

Təhsilə dair axtardığınız bir çox kitabın elektron versiyasını “Telegram” kanalımızda tapa bilərsiniz (<https://t.me/eSources>).

Telegram:

Kanal: [@eSources](https://t.me/eSources)

Reklam, təklif və iradlarınız üçün: [@n4hkro](https://t.me/n4hkro)

- Kitablar ödənişlidir?
✓ Xeyr, təbii ki.
- Paylaşdığınız kitabları öz kanalımda paylaşa bilərəm?
✓ Bəli. Könül istərdi ki, paylaşarkən mənbə bildirəsiniz, amma təbii ki, heç kim sizi buna məcbur etmir.
- Bədii kitablar da paylaşırırsınız?
✓ Xeyr, amma həmin kitab sizə dərs üçün lazımdırsa, istisna edərik.
- Azərbaycan Milli Kitabxanasından kitab yükləyirsiniz?
✓ Bəli. Onlayn şəkildə oxunulması mümkün olan istədiyiniz kitabı yükləyirik.
- Sizə kitab göndərsəm qarşılığında nə alacağam?
✓ Kanaldan maddi qazancımız olmadığı üçün, bizə göndərdiyiniz kitablara görə ən yaxşı halda sizin kanalınızı reklam edə bilərik.

Lalə Cümşüdi

arzuladığım kitab...

11-ci sinif

AZƏRBAYCAN DİLİ

Buraxılış imtahanına hazırlıq kitabı

***Yeni qaydalarla buraxılış sınaqları**

- ✓ 20 buraxılış imtahanı
- ✓ mövzu və ümumi sınaqlar
- ✓ 5 onlayn sınaq imtahanı hədiyyə
- ✓ sualların youtube kanalında video həlləri
- ✓ doğru cavablar və qiymətləndirmə meyarları

 İZƏ nəşriyyatı

kitab.ize.az

Lalə Cümşüdi

11-ci SINIF

AZƏRBAYCAN DİLİ

Buraxılış imtahanına hazırlıq kitabı

***Yeni qaydalarla buraxılış sınaqları**

- ✓ 20 buraxılış imtahanı
- ✓ mövzu və ümumi sınaqlar
- ✓ 5 onlayn sınaq imtahanı hədiyyə
- ✓ sualların youtube kanalında video həlləri
- ✓ doğru cavablar və qiymətləndirmə meyarları

MÜNDƏRİCAT

MSİ-1.1	5
MSİ-1.2	12
MSİ-2.1	18
MSİ-2.2	25
ÜSİ-1.1	31
ÜSİ-1.2	38
MSİ-3.1	43
MSİ-3.2	49
MSİ-4.1	55
MSİ-4.2	62
ÜSİ-2.1	67
ÜSİ-2.2	74
MSİ-5.1	79
MSİ-5.2	87
MSİ-6.1	93
MSİ-6.2	99
ÜSİ-3.1	105
ÜSİ-3.2	111
ÜSİ-4.1	116
ÜSİ-4.2	122
CAVABLAR	127

MSİ-1.1 və MSİ-1.2 -nin mövzuları

- Üslubiyyat haqqında məlumat
- Fonetika
- Leksika
- Morfologiya (İsim)

MSİ-1.1

1. "Nəqqaşlıq" sözünün fonetik təhlili ilə bağlı düzgün fikirləri müəyyən edin.

1. Kar samitlərlə cingiltili samitlərin sayı bərabərdir.
2. Yazılışı ilə tələffüzü 3 məqamda fərqlənir.
3. İki cingiltili samitin kar qarşılığı yoxdur.
4. "Q" hərfi 3 fərqli səs verir.
5. Son samit cingiltidir.

A) 1, 2, 4 B) 2, 3, 4 C) 3, 4, 5 D) 1, 3, 5 E) 1, 2, 5

2. Hansı sözlərdə hərf səsdən çoxdur?

1. müfəttiş 2. xaincəsinə 3. mənəviyyat 4. məyus 5. dostyana

A) 1, 2 B) 3, 5 C) 1, 3 D) 4, 5 E) 2, 4

3. Orfoqrafik cəhətdən düz yazılmış sözləri seçin.

1. snxron 2. radikal 3. muhacir 4. pərəstiş 5. layzer

A) 1, 2 B) 3, 5 C) 1, 3 D) 4, 5 E) 2, 4

4. Hansı birləşmələrin I tərəfindəki sözün son samiti kar tələffüz edilir?

1. mühüm qərar 2. sənəd hazırlamaq
3. corab yamamaq 4. bisavad adam
5. aşıq insan

A) 1, 2 B) 3, 5 C) 1, 4 D) 4, 5 E) 2, 3

5. İsimlə bağlı **yanlış** fikri seçin:

- A) Cümlədə daha çox mübtədə və tamamlıq olur.
- B) *Cəm, mənsubiyyət, hal* - ismə məxsus qrammatik şəkilçilərdir.
- C) *İnsanlıq* - konkret isimdir.
- D) Ümumi isimlər xüsusi isimlərə çevrilə bilər.
- E) Təsirlik hal xəbər ola bilmir.

6. Hansı cümlələrdə qeyri-müəyyən yiyəlik hallı isim işlənmişdir?

1. Vətən keşiyində durmaq hər kəsə nəşib olmur.
2. Türk janrı olan tuyuq Qazi Bürhanəddin yaradıcılığında xüsusi yerə malikdir.
3. Öz xeyrini güdənlər əsl xeyirdən məhrum olanlardır.
4. Uşaqlar hər il qocalar evinə baş çəkirlər.
5. Uşaqlıq xatirələrini unutmaq çətin olur.

A) 1, 2, 5 B) 3, 5 C) 2, 4, 5 D) 1, 2, 4 E) 1, 3

7. Altından xətt çəkilmiş isim hansı haldadır?

Taxıl becərməyə, bostan əkməyə
Bizi borclu qoyub babalarımız.

A) adlıq B) yiyəlik C) təsirlik D) yerlik E) yönlük

8. Hansı sözlərin həm sinonimi, həm də antonimi var?

1. adi 2. dayaq 3. girov 4. hücum 5. fəal

A) 1, 2 B) 2, 3 C) 1, 5 D) 4, 5 E) 3, 4

9. Sözlərdən birinin antonimi düzgün **verilməyib**:

A) nağd-nisyə B) müşkül-asan C) mətn-zəif D) əqidəsiz-məsləkli E) ibtidai- yeni

10. "Cin atına minmək" birləşməsi ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

A) Antonimi *səbir kasası dolmaqdır*.

B) Sabit söz birləşməsidir.

C) Sinonimi var.

D) Omonim kimi işlənə bilmir.

E) Tərkib hissələri parçalanmır.

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Çinar və taxta parçası

Meşədə bitmiş¹ əzəmətli qoz ağacını kəsdilər. Qol-budaqlarını təmizlədikdən sonra gövdəsini dəzgahda yondular. Taxta parçalarından qapı və pəncərə çərçivələri hazırladılar.

Vaxtilə qoz ağacı olmuş, indi isə pəncərə çərçivələrinə çevrilmiş taxta parçası yaxınlıqda bitmiş, başı² zirvələrə millənən qozalı çinar ağacını bir xeyli süzdü. Onun yuxarıdan³ aşağıya səliqə ilə düzülmüş yarpaqlarına həsədlə baxdı, şax qamətindən xoşhal oldu. Ani sükutdan sonra üzünü çinara tutub dedi:

- Ay çinar, hamı sənin vüqarlı duruşunu, əzəmətini, gözəlliyini, sərinlik gətirən kölgəni tərifləyir. Kaş sən yerində olaydım!

Çinar dərin⁴ xəyallara dalmış baxışlarını ana torpaqdan ayırdı. Səs gələn tərəfə baxdı. Taxta çərçivəyə təbəssümlə baxaraq soruşdu:

- Nə üçün, ay taxta parçası? Məgər sən indiki halın pisdirmi?

Taxta kədərli baxışlarını çinara zillədi. Elə qəmli idi ki, sanki **dəryada gəmisi batmışdı**. Çinar ona təskinlik verərək dedi:

- Bir dərdini danış görüm, sənə nə olub axı?

- Mən də bir vaxtlar göylərə baş çəkirdim. Yaşıl bir seyrəngahdan çöllərə yaraşıq verirdim. Bülbüllər budaqlarımın üstünə qonar⁵, uşaqlar ətrafımda dövrə qurub oynayır, qız-gəlinlər qəhqəhə çəkib gülüşərdilər. Heyif, o günlərdən, - deyə taxta köksünü ötürdü... – İndi isə köhnə libasımdan əsər qalmayıb. Adicə taxta parçalarına çevrilmişəm. Bundan sonra mən kimə lazımam, kim məni sevəcək, nəzərləri ilə oxşayacaq?

Çinar başını bulayıb ona cavab verdi:

- İnsanlar da əbədi olaraq yaşamırlar. Onlar da bu dünyadan köç edirlər. Ölülər və yeniləri dünyaya gəlir. Mən gördüyüm insanlar indi qocalıblar, uşaqlar isə böyüyürlər, - dedi və əllərini yaxınlıqda yerləşən cavan ağaclara uzatdı:

- Bu şitillər son zamanlarda əkilmişdir. Onlar sudan, havadan, işıqdan qidalanırlar, insan qayğısından bəhrələnib böyüyürlər. Vaxt gələcək, bu cavan ağaclar da böyüyüb əzəmətli olacaq. Çöllərə yaraşıq, insanlara sevinc bəxş edəcək. Bəziləri isə quruyacaq, məhv olacaq. Odur ki, indi halına təəssüf eləmə, ay qardaş. Sən sevin ki, insanların tikdiyi evə yaraşıq verirsən. Vaxtilə meşəyə, çəmənə, çölə əzəmət verirdinsə, indi də insanların gözünü oxşayırsan, könüllərini sevindirirsən. Bir bax ətrafında səni seyr edən insanlara, səni sevirlər deyə yaxşı və gözəgəlimli yerə vurub rəngləyirlər və sonra da baxıb zövq alırlar⁶. Mən isə hələ də bilmirəm ki, axırım necə olacaq:

Bu sözlərdən sonra taxta çərçivə sanki özünə gəldi və *şirin təbəssümlə yan-yörəsini süzməyə başladı.

11. Mətnin tərkib hissələrinə əsasən uyğunluğu müəyyən edin.

1. Giriş 2. Əsas hissə 3. Nəticə

a. Taxta parçasının keçmiş günləri xatırlayıb üzülməsi

b. Qoz ağacından qapı və pəncərə çərçivələrinin hazırlanması

c. Çinarın şitillər haqqında bəhsi

d. Çinarın sözlərindən təsirlənmiş taxta parçasının sakitləşib özünə gəlməsi

A) 1-a; 2-b,c; 3-d

B) 1-b; 2-a,c; 3-d

C) 1-d; 2-a,c; 3-b

D) 1-b; 2-a; 3-c,d

E) 1-d; 2-c; 3-a

12. Tünd-qara hərflərlə verilmiş ifadənin mətndəki mənasına uyğun şərhini müəyyən edin.

1. Həqiqi mənədadır.

2. *Kefsiz olmaq* sinonimidir.

3. *Qəm dəryasına qərq olmaq, qanı qaralmaq* mənasındadır.

4. “Nişanlısının məktubunu əlinə alan kimi çiçəyi çırtladı” cümləsində işlənmiş frazeoloji birləşmə ilə antonimlik xüsusiyyətinə malikdir.

A) 1, 4

B) 2, 3

C) 1, 2

D) 1, 3

E) 3, 4

13. Cümlələrdən birində qarşısında * işarəsi qoyulmuş söz kontekstdəki mənasında işlənmişdir:

A) Babamın bağından dərdiyimiz almalar olduqca şirin idi.

B) Nərgiz xala hər il Novruz bayramında bizə xeyli şirin bişmələr göndərirdi.

C) Köhnə şəkillərə baxar, şirin xəyallara daldıq.

D) Səhərlər şirin çay içməmiş məktəbə gedə bilmərəm.

E) Şirin qidaları çox qəbul etmək dişlərə zərər verər.

14. Fikirlərdən hansı mətnin ideyası ilə səsleşir?

A) Başqalarına baxıb həsəd aparmaq yaxşı əlamət deyil.

B) Hər zaman stəkanın dolu tərəfini görmək lazımdır.

C) Dərdlinin dərdini dinləmək, ona təsəlli vermək böyüklükdür.

D) Keçmişdə olanları unutmalısan.

E) Özünü hər kəsdən çox sevməlisən.

15. Mətnə əsasən dəqiq demək mümkün **deyil**:

A) Taxta parçası qoz ağacından hazırlanmışdı.

B) Taxta parçası keçmişində ətrafında uşaqların dövrə vurduğu, üzərinə bülüllərin qonduğu xoşbəxt bir ağac imiş.

C) Çinar ağacının 100 yaşı vardır.

D) Çinar ağacı taxta parçasına təsəlli verib kefini düzəldə bildi.

E) Cavan ağaclar sudan, havadan, işıqdan qidalanırlar.

16. Nömrələnmiş sözlərdən hansılar cədvəldə **yanlış** yerdə verilmişdir?

Həqiqi	Məcəzi
bitmiş	yuxarıdan
başı	dərin
qonar	alırlar

17. Mətnə altından xətt çəkilmiş ifadəni əvəz etmək olar:

18. Mətnin üslubu ilə bağlı ən azı iki fikir yazın:

19. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Problem	Problemin həlli
	Taxta parçasının özünü bədbəxt hiss etməsi	

20. Mətnə verilmiş cərgivə daxilində çinar ağacının sonunun necə ola biləcəyinə dair ən az iki fikir qeyd edin.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Xarı bülbül

Qarabağ torpağı Azərbaycana saysız nemətlər bəxş edib. Həm **florası**, həm **faunasının** zənginliyi ilə seçilən Qarabağda hazırda dünyanın heç bir yerində rast gəlinməyən bir çiçək də bitir. El arasında ona Xarı bülbül deyirlər.

Xarı bülbül həm gözəlliyi, həm də qeyri-adiliyi ilə seçilir. Gülə bu ad sanki üzərinə bülbül qonmuş kimi görüntüsünə görə verilib. “Xar” sözü isə tikan mənasını verir, yəni “tikanlı bülbül”. Xarı bülbülün digər adı Qafqaz Qaş Səhləbidir.

Əsas məskəni Cıdır düzü olan Xarı bülbül Qızıl Qaya deyilən yerdə daha çox yayılıbmış. Azərbaycanın digər bölgələrində bitən Xarı bülbülün ümumi miqyası Şuşadakı ilə müqayisədə xeyli azdır. Hal-hazırda nəslə kəsilməkdədir. Bunun da səbəbi odur ki, bu bitki **sistemsiz** olaraq dərilir, yaxud çoxlu sayda heyvanların otarılması nəticəsində bitkilər tapdalanır. Bu bitkinin yetişdirilməsi çox çətindir. Belə ki, torpaqla bir yerdə basdırılmalıdır. Çünki bu bitkinin köklərində xüsusi mikorilza deyilən göbələk var ki, bunlar da bitkiyə kömək edir.

Xarı bülbül təbiətə gözəllik verməklə yanaşı, həm də müalicə əhəmiyyətli bitkidir. Xarı bülbüldən xalq **təbabətində** müxtəlif xəstəliklərin müalicəsi üçün geniş istifadə edilir. Haqqında rəvayətlər qoşulan bu çiçək hər zaman kədərli anlarla yada salınır.

Xarı bülbül haqqında bir çox rəvayətlər mövcuddur. 1) Belə deyirlər ki, Qarabağ xanının qızı Ağabəyim ağanı İran şahlarından birinin oğluna verirlər. 2) Ağabəyim ağa da belə bir **izdivacın** qurbanı olmuşdu. 3) O vaxt xanlıqlar arasında əlaqələr yaratmaq üçün “nikah diplomatiyası”ndan istifadə edirdilər. 4) Qarabağ torpağının yetirdiyi bütün ağaclardan, gül-çiçəklərdən gətirib həmin bağda əkdirmişdi. 5) Xan qızı qüssələnməsin deyə şahzadə sarayın yaxınlığında onun üçün bir vətən bağı saldırmışdı. 6) Amma nə qədər ediblərsə, Xarı bülbülü əmələ gətirə bilməyiblər.

21. Mətnə əsasən düzgün fikirləri müəyyən edin.

Doğrudur	Yanlışdır
1. Xarı bülbülün əsas məskəni Cıdır düzüdür.	3. Xarı bülbül müalicə əhəmiyyətli bitkidir.
2. “Xar” sözü bülbül mənasını verir.	4. Xarı bülbül haqqındakı bütün rəvayətlər nikbin ruhludur.

A) 1, 4

B) 2, 3

C) 2, 4

D) 1, 3

E) 1, 2

22. “*Xarı bülbülün hal-hazırda nəslə kəsilməkdədir*” faktını təsdiq edən fikirləri seçin.

1. Sistemli olaraq dərilir.
2. Xarı bülbül təbabətdə həddindən artıq çox istifadə edilir.
3. Çoxlu sayda heyvanların otarılması sayəsində bitki tapdalanır.
4. Doğma xalqından ayrı düşdüyü üçün bitki daha yetişmir.
5. Bu bitkinin yetişdirilməsi çox çətinidir.

A) 2, 4, 5 B) 1, 2, 4 C) 1, 4 D) 3, 5 E) 1, 3, 5

23. Mətnə bu haqda məlumat **yoxdur**:

- A) Xarı bülbül gülünün digər adı nədir?
- B) “Xarı bülbül” adının mənası nədir?
- C) Xarı bülbülün əsas məskəni haradır?
- D) Xarı bülböldən təbabətdə hansı xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir?
- E) Xarı bülbülün hal-hazırda nəslinin kəsilmə səbəbləri nədir?

24. Mətnin I abzasında işlənmiş “bitmək” sözünün daşdığı mənə hansı cümlədə verilmişdir?

- A) Nərgiz mürəkkəbin bitdiyini imtahanda öyrəndi.
- B) Qalib dönəcəksən bilirəm bunu,
Get, ölümle bitsin yağının sonu. (S.Rüstəm)
- C) Məclis bitdi, hər kəs evlərinə dağılışdı.
- D) Bu yerlərdə çoxlu fındıq bitir.
- E) Bitdi artıq mənim səbrim, gəl.

25. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözü aşağıdakılardan hansı ilə əvəz etmək olar?

- A) bağışlayıb B) göstərib C) əldə edib D) səbəb olub E) axtarib

26. “*Haqqında danışılan rəvayətlərdə Xarı bülbül gözəllik, zərifliklə yanaşı, həm də cəsarət rəmzi hesab edilir*” cümləsi ilə mətnin neçənci abzasını genişləndirmək olar?

27. Nömrələnmiş cümlələrin düzgün ardıcılığını müəyyənəldir.

28. Tünd-qara hərflərlə verilmiş sözlərdən hansının mənası **verilməmişdir**?

1. nizamsız, plansız, tərtibsiz 2. xəstəliklər, onların qarşısının alınması haqqındakı elmlərin məcmusu
3. evlənmə 4. heyvanat aləmi

29. Mətnə görə düzgün hesab etdiyiniz yalnız bir hökm seçərək, fikrinizi əsaslandırın.

1. Xarı bülbülə Azərbaycanın yalnız Şuşa bölgəsində rast gəlinib.

2. Xarı bülbülün yetişdirilməsi olduqca çətinidir.

3. Xarı bülbüldən yalnız dekorativ bitki kimi istifadə edilir.

Seçilmiş hökmün sıra nömrəsi _____

Hökmün əsaslandırılması _____

30. Cədvəli doldurun.

Səbəb	Nəticə
Xarı bülbül sistemsiz şəkildə dərilir.	
	Xarı bülbül torpaqla bir yerdə basdırılmalıdır.

MSİ-1.2

1. İsimlərdən biri artırılacaq digərlərindən fərqlidir:

- A) yarpaq B) otaq C) yamaq D) maraq E) barmaq

2. Mənsubiyyətə görə dəvismə baxımından biri fərqlənir:

- A) mənafe B) meşə C) albalı D) baba E) meyvə

3. "Yol" sözünə hansı şəkilçi qoşulsa, isim düzəlsin?

- A) -la B) -dan C) -çu D) -dur E) -un

4. "Bioloji" sözünün fonetik xüsusiyyəti ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

- A) Devilişi ilə vazıhsı fərqlənir. B) Yalnız cingiltli samitlər işlənmişdir.
C) Dördhecalı sözdür. D) Ahəng qanununa tabe deyil.
E) Hərflərlə səslərin sayı bərabərdir.

5. Tələffüz şəkli **səhv** olan sözü göstərin.

- A) [la:büt] B) [k'aryera] C) [qəri:bə] D) [əlvannıx] E) [qiyabi]

6. Hansı sözdə səs hərfdən çox **deyil**?

- A) inadla B) sehrkar C) sensasiya D) serial E) şərait

7. "Üzləşmək" və "üzgünlük" sözlərinin fonetik təhlilində hansı fikri hər iki sözə aid etmək **olmaz**?

- A) Sonu "y" samitinin kar qarışı ilə bitir.
B) Səs və hərflərin sayı bərabərdir.
C) İki cingiltli samitin kar qarşılığı yoxdur.
D) Ahəng qanuna tabedir.
E) Yazılışı ilə tələffüzü 2 məqamda fərqlənir.

8. Orfoqrafik cəhətdən düz yazılmış sözləri seçin.

1. ironiyya 2. zərəcik 3. sənkar 4. şüar 5. vətəgə
A) 1, 2 B) 3, 5 C) 1, 3 D) 4, 5 E) 2, 4

9. Tərkibində iki saiti uzanan sözləri seçin.

1. ailəcanlı 2. dahiyənə 3. əsasnamə 4. xasiyyətnamə 5. ibadətqah
A) 1, 2 B) 3, 5 C) 1, 3 D) 4, 5 E) 2, 4

10. Hansı sözlərdə yanaşı gələn samitlərin yazılışı ilə deyilişi fərqlənir?

- A) zəvvar B) zolaqlı C) zümrüd D) gicgah E) agentura

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

SİÇANLARIN PADŞAHI VƏ KƏNDLİ

I Günlərin birində bir kəndli qoyunlarını şəhərə satmağa gətirir. Qoyunları satır. Düşünür ki, gecə yolda pulunu oğurlaya bilərlər. Odur ki, şəhərdə yaşayan çoxdan tanıdığı bir tacirin evinə gedir. **II** Xoş-beşdən sonra pulunu tacirə verib deyir ki, bunu gizli bir yerdə saxlasın. Gələn həftə gəlib aparacaq.

III Tacir o saat sevinib¹ razı olur. Pulu kəndlidən alır və onu arxayın² edir ki, narahat³ olmasın, pulu o gələne kimi saxlayacaq. Kəndlini süfrəyə dəvət edir. Tacirin belə isti⁴ münasibəti kəndlini çox sevindirir. **IV** Yeməyini yeyib tacirlə sağollaşır kəndə qayıdır.

V Kəndli bir həftədən sonra pulunu aparmaq üçün tacirin yanına gəlir. Tacir kəndlini soyuq⁵ qarşılayır və deyir:

– Sənin pulunu siçanlar aparıblar, mənim onlara gücüm çatmır, bacarırsan, get özün al.

VI Kəndli nə qədər **dil tökür**, tacir tərsliyindən⁶ dönmür.

Kəndli kor-peşman geri qayıdır. Yolda Bəhlulə rast gəlir. Kəndlinin kədərləndiyini⁷ görən Bəhlulə ondan nə baş verdiyini soruşur. Kəndli əhvalatı Bəhlulə danışır.

VII Bəhlulə birbaşa gəlir xəlifənin yanına və deyir:

– Qardaş, daha mən ağıllanmışam. Mənə bir vəzifə ver.

Xəlifə deyir:

– Nə vəzifə istəyirsən?

Bəhlulə cavab verir:

– Siçanların padşahı olmaq istəyirəm.

Xəlifənin kefi pozulur. Bəhlulə deyir:

– Qardaş, axı sən dedin ki, ağıllanmışam. Adam da siçanların padşahı olarmı?

Bəhlulə dediyindən dönmür. **VIII** Xəlifə Bəhlulənin inadkarlığını⁸ bildiyindən bir fərman yazır. Altından da möhürünü vurur. Fərmanda yazılır ki, Bəhlulə bu gündən siçanların padşahı təyin edilir.

IX Bəhlulə fərmanı alan kimi beş-altı fəhlə tutur, kəndlini də yanına salıb düz gedir tacirin evinə. Fəhlələrə əmr edir ki, evin **bünövrəsini** qazsınlar. Səs-küyə tacir eşiyə çıxır. Nə baş verdiyini soruşur. Bəhlulə fərmanı tacirə göstərərək deyir:

– Mən siçanların şahıyam. Siçanlarım da kəndlinin pulunu oğurlayıblar. Onları tapıb kəndlinin pulunu almalıyam.

Tacir görür ki, pulu verməsə, Bəhlulə onun evini uçuracaq. Tez dillənir:

– Ey siçanlar padşahı, evimi uçurtma. Mən bu saat kəndlinin pullarını tapıb gətirərəm.

X Tamahkar tacir tez kəndlinin pullarını özünə qaytarır.

11. Mətnə əsasən dəqiqləşdirmək mümkün **deyil**?

- A) Tacir kəndlinin çoxdan tanıdığı biri idi.
- B) Kəndli hər həftə şəhərə qoyun satmağa gəlirdi.
- C) Bəhlulə tacirin yalanının üstünü açmaq üçün xəlifədən vəzifə istəyir.
- D) Tacir kəndlinin pullarını mənimsəmək istəyirdi.
- E) Xəlifə Bəhlulənin inadkar olduğunu bilirdi.

12. Üzərində rəqəm yazılmış hansı sözləri bir-birinin qarşılığı hesab etmək olar?

- A) 2, 5
- B) 4, 5
- C) 1, 7
- D) 6, 8
- E) 2, 3

13. Hansı sualın cavabını mətnə tapmaq **olmaz**?

- A) Kəndli pulu necə əldə etmişdi?
- B) Kəndli nə üçün qoyunları satmaq qərarına gəlir?
- C) Bəhlulə kəndlinin pulunu tacirdən necə alır?
- D) Kəndli pulunu niyə tacirə verir?
- E) Xəlifə Bəhlulə hansı vəzifəyə təyin edir?

14. Mətnə görə **yanlış** fikirdir:

- A) Tacir acgöz və yalançıdır.
 B) Bəhlulün xəlifədən siçanların padşahı vəzifəsini istəməkdə məqsədi var idi.
 C) Bəhlul xeyirxah və yardımsevərdir.
 D) Kəndli nə yolla olursa-olsun, pulunu tacirdən geri almağı düşünür.
 E) Bəhlul kəndlinin pulunu siçanların deyil, tacirin oğurladığını bilirdi.

15. Mətnə qarşısında Roma rəqəmləri yazılmış cümlələr əsasında cədvəldəki doğru fikirləri müəyyən edin.

	<i>Giriş hissəyə aiddir:</i>	<i>Əsas hissəyə aiddir:</i>
A)	I, II, III	IV, V, VI, VII, VIII, IX
B)	I, II, III, IV	V, VI, VII, VIII, IX
C)	I, II	III, IV, V, VI, VII, VIII
D)	I	II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX
E)	I, II, III, IV, V	VI, VII, VIII, IX, X

16. Çərçivədə verilən sözü kontekstə uyğun hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

17. Tünd-qara hərflərlə yazılmış ifadənin qarşılığını müəyyən edin:

18. İkinci abzasın tərkibindən hansı söz çıxarılsa, yerdə qalan leksik mənalı sözlərin hamısı həqiqi mənə daşıyır?

19. Mətnə əsasən cədvəli boş xanələrə uyğun fikirlər yazmaqla tamamlayın.

<i>Kəndli üçün problemdir:</i>	<i>Problemin həll olunduğunu əsaslandıran faktıdır:</i>

20. “Fürsət əldə ikən yaxşılıq elə” fikrinin uyğun gəlidiyi obrazı müəyyənləşdirib fikrinizi əsaslandırın.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

AZƏRBAYCAN KİNEMATOQRAFIYASI

Azərbaycan kinosunun tarixi 1898-ci ildən başlanır. İlk filmlər, əsasən, Bakı həyatından və məişətindən bəhs edən xronika süjetləri olmuşdur. Bu kinosüjetləri mənşəcə fransız olan A.A.Mişon lentə almışdır. Nəhayət, Peterburqdan dəvət olunmuş rejissor Boris Svetlov 1916-cı ildə İbrahimbəy Musabəyovun neft milyonçularının həyatından və neft mədənlərində işləyən fəhlələrin güzəranlarından bəhs edən eyniadlı əsəri əsasında “Neft və milyonlar səltənətində” ilk tammetrajlı Azərbaycan bədii filmi çəkir. B. Svetlov Bakıda daha bir neçə film, o cümlədən 1916-cı ildə Ü.Hacıbəylinin musiqili komediyası əsasında 7 hissəsədən ibarət “Arşın mal alan” bədii filmi yaratmışdır.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə “Azərbaycanın müstəqilliyinin ildönümü münasibətilə təntənə” adlı tammetrajlı sənədli film çəkilmişdir. 1920-ci ildə Azərbaycanın XI Qızıl Ordu tərəfindən işğalından sonra kinematoqrafiya sovet ideologiyasının təbliğat maşınına çevrilir. 1923-cü ildə Bakıda Azərbaycan Foto-Kino İdarəsi (AFKİ) təsis olunur. 1924-cü ildə rejissor V.Ballyuzek “Qız qalası” adlı 2 seriyalı bir film çəkir. Bu əsər ilk Azərbaycan sovet bədii filmi hesab olunur. 1925-ci ildə milli kino kadrları hazırlamaq məqsədilə AFKİ-nin nəzdində aktyor və rejissor studiyası təşkil edilir. Studiyada dərs demək üçün Moskva və Leningraddan müəllimlər dəvət olunur.

1920-30-cu illərdə istehsal edilmiş “Sevil” filmində qadın azadlığı, “Bakılılar”, “Bismillah” filmlərində ölkədə olan dəyişikliklər və s. kimi dərin mövzulara geniş yer verilmişdir.

1941-45-ci illər müharibəsi dövründə Azərbaycanın sənədli kino ustaları xalqı səfərbər etmək, insanlarda vətənpərvərlik ruhunu gücləndirmək məqsədilə “416”, “General Həzi Aslanov”, “Bakı döyüşür” kimi bir sıra filmlər yaradırlar.

Müharibədən sonrakı illərdə Azərbaycan kinosunda canlanma başlanır. “Uzaq sahillərdə”, “İstintaq”, “Bizim Cəbiş müəllim”, “Şərikli çörək” və s. kimi filmlər, eləcə də “Nəsimi”, “Babək” kimi tarixi materiallar əsasında yaradılmış filmlər dəyərli kino əsərlərindəndir.

Azərbaycan kinosunda uşaq filmlərinin istehsalına da həmişə mühüm yer verilmişdir. “Bir qalanın sirri”, “Sehrli xalat”, “Qərib cinlər ölkəsində” və s. filmlər bu sahədə atılmış uğurlu addımlardır.

Azərbaycanda kino sənətinin sənədli, animasiya, elmi-kütləvi janrları, eləcə də televiziya filmləri və başqa sahələrdə diqqətəlayiq əsərlər yaradılmışdır. Hazırda Azərbaycanda “Azərbaycanfilm” kinostudiyası və bir sıra müstəqil studiyalar fəaliyyət göstərir.

21. Mətnə əsasən hansı bənddəki hadisə daha əvvəl baş vermişdir?

- A) İnsanlarda vətənpərvərlik ruhunu gücləndirmək məqsədilə bədii filmlər çəkilir.
- B) İlk Azərbaycan sovet bədii filmi çəkilir.
- C) İlk tammetrajlı Azərbaycan bədii filmi çəkilir.
- D) Qadın azadlığından bəhs edən filmlər çəkilir.
- E) Tarixi materiallar əsasında filmlər çəkilir.

22. Mətnə əsasən **səhv** fikirləri müəyyən edin.

- 1. Milli kino kadrlarının hazırlanmasına 1925-ci ildən başlanılır.
- 2. Azərbaycanda ilk tammetrajlı film xarici rejissor tərəfindən çəkilmişdir.
- 3. Müharibə dövründə bir sıra filmlər çəkilmişdir.
- 4. Azərbaycanda ilk tammetrajlı film 1898-ci ildə çəkilmişdir.
- 5. İlk Azərbaycan bədii filmi 2 seriyalı idi.

- A) 4, 5 B) 1, 2 C) 2, 3 D) 3, 4 E) 1, 5

23. Əsas hissəyə aid olan fikirləri seçin.

1. A.A.Mişon kinosüjetlər lentə alır.
2. Bakı həyatından və məişətindən bəhs edən xronika süjetləri çəkilir.
3. Mövzusunun qadın azadlığından alan filmlər çəkilir.
4. Müharibə dövründə Azərbaycanda filmlər çəkilmişdir.
5. Azərbaycanda bir sıra müstəqil studiyalar fəaliyyət göstərir.

A) 4, 5 B) 1, 2 C) 2, 3 D) 3, 4 E) 1, 5

24. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayan fikirləri müəyyən edin.

Səbəb	Nəticə
A) Rejissor V.Ballyuzek "Qız qalası" adlı 2 seriyalı bir film çəkir. B) Azərbaycan XI Qızıl Ordu tərəfindən işğal edilir. C) Azərbaycanın sənədli kino ustaları xalqı səfərbər etmək, insanlarda vətənpərvərlik ruhunu gücləndirmək istəyir. D) Milli kino kadrları hazırlamaq məqsədilə AFKİ-nin nəzdində aktyor və rejissor studiyası təşkil edilir. E) Bakıda Azərbaycan Foto-Kino İdarəsi təsis olunur.	1920-ci ildə Azərbaycan kinematoqrafiyası sovet ideologiyasının təbliğat maşınına çevrildi

25. Altından xətt çəkilmiş sözün düzgün şərhini müəyyən edin.

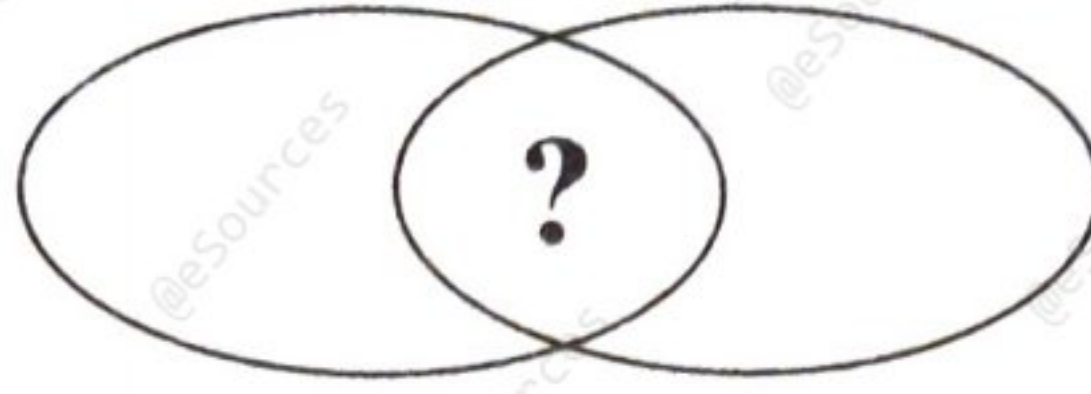
- A) bir şey haqqında məntiqi cəhətdən formalaşmış ümumi fikir, təsəvvür
- B) həyat, təbiət və cəmiyyət haqqında görüşlər sistemi
- C) insanın şüurunda həqiqətə münasibətini əks etdirən ümumi anlayış
- D) biliyin hər hansı bir sahədə rəhbər tutulan ideyalar sistemi
- E) bir nəzəriyyəni, ideyanı, biliyi və s.-ni kütlə arasında yayma

26. VI abzasda işlənən "mühüm" sözünü kontekstə uyğun hansı sözlə əvəz etmək olar?

27. "Sonralar tədricən Bakının neft mədənləri, neft fontanları, zavod və buruqları haqqında, həmçinin başqa mövzularda informasiya xarakterli bir sıra sənədli filmlər də çəkilmişdir" cümləsini mətnin neçənci abzasına artırmaq olar?

28. Eyler-Venn diaqramına və mətnə əsasən ortaq xüsusiyyətlərə yazıla biləcək fikirləri seçin.

“Neft və milyonlar səltənətində” filmi “Arşın mal alan” filmi

1. İbrahimbəy Musabəyovun əsəri əsasında çəkilmişdir.

2. 1916-cı ildə çəkilmişdir.

3. 7 hissədən ibarətdir.

4. İlk tammetrajlı Azərbaycan bədii filmidir.

5. Rejissor Boris Svetlov tərəfindən çəkilib.

6. Bakıda çəkilib.

29. Mətdəki faktlardan istifadə edərək cədvəli doldurun.

Tarix	Mövzu	Film
1.1916-cı il		
2.	Qadın azadlığı	
3.		“Bakı döyüşü”

30. III abzasın tərkibində üslubi cəhətdən düzgün işlədilməyən sözü müəyyən edib yazın və fikrinizi əsaslandırın.

Azərbaycan dili

Buraxılış imtahanı – MSİ-2.1

Sınaq toq

MSİ-2.1 və MSİ-2.2 -nin mövzuları

- Sifət
- Say
- Əvəzlik

MSİ-2.1

1. Fikirlərdən biri **səhv**dir:
 - A) Şəxs əvəzlilikləri, əsasən, ismi əvəz edir.
 - B) *Elə, belə* əvəzlilikləri yalnız zərfi əvəz edir.
 - C) Şəxs əvəzlilikləri hallanır.
 - D) Təyini əvəzlilər əşyanı ümumi şəkildə təyin edir.
 - E) “Filankəs” quruluşca mürəkkəb əvəzlilikdir.
2. Mürəkkəb sifətlərdən birinin yaranma yolu digərlərindən fərqlidir:
 - A) güllü-çiçəkli
 - B) aylı-ulduzlu
 - C) kələ-kötür
 - D) sözlü-söhbətli
 - E) dadlı-ləzzətli
3. Azaltma dərəcəsinə olan sifətləri seçin.
 1. kəmsavad
 2. ağbəniz
 3. yaxşırağ
 4. kiçik
 5. kəmşirin
 - A) 1, 3, 5
 - B) 2, 4
 - C) 3, 5
 - D) 2, 4, 5
 - E) 1, 2, 4
4. Cümlələrdən hansında eyni sözü həm sifət, həm də xüsusi isim kimi düşünmək olar?
 - A) Murad o illəri xatırladıqca kövrəlirdi.
 - B) Nadir bitkiləri görüb təəccübləndi.
 - C) Bu sualımdan gülər üzü qara bulud kimi tutuldu.
 - D) Xoş gördük, köhnə dost, sənsən?
 - E) İgidə meydanda ölmək şərəfidir.
5. Sayla bağlı fikirlərdən biri **səhv**dir:
 - A) *Qasıq, sap, damcı* sözləri numerativ söz kimi işləyə bilər.
 - B) Saylar isimlə bağlı olur.
 - C) Dilimizdəki sayların çoxu millidir.
 - D) Say ismin xüsusiyyətlərini daşıdıqda morfoloji cəhətdən say olaraq qalır.
 - E) Kəsr sayları quruluşuna görə sadə və mürəkkəb olur.
6. **Uyğunsuzluğu** müəyyən edin.
 - A) bir çox insanlar
 - B) doqquz dəftər
 - C) bir cüt gül
 - D) az adamlar
 - E) bir qədər meyvə
7. Hansı cümlədə “o” əvəzliyi şəxs əvəzliyi kimi işləyib?
 - A) O insanla söhbət etmək illərlə kitab oxumağa bərabərdir.
 - B) O şəhərdə yaşamaq bizə çətin olar.
 - C) O gələndə biz müzakirəyə başlamışdıq.
 - D) O səhnədə çıxış edən mənim bacımdır.
 - E) O maşını istifadə etmək çox rahatdır.
8. Biri say **deyil**:
 - A) bir sıra
 - B) çoxdankı
 - C) çoxluca
 - D) azacıq
 - E) çoxlu
9. Hansı sifətin yazılışında **səhvə** yol verilib?
 - A) kəmşirin
 - B) ala-yarımçıq
 - C) yaşılımtıl
 - D) açıq-sarı
 - E) qara-təhər
10. Biri əvəzlilik **deyil**:
 - A) heç kəs
 - B) kimsə
 - C) bəziləri
 - D) biri
 - E) birdən

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

MOLLA NƏSRƏDDİN VƏ DÖVLƏTLİ

Molla bir gün səhər dua eləyib deyir:

– Allah, indiyə kimi mən səndən heç nə istəməmişəm. İndi istəyirəm ki, mənə yüz dənə qızıl yetirəsən.

Mollanın arvadı soruşur:

– A kişi, bəlkə, yüz olmadı, bir az əskik oldu.

Molla deyir:

– Yox, şərtimiz var. Lap doxsan doqquz olsa, götürməyəm.

Bu söhbəti Mollanın çox dövlətli və xəsis qonşusu eşidirmiş. Mollanı ələ salmaq məqsədilə bir kisəyə doxsan doqquz qızıl qoyur, gətirib Mollanın bacasından içəriyə salır. Molla bir də görür ki, bacadan bir kisə düşdü. Tez götürüb açır, baxır nə! İçi qızılla dolu. Başlayır saymağa. Görür ki, düz doxsan doqquz dənədir. Heç halını pozmayıb deyir:

– Doxsan doqquzunu yetirən birini də yetirər.

Dövlətli qonşu işi belə görüb tez damdan enib mollaya deyir ki, qızılları versin.

Molla soruşur:

– Nə qızıl?

Dövlətli deyir:

– O qızıllar ki, bacadan düşdü, mən atmışdım. Səhər duanı eşitdim, səni ələ salmaq, sözünün üstündə durub durmayacağını yoxlamaq istədim.

Molla deyir:

– Mən nə dua eləmişəm, nə də bacadan qızıl düşüb.

Mübahisə uzanır. Dövlətli görür ki, Molla qızılı verməyəcək, deyir:

– Dur, gedək qaziya.

Molla deyir:

– Mən qazının yanına getməkdən **boyun qaçırmıram**. Ancaq qoca adamam, piyada gedə bilmərəm.

Dövlətli gedib bir yaxşı qatır gətirir. Molla deyir:

– Arvad gecə cübbəmi yuyub, yaşıdır. Mən gedə bilməyəcəyəm.

Dövlətli gedib bir dənə də təzə cübbə gətirir. Molla cübbəni geyir, qatırı minir, düşürlər yola. Dövlətli qazının yanında nağılı danışır. Qazi üzünü Mollaya tutub soruşur:

– Molla, sən nə deyirsən?

Molla deyir:

– Qazi ağa, əvvəl-əvvəl bir bundan soruş görək, ağılı başındadır, ya yox?

Dövlətli hirsələnir:

– Bu nə sözdür? Əlbəttə, başındadır.

Molla deyir:

– Yaxşı, ağılı başında olan adam da başqasının bacasından doxsan doqquz qızıl salar? Mən qorxuram, hələ bu deyə ki, mindiyim qatır da bununkudur.

Dövlətli deyir ki, əlbəttə, onundur.

Molla deyir:

– Gördün, qazi ağa! Bir azdan da deyəcək ki, əynimdəki cübbə də onundur.

Dövlətli lap **özündən çıxır**:

– Əlbəttə, mənimdir.

Molla çox sakit halda:

– Di, qazi ağa, özün şahid oldun, ədalətini göstər!

Qazi dövlətlinin, doğrudan da, dəli olduğunu yəqin eləyib, onu qovur. Molla qızılları, cübbəni və qatırı götürüb evə qayıdır.

11. Altından xətt çəkilmiş söz hansı cümlədə məndəki kontekstə uyğun mənada işlənib?

- A) Fəhlələr qayıqdan düşüb buruğa qalxdılar. B) Ağca xanım üzü üstə döşəməyə düşdü.
C) Qayadan dərəyə iri daşlar düşürdü. D) Ağır zərbədən Aslanın dırnağı düşmüşdü.
E) Ağacların arasından ayın işığı düşürdü.

12. Qara hərflə verilən ifadənin izahını müəyyən edin.

- A) bir şeyə ehtiyac hiss etməmək, istəməmək B) ürəyində bir istək duymamaq
C) bir şeyin qəsd və niyyətində olmamaq D) arzu etməmək, ürəyindən keçirməmək
E) məsuliyyətdən qaçmamaq, imtina etməmək

13. Məndə hansı suala cavab tapmaq **olmaz**?

- A) Dövlətli nə üçün Molla Nəsrəddini qazının yanına aparır?
B) Molla Nəsrəddin nə məqsədlə cübbəsinin yaş olduğunu söyləyir?
C) Dövlətli niyə Molla Nəsrəddinin bacasından doxsan doqquz qızıl atır?
D) Molla Nəsrəddin yüz qızıl istəməkdə məqsədi nə idi?
E) Qazı nə üçün dövlətlini qovur?

14. Mətnlə eyni üslubda işlənən nümunəni seçin.

- A) Qatır təsərrüfatda mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, əhliləşdirilmiş heyvandır.
B) Azərbaycanın dağlıq və dağətəyi bölgələrində minik vasitəsi kimi hələ qədim zamanlardan qatırdan da geniş istifadə olunmuşdur.
C) Qatır Qafqazda ən azı ilk sinifli cəmiyyət dövründən əsas nəqliyyat vasitələrindən biri olmuşdur.
D) Bazarda tacirin qatırı kimi güclü və yaraşlıq qatır olmasa da, heç kəs bu Qırat kimi ildırım sürətli qatırı almaq istəmirdi.
E) Avropa səyyahı L.Çempenin yazdığına görə, hər il 500, bəzən də 1000 baş qatıra yüklənmiş Azərbaycan ipəyi ölkənin sərhədlərindən uzaqlara aparılırdı.

15. Mətnin əsas hissəsinə aid olan fikirləri seçin.

1. Molla ilə dövlətlinin qazının yanına yollanması 2. Qazı tərəfindən qovulan dövlətli
3. Mollanın pozmayacağı şərti 4. Mollanın duası
5. Bacadan düşən doxsan doqquz qızıl

- A) 1, 2 B) 3, 4 C) 2, 3 D) 4, 5 E) 1, 5

16. Hansı atalar sözləri ilə dövlətlinin düşdüyü vəziyyəti qüvvətləndirmək olar?

17. Çərçivədə verilmiş ifadəni hansı sözlə əvəz etmək olar?

18. Mətnin nəticə hissəsini məntiqə uyğun hansı fikirlə bitirmək olar?

19. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
	Dövlətli Molla Nəsrəddini də görürüb qazının yanına gəlir.
Dövlətli Molla Nəsrəddini ələ salmaq istəyir.	

20. Doğru (D) , yoxsa yanlış (Y) :

1. Dövlətli Molla Nəsrəddini ələ salmaq istəyirdi, lakin əksinə oldu.
2. Qazı dövlətlinin haqlı olduğuna inanmır.
3. Molla Nəsrəddin dövlətlinin haqlı hesab ediləcəyini düşündüyü üçün qazının yanına getmək istəmir, müxtəlif bəhanələr gətirir.
4. Dövlətli xəsis olduğundan molların bacasından yüz yox, doxsan doqquz qızıl salır.
5. Molların dövlətlidən qatır və cübbə istəməkdə məqsədi var idi.

D	Y
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

EKOLOGİYA VƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ

Ölkələri bir-birindən dövlət sərhədləri ayırır. Lakin onları bu sərhədlər yalnız ərazicə bir-birindən ayırır. Yəni bunlar beynəlxalq qurumlar tərəfindən tanınmış siyasi və iqtisadi sərhədlərdir. Ətraf mühit isə bölünməzdir, çünki ətraf mühiti çirkləndirən amillər hava, su, canlılar və nəqliyyat vasitələri ilə bir ölkədən digərinə keçə bilər. Deməli, bir ölkənin çirklənməsi ilə əlaqədar olan ekoloji problem¹ çox asanlıqla digər ölkənin dərdinə çevrilə bilər.

Vahid təbii komplekslər², məsələn: dəniz və digər su hövzələri, eləcə də meşələr çox zaman bir neçə ölkənin ərazisində yerləşir. Odur ki, bu cür komplekslərin qorunması, onların sərvətlərindən düzgün istifadə edilməsi beynəlxalq ekoloji problemlərə aiddir.

Bildiyimiz kimi, Xəzər dənizinin sahilində 5 müstəqil ölkə: Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Rusiya və Türkmənistan yerləşir. Bu **unikal** su hövzəsinin həm çirklənməsinin qarşısının alınması, həm də oradakı canlı aləmin qorunması bütün bu ölkələrin birgə və razılaşdırılmış səylərindən asılıdır.

Digər bir misal: Kür çayı Gürcüstan ərazisindən keçir. Bu ölkənin bir sıra yaşayış məntəqələri³ məişət və sənaye tullantılarını bu çaya axıdır. Kürün çirklənmiş suyu Azərbaycan ərazisindən axır və Kür sahilində yerləşən yaşayış məntəqələri həmin sudan istifadə edir və çay Azərbaycan ərazisində də çirklənir. Nəzərə alsaq ki, Kür çayının qolları Ermənistan ərazisindən də keçir, deməli, Kür çayının çirklənməsi üç ölkənin təsiri ilə əlaqədardır. Nəhayət, Kür Xəzərə tökülür və beləliklə, bu ekoloji⁴ problem bütün Xəzəryanı ölkələrin probleminə çevrilir. Xəzər dənizinin, əsasən, Volqa çayı tərəfindən çirklənməsinə baxmayaraq, Kür çayının da çirklənməsi bu prosesə mənfi təsir göstərir. Deməli, Kür çayının çirklənməsi həm milli, həm də beynəlxalq ekoloji problemdir.

Yer üzərində mövcud olan nərə balıqlarının 90%-i Xəzər dənizində məskunlaşır və dünyada ən kiçik suiti olan Xəzər suitisi ancaq bu hövzədə mövcuddur. Bu hövzədə həm nərəkimilərin, həm də suitinin sayının azalması onların dünyada sayının azalması deməkdir. Deməli, Xəzəryanı ölkələrin bu növlərlə əlaqədar ekoloji problemləri dünyanın ekoloji problemlərindəndir.

Gördüyünüz kimi, ekoloji problem regional⁵ ekoloji problemə, ekoloji problem isə , yəni ümumdünya ekoloji problemə çevrilə bilər. Bu problemlərin həlli üçün ölkələr müxtəlif müqavilələr bağlayır və üzərlərinə bir sıra öhdəliklər götürürlər. Bu müqavilə həm ətraf mühitin qorunmasını, həm də təbii ehtiyatların istifadə qaydalarını tənzimləyir.

21. Aşağıdakı sözlər sonuncu abzasda buraxılan boşluqlara hansı ardıcılıqla artırılarsa, məzmunu xələl gəlməz?

1. regional 2. qlobal 3. milli
A) 3, 1, 2 B) 2, 1, 3 C) 1, 3, 2 D) 3, 2, 1 E) 2, 3, 1

22. Mətnə hansı məlumatlara rast gəlinmir?

1. Kür çayının öz mənbəyini Gürcüstan ərazisindən götürməsi
2. Ən kiçik suitinin Xəzər dənizindən başqa heç bir su hövzəsində mövcud olmaması
3. Kür çayına məişət və sənaye tullantılarının axıdılması
4. Xəzər dənizinin çirklənməsində onunla həmsərhəd olan beş ölkənin də payının olması
5. Kür çayının suyundan məişətdə istifadə edilməsi
A) 1, 4 B) 2, 4 C) 3, 5 D) 1, 5 E) 2, 3

23. Hansı nümunənin üslubu mətnin üslubu ilə eyni deyil?

- A) Təbiəti qorumaq ümumdövlət işi, ümumxalq işidir.
B) Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün beynəlxalq əməkdaşlığın xüsusi əhəmiyyəti var.
C) Torpaq anadırsa, su övladdır.
D) İri yaşayış məntəqlərində məişət tullantılarının daşınması və yerləşdirilməsi xüsusi narahatlıq doğurur.
E) İnsanın yaxşı həyatını təmin edən amillərdən biri ekoloji vəziyyət, sağlamlıq və təbiətin, ətraf mühitin qorunmasıdır.

24. Çərçivədə verilən sözü hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

1. yeganə 2. sirli 3. heyranedic 4. mükəmməl 5. nadir
A) 1, 4 B) 2, 4 C) 3, 5 D) 1, 5 E) 2, 3

25. Mətnin birinci abzası əsasında cədvəldəki doğru fikri müəyyən edin.

Üslubi cəhətdən düzgün işlədilməyən ifadə (söz):	Həmin ifadəni bu ifadə (söz) ilə əvəz etmək düzgündür:
A) dövlət sərhədləri ayırır	dövlət sərhədləri qoparır
B) ətraf mühit bölünməzdir	ətraf mühit ayrılmazdır
C) çirkləndirən amillər	ləkələndirən amillər
D) qurumlar tərəfindən tanınmış	qurumlar tərəfindən bilinmiş
E) ölkənin dərdinə çevrilə bilir	ölkənin probleminə çevrilə bilir

26. Mətnə üzərində rəqəm yazılmış hansı söz "hər hansı bir məqsəd üçün istifadə olunan müəyyən əlamətlərə malik yer" mənasındadır?

27. "Ətraf mühiti təkcə qanunvericilik aktlarının tədbirləri ilə mühafizə etmək olmaz. Əhaliyə təbiəti mühafizə haqqında geniş məlumat vermək, onun yollarını göstərmək lazımdır" (Həsən Əliyev) fikirlərini mətnin neçənci abzasına əlavə etmək məntiqə uyğun olar?

28. Mətnə əsasən boş xanaya yazıla bilər:

Problem	Nəticə
	Xəzər dənizində nərəkimilər və dünyanın ən kiçik suitilərinin sayı azalır.

29. "Bir çox ekoloji problemlər global, yəni ümumdünya xarakteri daşıyır və yaxud bir neçə ölkənin maraq dairəsini əhatə edir" fikrini mətndəki hansı faktlarla təsdiqləmək olar?

30. "Ətraf mühit bölünməzdir, çünki" mətnə əsasən fikri tamamlayın.

MSI-2.2

1. Hansı cümlədə say işlənilib?

A) Bu gün hamı çox işlədi.
dincəldilər.
dəfələrlə xatırlatmışıq.

B) Zalda xeyli yer boş idi.
D) Məhsulumuz birə-beş artdı.

C) Uşaqlar bir qədər
E) Bu qaydanı onlara

2. Hansı cümlədə əvəzlilikdən sonra vergül **qoyulmamalıdır**?

A) O, nənəsini səslədi.
D) O, sizə lazım olacaq.

B) O, dostuna çox inanır.
E) O, səhər yola çıxdı.

C) O, iclasda çıxış edəcək.

3. "Deyingən" sifəti ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

A) **Düzəltmə**dir.

B) İsimdən yaranmışdır.

C) Keyfiyyət bildirir.

D) **İki leksik** şəkilçi ilə işlənmişdir.

E) Adi dərəcədədir.

4. Məntiqi ardıcılığı davam etdirən sözü müəyyən edin.

az şirin, açıq-mavi, ...

A) az adam

B) açıq-aydın

C) az-çox

D) az-maz

E) ala-çiy

5. Hansı işarə əvəzlilikləri üçüncü şəxs mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edərək hallanır?

1. bəzi

2. öz

3. belə

4. hər

5. elə

6. hərə

A) 3, 5

B) 1, 2

C) 1, 3, 5

D) 2, 4, 6

E) 1, 6

6. 1. *Yalnız sifəti əvəz edir.*

2. *Təyini əvəzlilikdir.*

A) bəzi

B) elə

C) hər

D) belə

E) bu

7. Hansı sifət sualına görə digərlərindən fərqlənir?

A) sarımtıl

B) böyük

C) qoca

D) utancaq

E) evdəki

8. Ədəd oxunu nəzərə alıb nöqtələrin yerinə yazıla biləcək sifətləri müəyyən edin.

kəmşirin,, qara, ən əziz,

←----- 0 ++++++

A) qırmızı, ən yaxşı

B) kəmsavad, qarayanız

C) pis, yaxşı

D) uzunsov, olduqca bacarıqlı

E) xırda, güclü

9. Say **işlənməmiş** nümunəni seçin:

1. Üçü bizə yağdır,

Üçü cənnət bağdır.

Üçü yığır, gətirir,

Üçü vurur, dağdır.

2. Əvvəla, bu haqda mənim məlumatım yoxdur.

3. Birincilərin bayramı yaxınlaşır.

4. Bir-bir yaxınlaşıb bilet çəkdilər.

5. Sonuncu fikirlə razıyam.

A) 2, 4

B) 1, 3, 5

C) 2, 4, 5

D) 1, 3

E) 2, 3, 5

10. Sayla bağlı yanlış fikirləri seçin:

1. "Hansı?" sualına cavab verə bildiyi üçün yalnız sıra sayları təyin vəzifəsində çıxış edə bilər.
 2. Söz yaradıcılığında passiv olan saylar, əsasən, saylardan yaranır.
 3. Qeyri-müəyyən miqdar sayları quruluşca yalnız sadə və mürəkkəb ola bilər.
 4. Müəyyən miqdar saylarından sonra işlənən isimlər təkdə olur.
 5. Kəsr sayları əşyanın konkret miqdarını bildirmir.
- A) 1, 2, 3 B) 3, 5 C) 2, 4 D) 1, 3 E) 4, 5

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

ALDƏDƏ

Keçmiş zamanlarda Odlar ölkəsində – Azərbaycanda Aldədə adlı bir qoca vardı. Deyirdilər, Aldədə elə möcüzələr yaradır ki, gözü ilə görəndə inanmır. Qocanın soracağı Bağdadda ərəb xəlifəsinə də çatmışdı. Xəlifə adamlarından üç nəfəri yanına çağırır:

– Odlar ölkəsinə yola düşün. Deyirlər, orada Aldədə adlı bir möcüzəli¹ adam peyda olub. Gedin, yoxlayın. Əgər doğrudan da, möcüzələr yaradırsa, nə istəyi olsa, yerinə yetirin. Yox, əgər fırıldaq eləyirsə, boynunu vurun.

Xəlifənin adamları dərhal yola çıxdılar. ☐ Gəlib Haçaqaya deyilən bir yerə çatdılar. Gördülər ki, geniş çöldə qoyun sürüsü otlayır. Aldədə isə hündür bir daşın üstündə oturub.

☐ Bir az söhbətdən sonra hiss etdilər ki, qoca çox hikmətli² adamdır. ☐ Ərəblərdən biri dedi:

– Bəlkə, bir ocaq çatasan, yaman acmışıq.

☐ Ayağa qalxıb ocaq çatdı. ☐ Quzunun ətinə əlindəcə közə tutub qızartmağa başladı. Kabab bişdi, Aldədən isə heç əlinin tükü də qarsalanmadı³.

– Bu nə möcüzədir? – deyə ərəblər heyrlə dilləndilər.

– Möcüzə yoxdur. Mən Odlar diyarının övladıyam. Od odu yandırılmaz.

Amma ərəblər Aldədəyə inanmadılar. Elə bildilər ki, qocanın qaladığı odda bir sirr⁴ var. Onlar təndir⁵ elə qaladılar ki, alovun dilimləri Haçaqayanın zirvəsinə çatdı. Sonra bir quzunu Aldədən qucağına verdilər. Qocaya əmr elədilər, təndirə girsin. Gecə vaxtı idi. Ərəblər təndirin ağzını iri sal daşla örtədilər.

Səhər təndirin ağzını açanda ərəblər gözlərinə inanmadılar. Aldədən başının tükləri, bıqları qarlı-qırovlu idi, saqqalından buz salxımları sallanırdı, quzu isə qıpqırmızı bişmişdi.

– Bu, əsl möcüzədir, – ərəblər dedilər. – Ey Aldədə, indi sənə inandığ. Xəlifəmiz əmr edib ki, Buyur, diləyini söylə.

Aldədə üç ağac götürüb dedi:

– Bu ağacların hərəsini bir tərəfə atacağam. Hara düşsə, gərək buradan ora kimi torpaqlara toxunmayasınız.

Ərəblər sevindilər ki, Aldədə onlardan çətin bir şey istəmədi. Odur ki, razılıq verdilər.

Aldədə birinci ağacı atdı. Ağac görünməz oldu. Ərəblər soruşdular:

– Ağac hara düşdü?

– Savalan dağına, – Aldədə cavab verdi.

Sonra qoca o biri ağacları da atdı və dedi:

– İkinci ağac Şahdağa, üçüncü də Ağrıdağa düşdü. Xəlifəyə çatdırın ki, bu torpaqlarla işi olmasın.

Ərəblər dilləndilər:

– Bu ki Odlar ölkəsi deməkdir!

– Elədir. Şərtimiz şərtidir. Gərək əməl edəsiniz.

Ərəblər gördülər ki, başqa çarələri yoxdur. Kor-peşman öz ölkələrinə qayıdıb əhvalatı xəlifəyə çatdırdılar. Beləcə, Aldədə Odlar yurdunu yadellilərdən xilas etdi.

11. Verilən cümlələrin mətnin kursivlə verilmiş hissəsində boşluqlara hansı ardıcılıqla artırılmalı olduğunu müəyyən edin.

1. Dünyanın əvvəlindən-axırından xəbər verir.
2. Aldədə yadelli qonaqların niyyətini başa düşmüşdü.
3. Sürüdən bir quzu ayırıb kəsdi.
4. Odlar ölkəsinə üz tutdular .
5. Ərəblər ona yaxınlaşıb ədəb-ərkanla salam verdilər.

- A) 4, 5, 1, 2, 3 B) 1, 4, 5, 2, 3 C) 4, 5, 1, 3, 2
D) 1, 4, 5, 3, 2 E) 4, 5, 2, 1, 3

12. Mətnə görə uyğunluğu müəyyən edin.

Əsas faktdır:

1. Xəlifənin adamları gəlib gördülər ki, Aldədə daşın üstündə oturub.

2. Aldədə Odlar diyarının övladı olduğunu bildirir.

Əsas fakt deyil:

3. Aldədə quzunu əlində közə tutub qızartmağa başlayır.

4. Xəlifənin adamlarına qoyduğu şərt ilə Aldədə öz torpaqlarını yadelli işğalından qoruya bilir.

5. Ərəblər Aldədəni təndirə salanda ağzını iri daşla örtülər.

- A) 2, 3, 5 B) 1, 4 C) 2, 4, 5 D) 1, 5 E) 2, 3, 4

13. Mətnin əsas hissəsinə aid fikirləri seçin.

1. Yadellilərdən xilas olan Odlar ölkəsi
2. Ərəblərin heyreti
3. Ərəblərin kor-peşman geri qayıtması
4. Ərəblərin sevinci
5. Bağdad xəlifəsinə çatan qocanın soracağı
6. Aldədənin şərti

- A) 1, 2, 4 B) 2, 4, 6 C) 3, 4, 5 D) 1, 3, 5 E) 1, 2, 6

14. Üzərində rəqəm yazılmış hansı sözlərin izahı düzgün **verilməmişdir**?

1- möcüzələr yaradan, ecazkar

2- hikmətamiz, müdrik

3- odda qızarmamaq, yeyiləcək hala gəlməmək

4- qeyri-adiliyi ilə heyret doğuran, xariqülada

5- çörək yapmaq üçün gildən düzəldilən konusşəkilli, üstü kəsik və ya yerə basdırılan iri kürə

- A) 1, 2 B) 3, 4 C) 4, 5 D) 2, 3 E) 1, 5

15. Mətnlə bağlı **yanlış** fikirləri seçin.

1. Aldədə ağacların üçünü də istədiyi yerə atmışdı.

2. Xəlifə Aldədənin möcüzəvi biri olduğuna şübhə etmirdi.

3. Aldədə möcüzəli biri olduğunu ərəblərdən gizləyir, onlara bildirmir.

4. Ərəblər Aldədənin möcüzəli biri olduğuna inanmasalar da, sonra özləri bunun şahidi olurlar.

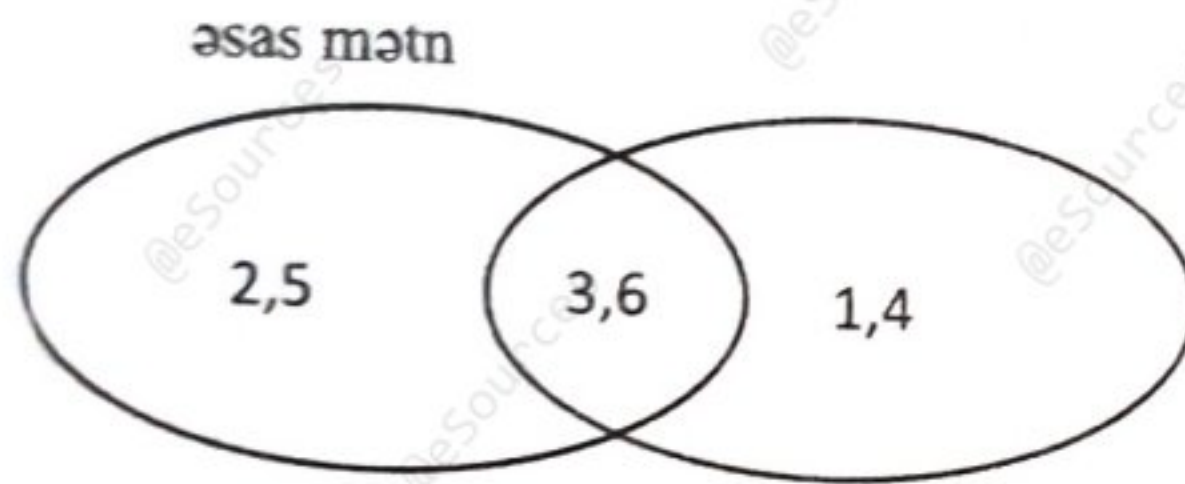
5. Aldədənin məqsədi ölkəsini yadellilərdən qorumaq idi.

- A) 1, 2 B) 3, 4 C) 4, 5 D) 2, 3 E) 1, 5

16. Tünd-qara hərflə verilmiş cümləni mətnin məzmununa uyğun davam etdirin.

17. Altından xətt çəkilmiş "fırıldağ" sözünü kontekstə uyğun hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

18. Əsas mətnin və çərçivədəki mətnin aid olduqları üslubların səciyyəvi xüsusiyyətləri əsasında Eyer Venn diaqramında doğru fikirləri müəyyən edin.

Od mifoloji təsəvvürlərdə dünyamızın yaranmasına təkan verən ikinci mühüm amildir. Əski inanışlarda odu günəşlə, işıqla, gündüzlə əlaqələndirirdilər. Qədim insanlar odu əldə etməmişdən əvvəl bir yerdə qərar tuta bilmirdilər. Mağaradan-mağaraya, bir ərazidən başqasına köçürdülər. Soyuqların düşməsi onları sərt şaxtılı iqlimdən mülayim havalı yerlərə getməyə vadar edirdi. Odu əldə etməklə onlar oturaq həyata keçdilər, bir mağarada qərar tutdular. Soyuğa davam gətirə bildilər.

1. Müxtəlif mövqe və maraqları özündə əks etdirir.
2. Ədəbi dildə normanın yeniləşməsi, ümumxalq dili vahidlərinin yazılı dilə gəlişi bu üslubdan başlanır.
3. Əsas xüsusiyyəti fikrin hamı tərəfindən anlaşıqlı, aydın və təsirli şəkildə ifadə olunmasıdır.
4. Bu üslub ədəbi dilimizin ilk formalaşdığı dövrdən onun əsasını təşkil etmişdir.
5. Funksional üslublara daxildir.
6. Ədəbi dilin normalarına riayət edir.

19. Çərçivədə verilən sözü mətndəki mənasından (həqiqi və ya məcazi) fərqli mənada cümlədə işlədin.

20. Mətnə əsasən klasterin boş xanalarını doldurun.

Aldəda	Müdrəkdir.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

HƏYATIMIZIN AYRILMAZ HİSSƏSİ

Susuz həyat yoxdur. Su bizim həyatımızın ayrılmaz hissəsidir və insana lazım olan ən vacib amillərdən biridir. İnsan orqanizminin 80%-ə qədər sudan ibarətdir. İlk canlı orqanizmlər və həyat məhz suda yaranmışdır.

Su-maye, şəffaf, sızılan, süzülən, özündə duzları, bərk cisimləri, hətta qazları həll edən **materiyadır**. Su hansı qaba tökülürsə, həmin qabın da formasını alır. Təbiətdə suya müxtəlif hallarda rast gəlmək olar: yəni maye, qaz halında və bərk cism halında.

Təbiətdə tamamilə, yaxud mütləq təmiz su mövcud deyil. Təmiz suyu yalnız laboratoriya şəraitində almaq mümkündür. Belə su dadsız olur və canlı orqanizm üçün ən çox lazım olan duzlar bu suyun tərkibində olmur. Dəniz suyunda isə bunun əksinə olaraq duzların miqdarı həddən artıq çoxdur. Buna görə dəniz suyu da insan tərəfindən geniş istifadə üçün əlverişsizdir.

İnsan gün ərzində qida ilə birlikdə və ayrıca 3-6 litrə qədər su içir. Orqanizm üçün suyun itirilməsi ac qalmaqdan təhlükəlidir. Çünki insan qidasız 5 həftə, susuz isə 5 gün yaşaya bilər. Lakin bir sıra hallarda insan (gəmi qəzalari zamanı) cüzi miqdarda olsa da, dəniz suyundan bir neçə gün istifadə edərək yaşaya bilmişdir. Bitkilər susuz solur və məhv olur. Heyvanlar da susuz qalarlarsa, tez məhv olurlar. Yalnız dəvələr uzun müddət susuz qala bilirlər. Belə ki, dəvələrdə piy şəklində su ehtiyatı olur. Bu piy qatı lazım olan vaxt dəvənin orqanizmində gedən reaksiyalar nəticəsində suya çevrilir.

Tərkibində mineral duzlar olan su müalicəvi əhəmiyyətə malikdir. Bir çox belə mineral su mənbələrində su isti olur. Onların isti olmasının səbəbi Yer kürəsindən aldığı enerji hesabınadır.

Zavod və fabriklər, elektrik stansiyaları çox böyük həcmdə sudan istifadə edirlər. Lakin bir çox hallarda onu müxtəlif tullantılarla çirkləndirirlər. Belə çirkli su mənbələrində yaşayan canlı orqanizmlər normal yaşaya və çoxala bilmir, məhv olurlar. Həddindən artıq çirklənmiş sulara yaşayan balıq və digər su canlılarından qida kimi istifadə edilməsi insanın müxtəlif xəstəliklərə tutulmasına səbəb olur. Odur ki, suyun təbiətdə və insan həyatında nə qədər mühüm rol oynadığını nəzərə alaraq suyu çirklənmədən qorumaq, sudan qənaətlə istifadə etmək məsləhətdir.

21. Uyğun fikri müəyyən edin.

Fakt	Nəticə
Zavod və fabriklər, elektrik stansiyaları istifadə etdikləri böyük həcmdə suları müxtəlif tullantılarla çirkləndirirlər.	A) Bir çox belə su mənbələri isti olur. B) Bu su mənbələrində duzların miqdarı çoxalır. C) Belə su mənbələrində yaşayan canlı orqanizmlər məhv olurlar. D) Həmin su mənbələrində su buxarlanaraq qaz halına çevrilir. E) Belə suları laboratoriya şəraitində təmizləmək mümkündür.

22. Hansı cümləni V abzası artırmaq **olmaz**?

- A) İnsanlar bu sudan həmçinin müxtəlif yaşayış məntəqələrinin, bitkilərin yetişdirilməsi üçün istixanaların isidilməsində istifadə edirlər.
- B) Azərbaycan Respublikası belə su mənbələri ilə zəngindir.
- C) Belə mənbələr xüsusilə Kiçik Qafqaz və Talış dağları rayonunda boldur.
- D) Bu da geotermal enerji adlanır.
- E) Yer üzərində olan suyun ümumi miqdarı az dəyişir.

23. Tünd-qara hərflə verilən sözün kontekstə uyğun şərhini müəyyən edin.
- A) Mürəkkəb bir şeyi əmələ gətirən hissələrin, şeylərin, ünsürlərin məcmusu
- B) Cismlərin ibarət olduğu maddə
- C) Hiss orqanları tərəfindən qavranılan hər hansı bir konkret maddi hadisə, obyekt
- D) Məişətdə və s.-də lazım olan hər hansı bir maddə, əşya
- E) Tərkibdəki fiziki cismlərin əsasını təşkil edən cisim

24. Mətdə hansı suala cavab tapmaq **olmur**?
- A) Bir sıra mineral sular nə üçün isti olur?
- B) Dəvələrin uzun müddət susuz qalma səbəbi nədir?
- C) Dəniz suyu nə üçün istifadə üçün əlverişsizdir?
- D) Təbiətdə suya hansı hallarda rast gəlmək olar?
- E) Dəniz suyunun tərkibində nə üçün duzların miqdarı daha çoxdur?

25. Hansı cümlə mətnin üslubundan fərqli üslubda işlənmişdir?
- A) Su balıqların, həşəratların, ördəklərin, qazların, yosunların və s. yaşayış məskənidir.
- B) Su özündə bir çox maddələri asanlıqla həll edir.
- C) Su hidrogenin oksigenlə adi şəraitdə davamlı olan kimyəvi birləşməsidir.
- D) Quru üzərində olan su çaylar, göllər, dənizlər şəklində nəzərə çarpır.
- E) İsti havada dənizlərin, çayların suları buxarlanıb bulud əmələ gətirir.

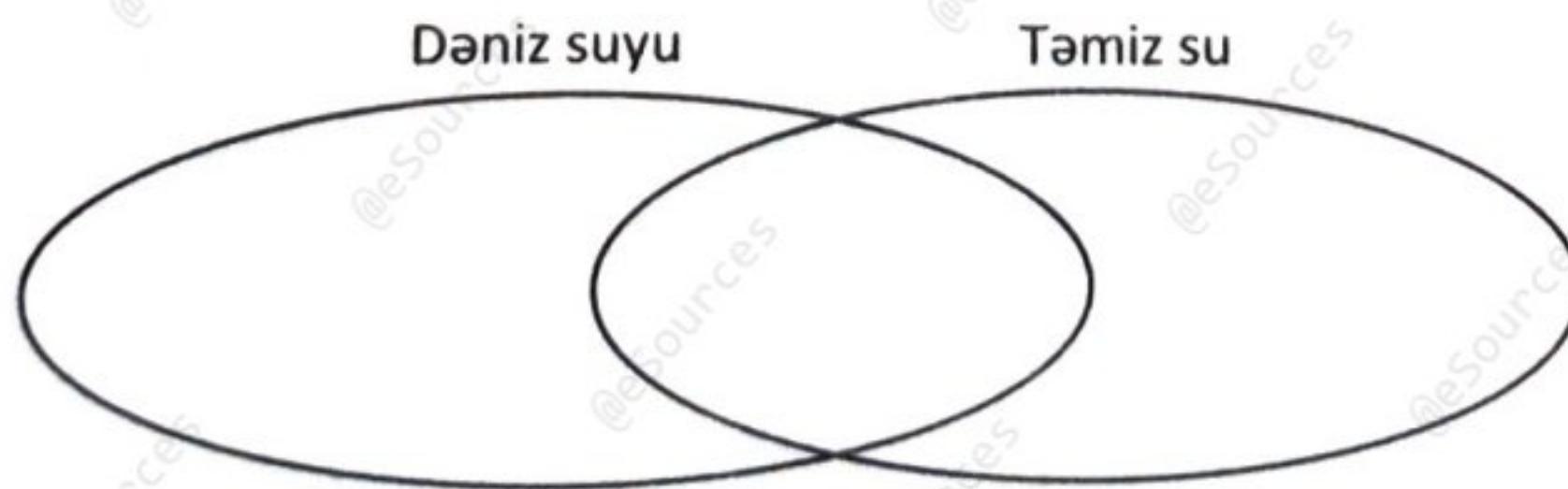
26. Aşağıdakı parça ilə mətnin neçənci abzasını genişləndirmək olar?

Buz halında su bərk olur. Atmosferdə su çoxdur; buna buludları, dumanı, yağışı, buxarı misal göstərmək olar. İsti havada dənizlərin, çayların suları buxarlanıb maye halından qaz halına çevrilir. Atmosferdə olan bu yüngül qaz buxarı bulud əmələ gətirir.

27. Mətdən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

28. Mətnin planını tərtib edin.

29. Mətnə əsasən Eyler-Venn diaqramını doldurun.

30. Mətnə və biliklərinizə istinad etməklə “Su bolluq deməkdir. Su olmayan yerdə nə torpaq, nə də məhsul olar” fikrini ən az üç cümlə yazmaqla əsaslandırın.

ÜSİ-1.1 və ÜSİ-1.2 – nin mövzuları

- Üslubiyyat haqqında məlumat
- Fonetika
- Leksika
- İsim
- Sifət
- Say
- Əvəzlilik

ÜSİ-1.1

1. Yazılışı ilə tələffüzü arasında 3 fərqli məqam olan sözü müəyyən edin.
A) hoppanmaq B) böyüdücü C) göyümsov D) alaqaranlıq E) bapbalaca
2. Verilən fikirlər hansı sözün fonetik xüsusiyyətinə aiddir?
• Tərkibində eynicinsli samit qoşalığı işlənmişdir.
• Yazılışı ilə tələffüzü arasında 1 fərqli məqam var.
• Hərflərin və səslərin sayı bərabərdir.
A) tərəqqi B) səyyad C) niyyət D) məəttəl E) təəccüb
3. Elə bitkilər var ki, otuz ildən bir çiçək açır” cümləsində altından xətt çəkilmiş sözə bağlı səhv fikri müəyyən edin.
A) Konkret isimdir. B) Təsirlik haldadır. C) Cəm şəkilçisi qəbul etmişdir.
D) Feildən düzəlmişdir. E) Ümumi isimdir.
4. Üzərində rəqəm yazılmış hansı sözlər adlıq halda **deyil**?
Alim¹ çox nüfuzlu "Demidov"² mükafatına layiq görülür, ardınca da kraliça³ tərəfindən qızıl⁴ medal alır.
A) 2, 3, 5 B) 1, 2, 5 C) 3, 4, 5 D) 1, 2, 4 E) 1, 3, 4
5. Hansı cümlədə say həm mənsubiyyət, həm də hal şəkilçisi qəbul etmişdir?
A) Çoxları bu barədə müzakirə aparmaq istəmirdilər.
B) Doqquzuncular da tədbirdə iştirak edirdilər.
C) Meyvələrin üçdə ikisini yeşillərə yığdılar.
D) Meşədəki ağacların çoxu qurumuşdu.
E) Bir sıra şagirdlərimizə mükafat verildi.
6. Nümunədə işlənən sifətlərlə bağlı səhv fikri müəyyən edin.
*Atıb imzasını hər kəs varğa,
Əyləşir sakitcə keçib yerinə.
Eynəkli cənabla təsbehli ağa
Qalxıb əl də verir biri-birinə.*
A) 3 sifət işlənmişdir. B) Sifətlər ismə aiddir. C) Üçüncü misrada 2 sifət işlənmişdir.
D) Sifətlər adi dərəcədədir. E) Sifətlər əlamət bildirir.
7. Biri sifət **deyil**.
A) tərbiyəli B) ağıllı C) şəhərli D) şüurlu E) vurğulu
8. Saitlə başlanan şəkilçi artırıqda hansı sözlərdə q-ğ əvəzlənməsi baş **vermir**?
1. maraq 2. daraq 3. saçaq 4. sadıq 5. ittifaq
A) 1, 2 B) 2, 4 C) 4, 5 D) 3, 5 E) 1, 3
9. Biri isim və feil kimi omonimlik xüsusiyyətinə malik olan söz **deyil**:
A) tay B) inci C) tala D) at E) saç
10. Bir tərəfi mənsubiyyət şəkilçili sözün köməyi ilə düzələn mürəkkəb sifətlər cərgəsini göstərin.
A) stolüstü, dilişirin B) bəstəboy, dəvədabanı
C) irili-xırdalı, düzbucaqlı D) sınıqqəlbli, soyuqqanlı
E) qitələrarası, xoşbəxt

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

HÖKMDAR VƏ ÇAYÇI

Bir çayçı vardı. Qazancından razı deyildi. Bir gün çayxanaya bir nəfər gəldi. Bu, məmləkətin hökmdarı idi. Libasını dəyişib ölkəni gəzməyə çıxmışdı ki, camaatın gün-güzəranını öz gözləri ilə görsün.

Hökmdar çay sifariş verdi. Çayçı dərin fikrə getdiyindən onu eşitmədi. Hökmdar gördü ki, çayçı qəm dəryasına qərq olub. Soruşdu:

– Niyə belə dərclisən?

Çayçı dedi:

– Səhərdən axşamacan işləyirəm, amma qazancım azdır. Oturub fikirləşirəm, bəlkə, elə bir yol tapam ki, varlana bilim.

– Buna görə qəm eləməyə dəyərmisən? **Bəs eşitməmişən ki, atalar deyib: qismətdən artıq yemək olmaz?!**

Hökmdar çox dedi, çayçı az eşitdi. Hökmdar saraya qayıdan kimi fərman verdi ki, bir siniyə hər gün 12 paxlava, hər paxlavanın da içinə bir qızıl qoyulsun və çayçıya verilsin.

Axşam oldu, çayçı çayxanadan təzə aralanmışdı ki, şahın adamı onun qarşısını kəsdi. Paxlava dolu sinini çayçıya uzatdı:

– Bu, hökmdardan sənə ərməğandır.

Çayçı heç nə başa düşmədi. I Paxlavanı alıb yoluna davam etdi. II Paxlavanı satmaq fikrinə düşdü. III Elə bu vaxt bir tacir çayçıdan soruşdu:

– Nə satırsan?

– Paxlava.

Tacir paxlavaları aldı. Yolda nəfəsi dözmədi, paxlavalardan birini yedi. Birdən ağzında nəsə cingildədi. Gördü ki, qızıldır. O biri paxlavaları da yoxladı, hamısından qızıl çıxdı.

IV Səhəri gün şahın adamı yenə çayçıya bir sini paxlava gətirdi. V Tacir tez çayçıya yaxınlaşdı:

– Paxlavalardan yenə almaq istəyirəm.

Çayçı paxlavaları tacirə satdı. Bir ay beləcə davam etdi. Hökmdar yenə libasını dəyişib çayçının yanına gəldi. Ondan paxlavalardan haqqında soruşdu və dedi:

– Mən bu ölkənin padşahıyam. Paxlavaları da mən göndərirdim.

Çayçı əhvalatı danışdı. Hökmdar işin nə yerdə olduğunu başa düşdü. Gülümsünüb dedi:

– Dalımca gəl.

Hökmdar çayçını xəzinəyə apardı. Ona bir kürək verib dedi:

– 1. Nə qədər qızıl çıxarsan, halal xoşundur. 2. Elə ki qızılla dolu kürəyi geri çəkirdi, bütün pullar sürüşüb sandığa tökülürdü. 3. Çayçı sevincək oldu, dərhal işə başladı, amma bir xeyri olmadı.

4. Bu kürəyi sal qızıl dolu sandıqların birinə. 5. Axırda çayçı yorulub əldən düşdü. Hökmdar dedi:

– Kefini pozma, arxamca gəl.

Hökmdar yerdən bir daş götürdü, çayçıya verdi və dedi:

– Bu yerlər ölkənin ən bərəkətli torpaqlarıdır. Bu daşı gücün yetdiyi qədər uzağa at. Hara düşsə, durduğumuz yerdən ora qədər sənindir.

Çayçı daşı götürüb uzağa atmaq istədi, amma ayağı sürüşdü, yıxıldı. Daş başına düşüb onun sifətini qana boyadı. Hökmdar dedi:

– Gördünmü ki,

11. Altından xətt çəkilmiş sözlərin birinin qarşılığı kontekstə görə düzgün **verilməyib**:

- A) libas—paltar B) gün-güzəran—yaşayış C) ərməğan—hədiyyə
D) bərəkətli—xeyirli E) kef—əhval

12. Çərçivədə verilmiş söz hansı cümlədə məndəki mənasında işlənmişdir?

- A) Bu məsələni iki yolla həll etmək olar. B) Qonaq uzaq yoldan gəlmişdi.
C) Uşaq yolu keçib düz işıqforun yanında dayandı. D) Kəndimizə yeni yol çəkildi.
E) Dost yolunda boran olar, qar olar.

13. Cümlələrdən birində ikinci abzasda işlənmiş “qəm dəryasına qərq olmaq” ifadəsinin qarşılığı işlənmişdir:

- A) Xanım nişanlısının gəlişini eşidincə çiçəyi çırtladı.
- B) Onun bu hərəkətləri kənddəkilərin qəlbinə dəymişdi.
- C) O an dağdan elə gurultu qopdu ki Səmayənin ürəyi düşdü.
- D) Gözünün suyunu axıtmaq Şərəfnisənin həmişəki peşəsi idi.
- E) Nürəli kişi gördü ki, Səfərin elə bil gəmiləri batıb, tez çağırıb könlünü aldı.

14. Fikirlərdən biri mətnin planının ardıcılığını **pozur**:

- A) Çayçının narazılığı
- B) Hökmdarın çayçıya hədiyyə yollaması
- C) Çayçının daimi müştərisi
- D) Çayçının daşı uzağa atmaq cəhdinin baş tutmaması
- E) Çayçının qızılları kürəyə doldura bilməməsi

15. Uyğunluğu müəyyən edin.

1. Giriş hissə	a. Hökmdar libasını dəyişib ölkəni gəzməyə çıxmışdı.
2. Əsas hissə	b. Çayçı paxlavaları satmaq fikrinə düşdü. c. Çayçı dərin fikrə getdiyindən hökmdarın sifarişini eşitmədi. d. Hökmdar çayçıya xəzinədə dərs verməyə çalışdı. e. Hökmdar ölkənin ən bərəkətli torpaqlarından çayçıya pay vermək istədi.
3. Nəticə	f. Daş çayçının sifətini qana boyadı. g. Çayçı anladı ki, qismətdən artıq yemək olmazmış.

- A) 1-a, b; 2-c, e; 3-f;
- B) 1-b; 2-d, e; 3-f, g;
- C) 1-a, b; 2-c, d, e; 3-f, g;
- D) 1-a; 2-c, d; 3-g;
- E) 1-a; 2-d, e; 3-g;

16. Aşağıdakı parçanı Roma rəqəmi ilə nömrələnmiş hansı boşluğa artırmaq olar?

Çayçı bu dəfə də paxlavanı satmaq fikrinə düşdü. Tacir yenə gəlib yolda durmuşdu ki, bəlkə, çayçı həmin paxlavadan sata. Bir də gördü, budur, çayçı gəlir, əlində də paxlava dolu sini.

17. Çayçının keçdiyi son sınaqda başına gələn hadisəni hansı atalar sözü ilə qüvvətləndirmək olar?

18. Mətnə kursivlə verilmiş hissədəki nömrələnmiş cümlələri məntiqi ardıcılıqla düzün.

19. Mətnin sonuncu cümləsini məzmunu uyğun tamamlayın.

20. Mətnə əsasən “qismətdən artıq yemək olmaz” fikrini təsdiqləyən faktları müəyyən edin.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Lemminqlər niyə kütləvi şəkildə intihar edirlər?

Bir əsrdən çoxdur ki, bu ən geniş yayılmış zooloji miqlərdən biridir: hər üç-dörd ildən bir lemminqlər kütləvi surətdə dənizə atılmaqla intihar edirlər. Guya bu "ağıllı" çöl siçanları özləri öz saylarını təbiətdə belə tənzimləyirlər. Bəs onların intihara meyilli olduğu barədə əfsanə yaratmaq kimə lazım olub?

Alimlər çoxdan müşahidə ediblər ki, qütb siçanları sürətlə artır və təxminən hər üç ildən bir kəskin azalırlar. Əvvəlcə bunu kütləvi miqrasiya ilə izah etməyə çalışıblar. Amma alınmayıb: miqrasiya olsaydı, siçanların sayı bir yerdə 1 o biri yerdə 2. Belə hal qeydə alınmayıb: proses bütün ərazilərdə paralel gedib.

Sonra fərziyyə irəli sürülüb ki, müəyyən fasilələrlə lemminqlər səbəbi bilinməyən hansısa qərribə xəstəliyə məruz qalırlar, zəhərlənib ölürlər. Amma bu fərziyyə də sübutunu tapmayıb. Nəhayət, 1908-ci ildə ingilis yazıçısı Artur Mi “Uşaq ensiklopediyası” kitabında fenomenin orijinal izahını verib: lemminqlərin sayı kritik həddi keçəndə onlar özlərini dənizə atırlar. Artur Mi yazırdı:

Qərribədir, amma yazıçı **təxəyyülü** tək uşaqların deyil, alimlərin də xoşuna gəlib. Bəlkə də, izah axtarmaqdan yorulub, yazıçının yaratdığı əfsanəni elmi fakt kimi zoologiya dərslərinə köçürüblər.

Əfsanənin yaddaşlara hopmasında Artur Midən də çox Uolt Disney kompaniyasının rolu olub. 1958-ci ildə kompaniya ekranlara "Ağ səhra" sənədli filmini çıxarıb. Üç il ərzində Kanadada çəkilmiş, "Oskar" və qızıl "Berlin ayısı" mükafatlarına layiq görülmüş bu filmin ən maraqlı hissəsi lemminqlərin kütləvi intiharına həsr edilib.

Lemminqlərin təbiətdə tarazlığı qorumaq naminə özlərini qurban verdiklərini iddia edən bioloqlar bu filmi əldə bayraq ediblər. Lakin filmin çəkilişindən 25 il keçdikdən sonra Kanada Yayım Korporasiyasının araşdırması göstərdi ki, "Ağ səhra" sənədli deyil, bədii film imiş. Guya hadisələrin cərəyan etdiyi Alberta vilayətində, ümumiyyətlə, lemminqlər yaşamırmış. "Aktyorları" bura Kanadanın Manitoba vilayətindən tutub gətiribləmiş.

Bundan sonra alimlər sanki yuxudan ayıldılar. Davamlı müşahidələrdən sonra lemminqlərin kütləvi şəkildə məhv olmasının səbəblərinə aydınlıq gətirdilər. Bəlli oldu ki, bu acgöz "cırtıdanlar" qabaqlarına çıxan otlaqları gəmirə-gəmirə böyük dəstələrlə irəliyə hərəkət edirlər. Çay və ya dənizlə üzləşəndə itələşə-itələşə bir-birini suya salırlar. Təklidə pis üzməsələr də, amma çoxluqda olub çapalayanda tükləri islanır, ağırlaşır suyun dibinə gedirlər. İntihar etməklə populyasiyanın sayını tənzimləmək haqqında fikir isə heç ağillərinə də gəlmir.

21. Tünd-qara hərflə verilən sözün kontekstə uyğun izahını seçin.

- A) Bir şeyi zehində, xəyalda təsəvvürə gətirmə, canlandırma, xəyala qapılma
- B) Düşüncə, təfəkkür prosesinin nəticəsində hasil olan qənaət
- C) Həyat, təbiət və cəmiyyət haqqında görüşlər sistemi
- D) İnsanın fikirləşmək, düşünmək, nəticə çıxarmaq bacarığı
- E) Şüurun obyektiv varlığı əksətdirmə prosesində xüsusi pillə

22. Mətnin planına əsasən verilən fikirlərin düzgün ardıcılığını müəyyənləşdirin.

1. Kanada Yayım Korporasiyasının araşdırması
2. Fenomenin orijinal izahı
3. Açıq "cırıdanlar"
4. Geniş yayılmış zooloji mif

5. Lemminqlər haqqında əfsanələrin yaddaşlara hopmasında Uolt Disney kompaniyasının rolu

- A) 1, 4, 5, 3, 2 B) 4, 5, 1, 2, 3 C) 3, 4, 5, 1, 2
D) 4, 5, 1, 3, 2 E) 3, 4, 5, 2, 1

23. III abzasının sonuna hansı cümlələri artırmaq olar?

1. Onlar dərələri və düzləri, bağları, fermaları, kəndləri keçir, dənizə doğru irəliləyirlər.
2. Bu çox kədərli əhvalatdır, amma belə elməsələr, indi bütün Avropanı siçanlar tutmuşdular.
3. Çəkiliş meydançası qarla örtülmüş fırlanan platformadan ibarət imiş.
4. Son səhnədə siçanları qovub dənizə salır, sonra sudan yığıb, təkrar kadrlar çəkirlərmiş.
5. Gün ərzində bir lemminq öz çəkisindən iki dəfə artıq yem həzm edə və ildə 80-dək bala verə bilir.

- A) 3, 4 B) 1, 3 C) 1, 2 D) 2, 5 E) 4, 5

24. Aşağıdakı parçanı neçənci abzasa artıraraq mətni genişləndirmək olar?

Çöl siçanlarının bir-birinin ardınca özlərini dənizə atması səhnəsini müşayiət edən sözlər, həqiqətən, təsirlidir: "Geri dönmək üçün son imkandır. Amma artıq onları saxlamaq olmaz. Daha bir addım... və... qarşıda yalnız sonsuz uçurum görünür..."

- A) III B) IV C) V D) VI E) VII

25. Mətnə əsasən **yanlış** fikirləri müəyyən edin.

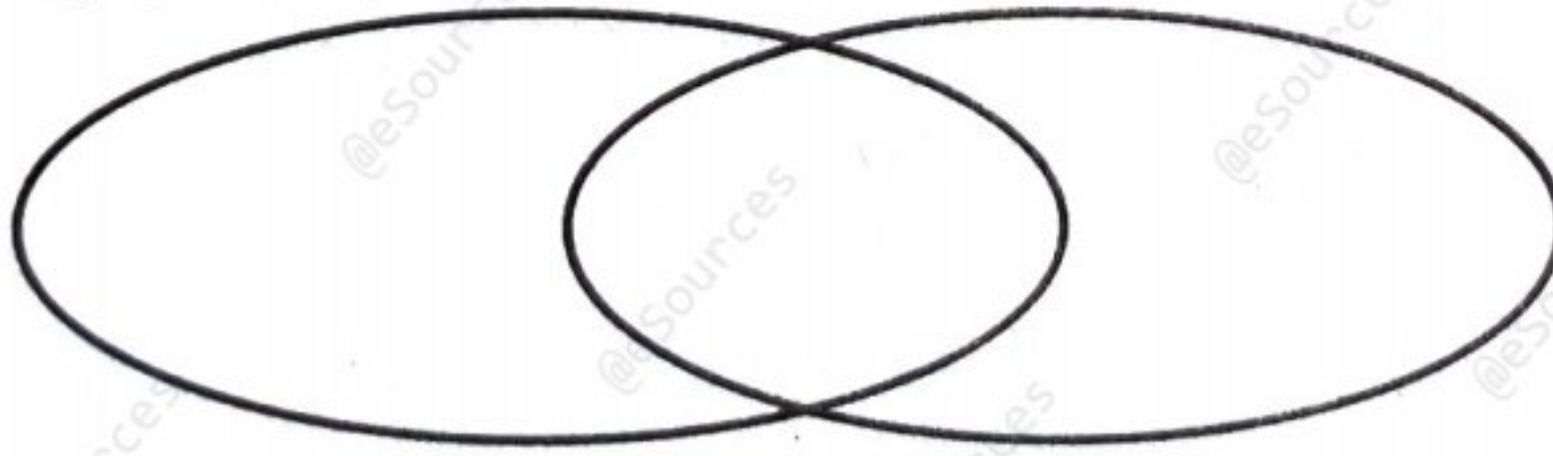
1. 1983-cü ildə "Ağ səhra"nın bədii film olduğu müəyyən olunur.
2. Lemminqlər intihar etmək barədə düşünmürlər.
3. "Ağ səhra" filmi yazıçı Artur Minin fərziyyələrinin yanlış olduğunu sübut edir.
4. Lemminqlərin saylarının kəskin azalması barədə ilk fərziyyəni yazıçı Artur Mi irəli sürmüşdür.
5. Lemminqlər öz saylarını özləri tənzimləsələr də, bunu şüurlu şəkildə etmirlər.

- A) 3, 4 B) 1, 3 C) 1, 2 D) 2, 5 E) 4, 5

26. Mətnə əsasən Eyler-Venn diaqramında yalnız "Ağ səhra" filminə aid edilə biləcək fikirləri müəyyən edin..

"Uşaq ensiklopediyası" kitabı

"Ağ səhra" filmi

27. Mətnin aid olduğu üslubun ən azı iki səciyyəvi xüsusiyyətini qeyd edin.

28. Lemminqlərin sayının kütləvi şəkildə azalması barədə hansı fərziyyələr irəli sürülmüşdür?

29. III abzasda nömrələnmiş çərçivələrə kontekstə görə uyğun gələn sözləri müəyyən edin.

30. I abzasda altından xətt çəkilmiş sözü mətndə işləndiyi mənadan fərqli mənada (həqiqi və ya məcazi mənada) cümlədə işlədin.

ÜSİ-1.2

1. Hansı cümlədəki əvəzliyi həm şəxs, həm də işarə əvəzliyi kimi düşünmək olar? (Dürğu işarəsi buraxı
mıdır)
A) Bu kitab Osmanlı imperiyası haqqındadır.
B) O gələndə biz artıq çıxışımıza başlamışdıq.
C) O rəfdən nağıl kitabını götürdü.
D) Bu bizim sinif güşəsidir.
E) O neçənci sırada əyləşəcəyini bilmirdi.
2. Hansı cümlədə əlamət bildirən söz adi dərəcədədir?
A) O, söhbəti yarımçıq kəsərək otaqdan çıxdı.
B) Bu olduqca qədim tikilidir.
C) Onun dümağ donu hər kəsin xoşuna gəldi.
D) Bu bina o dövrdə Azərbaycan ziyalılarının mədəniyyət mərkəzi idi.
E) Arıq oğlan uşaqlardan ayrılıb bizə yaxınlaşdı.
3. "Bəlkə də, qədim misirlilərin yazısında hər bir heroqlifin iki təyinatı var" cümləsində isimlərlə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.
A) İsimlər yiyəlik, yerlik, yiyəlik, təsirlik haldadır.
B) İki isim mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edib.
C) İsmə aid cəm, hal, mənsubiyyət şəkilçilərindən istifadə edilmişdir.
D) Quruluşca düzəltmə isimlər işlənmişdir.
E) Həm hal, həm də mənsubiyyət şəkilçisi ilə işlənən isim feildən düzəlib.
4. Cümlələrin birində sayın quruluşca hər üç növünə aid nümunə işlənmişdir.
A) Birinci hissədə ikirəqəmli ədədlərə aid xeyli nümunələr var.
B) 1964-cü ildə nəşr edilmiş üç hissəli kitabda bu mövzuya az toxunulmuşdur.
C) İkimərtəbəli zalın axırıncı sırasında xeyli yer boş idi.
D) Kitabda 352 məsələ və dörd hesab əməlinə aid çoxlu misal vardır.
E) Çox düşündükdən sonra 5-6 kitabı sonuncu rəfdən götürüb çantasına qoydu.
5. Cümlələrin birində düzəltmə söz isimidir:
A) Azərbaycan təbiətin yaratdığı möcüzəvi bir diyardır.
B) Yurdumuzu sevak ki, öz gözəlliyindən bizə pay versin.
C) O, gənc və bacarıqlı rəssamdır.
D) Otuzluq lampa otağı yaxşı işıqlandırmırdı.
E) Yaralılara ilkin yardım göstərildi.
6. "Xəsis" sözünün leksik xüsusiyyəti ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.
A) Sinonimi "simic" sözüdür.
B) Antonimi var.
C) Omonim kimi işlənə bilər.
D) Həm leksik, həm də qrammatik mənası var.
E) Köhnəlmiş söz deyil.
7. "İsrarlı" sözünün fonetik xüsusiyyəti ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.
A) Deyilişi ilə yazılışı arasından fərq yoxdur.
B) Ahəng qanununa tabe deyil.
C) Eynicinsli samit qoşalığı var.
D) 1 kar, 3 cingiltili samit işlənmişdir.
E) Sözdə "z" samitinin kar qarşılığı işlənmişdir.
8. Hansı cümlədə əvəzlik zərfi əvəz etmişdir?
A) Belə məsələlərlə maraqlanmırıq.
B) Necə kitab istəyirsən?
C) Dünən güclü külək əsirdi.
D) Həmin hadisədən üç gün keçmişdi.
E) Elə danış ki, uşaqlar da eşitsinlər.

9. Sayların quruluşca növünü nəzərə alaraq məntiqi ardıcılığı davam etdirin.

bir az, xeyli, çoxlu, beşdə üç,

- A) bir neçə B) azacıq C) onlarla D) filanınıc E) səkkiz

10. **Səhvi** müəyyən edin.

- A) isimdən düzələn sifət – yağısız
B) tərəflərindən biri mənsubiyyət qəbul edən mürəkkəb sifət – quzuqulağı
C) sifətdən düzələn sifət – namərd
D) mürəkkəb sifət – xoşbəxt
E) feildən düzələn sifət – kəskin

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

İSTEHKAMIN ALINMASI

Polkovnik məni böyük komandirinə təqdim etdi. Hərbi məktəbi qurtardığımı biləndə sifətinin ifadəsi dəyişdi.

– Hə... Mənim leytenantım dünən şəhid oldu, – deyib hiss ediləcək bir sərtliklə üzünü döndərdi.

Duydum ki, mənim həmin leytenantı əvəz edə biləcəyimə əmin deyil.

Bizim düşərgə ilə üzbəüz yerləşən Şayaq istehkamının arxasında narıncı ay doğmuşdu. Yanımda dayanan yaşlı əsgər ayın rənginə diqqət çəkərək dedi:

– Gör nə qırmızıdır! Bu o deməkdir ki, istehkam bizə baha başa gələcək!

Əsgərin bu falçılığı məni **təşvişə saldı**. **I** Bir müddət ayın işığında silueti görünən Şayaq istehkamına tamaşa etdim.

Saat üçə yaxın gizir xüsusi əmrlə gəldi: “Bu gün Şayaq alınmalıdır!”

Qayalıqdan aşağıda üzü Şayaq tərəfə dayanmış qrad qurğusunun düşmən üzərinə açdığı sıx atəş Şayaq istehkamını qatı tüstü-duman içində görünməz etmişdi. Bir qədər sonra düşmən artilleriyası cavab atəşi açdı. Otuz addımlıq məsafədə partlayan qumbaranın zərbindən qoluma sıçrayan toz-torpağı çırpıb əsl cəngavər görkəmi ilə gülümsədim. **II** Bir azdan atılan minomyot mərmisinin iri bir qəlpəsi papağımı başımdan aldı. Komandir bunu görüb dedi:

– Sizi təbrik edirəm, leytenant. Məncə, sizə daha ölüm yoxdur və bu axşam bölüyə siz komandanlıq edəcəksiniz.

Komandirin nə dediyini başa düşməsəm də, anlamadığımı biruzə vermədim.

Yarım saatdan sonra düşmən atəşi nəzərəcarpacaq dərəcədə zəiflədi və biz sığındığımız yerdən çıxıb istehkama doğru hücumla keçdik. **III** Güllələrin viyılması məni vahimələndirirdi. Buna baxmayaraq, bu viyılıya alışmış, onu adi səs kimi qarşılayan əsgərlərin zarafatlarına qoşulurdum.

Biz düşməni qabağımıza qatıb sürətlə irəliləyirdik. Tez bir zamanda gəlib istehkamın həddəlarına çatdıq.

Papağını süngünün başına keçirən komandir barını hamıdan qabaq keçib istehkama atıldı, onun ardınca isə hamı irəli şığıdı. Əsgərlər həmişəkindən daha bərk: “Qa-ra-bağ!” deyər qışqıraraq əlbəyaxa döyüşə atıldılar.

IV Bizimkilərin “Qələbə!” hayqırtısı ətrafa yayılanda mən özümü sağ-salamat görüb sevinməkdən çox təəccübləndim.

1. Bu vəziyyətdə onun verdiyi sual məni təəccübləndirdi. 2. Bütün bölükdən cəmi-cümlətani, mənim özüm də daxil olmaqla altı nəfər qalmışdı. 3. Mən də ora yaxınlaşdım. 4. Hamı daş hasarın yanında uzanmış yaralı komandirin ətrafına yığılmışdı. 5. Komandirin üz-gözü qan içində idi, haradan yaralandığını təyin etmək olmurdu.

– Təzə gələn leytenant hanı?

– Mən buradayam, komandir, – cəld dilləndim.

– Hə, dostum, komandanlığı qəbul et, – deyər o dilləndi, – sən başçı təyin olunursan. İstehkamın müdafiəsini təcili möhkəmləndir. Polkovnikə müraciət et ki, kömək göndərsin.

– Komandir, siz ağır yaralanmışsınız? – deyər soruşdum.

– Eyib etməz, istehkamı ki aldım! – deyər o gülümsündü.

11. Altından xətt çəkilmiş sözün izahını seçin.

- A) Qarşı tərəfdən işıq düşən hər hansı bir şeyin qara əksi
- B) Obyektin parametrlərinin qavranılması, asan idarə olunması, yaxud sadəcə bənzədilməsi üçün sadələşdirilmiş təsviri
- C) Heykəltəraşlıq əsərinin kiçildilmiş miqyasda hazırlanan ilk nümunəsi, modeli
- D) Daşdan, tuncdan və s.-dən hazırlanmış insan və ya əşya surəti
- E) Əşyanın əlavə detalları olmadan yalnız kənar cizgilərinin berrəngli təsviri

12. Hansı cümlədə kursivlə verilmiş söz mətndə çərçivədə verilmiş sözün kontekstə görə mənasına uyğundur?

- A) Əsgərlər komandir tərəfindən *müdafiə olunduqlarını* bilmirdilər.
- B) Rəqib zərbədən *qorunmaq* üçün əlləri ilə üzünü ötrmüşdü.
- C) Burada çoxlu abidə *mühafizə olunur*.
- D) Quşcuğazlar *daldalandıqları* yaşıl yarpaqların arasında səs-səsə verib ötüşürdülər.
- E) Nənə sandığında *saxladığı* məktubları bir daha oxutmaq üçün nəvəsinə verdi.

13. Cümlələrdən biri mətnlə eyni üslubdadır:

- A) Quru qoşunları növü kimi artilleriya birləşmə, hissə və bölmələrdən ibarətdir.
- B) Müdafiə tipli qumbaralar hücum tipli qumbaralara nəzərən daha təsirlidir və ağırdır.
- C) Zabit ürəyinin içində alovlanan bir atəş duydu.
- D) Qrad yaylım atəş sistemi düşmənin canlı qüvvəsini və hərbi texnikasını məhv etmək üçün tətbiq edilir.
- E) Minomyot möhkəmləndirilmiş sədlərin dağıdılması üçün istifadə olunur.

14. Mətn hansı cümlə ilə başlaya bilər?

- A) Hərbi xidmətdə təzə adam olduğum üçün öz fikirlərimi heç kimlə bölüşmədim, hisslərimi heç kimə etibar edə bilmədim.
- B) Mən təyin olduğum alaya avqust ayında, gecə vaxtı gəlib çatdım.
- C) Deməli, mənim ilk döyüşüm bu istehkam uğrunda olacaq.
- D) Onun böyüklüyü məni heyratə gətirdi.
- E) Komandirin müəmmalı sözlərini soyuqqanlılıq və təmkinlə qarşıladım.

15. Mətnə əsasən uyğunluğu müəyyən edin.

- 1. İfadə olunan əsas fikir
- 2. Səbəb
- 3. Məqsəd

- a. Şayaq istehkamının alınması
- b. Vətən torpağının düşmən tapdağında olması
- c. Uğrunda qan tökülən torpağa vətən deyilir.
- d. Döyüş meydanında can versə insan Xoşdur, namərdliklə qoyub qaçmaqdan.
- e. Namərdlik

- A) 1-c,d; 2-b,e; 3-a;
- D) 1-c,d; 2-b; 3-a;

- B) 1-d; 2-a,b; 3-e;
- E) 1-c,d; 2-b; 3-a,e;

- C) 1-c; 2-a; 3-b;

16. Mətnə tünd-qara hərflə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək mümkündür?

17. Aşağıdakı cümlələrin Roma rəqəmləri ilə nömrələnmiş hansı boşluqlara uyğun gəldiyini müəyyən edin.

1. Lakin qayanın arxasından çıxan kimi gülləbarana düşdük.
2. Daha sonra nə baş verdiyini yaxşı xatırlaya bilmirəm.
3. Qayanın üstündə uzandım.
4. Bu zaman yanımda dayanmış komandir mənə elə mənalı baxdı ki.

☐
☐
☐
☐

18. Nömrələnmiş cümlələr hansı ardıcılıqla yazılsa, cümlələr arasındakı əlaqə **pozulmaz**?

19. Mətnin 3 bənddən ibarət planını yazın.

- 1.
- 2.
- 3.

20. "Torpaq əgər uğrunda ölən varsa, vətəndir" fikrini mətnlə əlaqələndirib kiçik mətn qurun.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

ESPERANTO

Ta qədimdən xalqlar arasındakı ünsiyyət¹ vasitəsi rolunu oynaya biləcək yeni bir dilin yaradılması ideyası alimlərə rahatlıq vermirdi. 1. Bir *neçə* dilçi alim belə bir süni dilin yaradılması təşəbbüsü ilə çıxış etdi. Lakin bu təşəbbüslər yalnız layihə² şəklində qaldı və iddia etdiyi vəzifəni yerinə yetirə bilmədi. Nəhayət, XIX əsrin sonuna yaxın Lazar Lüdviq Zamenqof adlı varşavalı göz həkimi yeni bir süni dilin linqvistik əsaslarını işləyib hazırladı. Bu dil tezliklə geniş yayılaraq bir çox insanlar tərəfindən mənimsənildi və istifadə olunmağa başladı.

Hələ gənc yaşlarından Zamenqof bütün insanların anlayacağı bir dil yaratmaq arzusu ilə yaşayırdı. O özü əcnəbi dilləri asanlıqla qavrayır, yəhudi, rus, alman, latın, yunan, ingilis dillərini bilirdi. Gimnaziya oxuyarkən başa düşmüşdü ki, istənilən milli dildə bu dilin öyrənilməsinə əngəl törədən kifayət qədər çətinliklər və istisnalar var. Zamenqof onu da dərk edirdi ki, hər hansı bir millətin dilinin ümumi dil kimi seçilməsi başqalarının mənafeyinə zidd³ ola və onun qururuna toxuna bilər.

2. Zamenqof öz layihəsi üzərində 10 ildən artıq işləmişdi. O zaman Zamenqofun 28 yaşı var idi. Müəllif Esperanto təxəllüsü ilə təqdim edilirdi. Esperanto "ümid edən" mənasını verir. Tezliklə bu söz dilin adına çevrildi. Elə həmin vaxt Zamenqof öz ixtirası üçün müəllif hüququndan imtina edərək bu dilin təkmilləşdirilməsinə icazə verdi.

Esperanto **I** dil kimi nəzərdə tutularaq yaradılmışdır. 3. Bu hər bir savadlı şəxsin ana dilindən sonra öyrənəcəyi ikinci dil ola bilərdi. Zamenqofun fikrincə, neytral və öyrənilməsi **II** olan dilin istifadəsi millətlər arasında ünsiyyəti keyfiyyətə yeni səviyyəyə qaldıra bilərdi. Doğrudan da, esperanto mövcud **III** dillərdən, eləcə də **IV** dil statusuna⁴ iddia edənlərdən öz sadəliyinə görə fərqlənir.

Esperanto əlifbası latın qrafikası⁵ əsasında qurulmuş 28 hərfdən ibarətdir. 4. Sözlərdə vurğu, bir qayda olaraq, sonuncudan əvvəlki hecaya düşür.

Esperantonun zəngin söz yaradıcılığı imkanları bu dilin leksik tərkibinin yeni sözlər hesabına daim genişlənməsinə imkan verir. Hazırda esperanto dilində 180 minə qədər sözlər var. 5. Bu dildə söz **kökünün** əvvəlinə və sonuna artırmaqla çoxlu yeni sözlər düzəltməyə imkan verən bir neçə prefiks və suffiks var.

21. Nömrələnmiş hansı cümlələr mətnin üslubundan fərqli üslubda işlənmişdir?

- A) 1, 2 B) 2, 4 C) 4, 5 D) 1, 3 E) 3, 5

22. Üzərində rəqəm yazılmış hansı sözün kontekstə görə izahı **səhv** verilmişdir?

- A) 1- qarşılıqlı münasibət, əlaqə, rabitə
- B) 2- tikiləcək bir şeyin əvvəlcədən hazırlanmış planı
- C) 3- tamamilə başqasına əks olan, onunla qətiyyən düz gəlməyən
- D) 4- hüquqi vəziyyət, hüquqla müəyyən edilmiş hal
- E) 5- səslərin yazıda ifadəsi, əlifba

23. III abzasda buraxılmış boşluğa hansı cümlə yazıla bilər?

- A) Esperanto dilində əsas nitq hissələrinin hər birinin xüsusi sonluğu var.
- B) Bu dildə hərfin oxunuşu sözdəki mövqeyindən asılı deyil.
- C) 1887-ci ildə o, Varşavada "Beynəlxalq dil. Müqəddimə və tam dərslik" adlı kitab nəşr etdirdi.
- D) Esperanto dilinin grammatikasını istisnaları olmaqla 16 qayda ilə şərh etmək olar.
- E) Yadda saxlanılmalı söz köklərinin sayı dəfələrlə azdır.

24. Hansı fikir mətndə öz əksini tapmamışdır?

- A) Esperanto dilinin yaradıcısı
- B) Esperanto dilini təşkil edən sözlərin sayı
- C) Süni dilin yaradılması
- D) Esperanto dilindən ən çox istifadə edən xalqlar
- E) Esperanto sözünün mənası

25. IV abzasda Roma rəqəmi ilə işarələnmiş boşluqlara uyğun gələn sözlərin düzgün ardıcılığını seçin.

1. asan 2. milli 3. beynəlxal 4. universal

- A) 4, 1, 2, 3 B) 3, 2, 1, 4 C) 3, 4, 1, 2 D) 4, 2, 3, 1 E) 2, 1, 3, 4

26. Tünd-qara hərflə verilən sözü məcazi mənada cümlədə işlədin.

27. II abzasda altından xətt çəkilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?

28. *"Bu dilin lüğət tərkibinin əsasını Avropa dillərindən alınmış sözlər, eləcə də latın və yunan mənşəli beynəlxalq sözlər təşkil edir"* cümləsini mətnin neçənci abzası ilə əlaqələndirmək olar?

29. Klasteri tamamlayacaq fikirləri yazın.

Hazırda bu dildə 180 minə qədər söz vardır.

Esperanto dili

30. Mətnin ən az 3 bənddən ibarət planını yazın.

MSİ-3.1 və MSİ-3.2 – nin mövzuları

- Feil
- Zərf
- Sözü'n tərki'bi
- Söz yaradıcılığı

MSİ-3.1

1. Bir kök, 2 leksik, 1 grammatik şəkilçidən ibarət olan sözü müəyyən edin.
A) çökəklikdə B) bisavadlıq C) qorxaqlıqdandır D) yaxşılaşdır E) soyuqqanlı
2. Eyniköklü sözləri müəyyən edin.
1. azlıq 2. azaltmaq 3. azarlı 4. azdırmaq 5. azalmaq
A) 1, 2, 5 B) 2, 3, 4 C) 1, 3, 4 D) 1, 4, 5 E) 2, 3, 5
3. İcbar növündə olan feili müəyyən edin.
A) Quru odunları yandırdıq. B) Nənəm məktubu oxutdurdu. C) Teymur dayı şüşəni sındırdı.
D) Qonşular yanan evi söndürdülər. E) Qonaq vaxtında gəlmişdir.
4. Zərfin mənə növü baxımdan hansı bəndlərdə məntiqi ardıcılıq pozulmuşdur?
1. ora-bura, irəli-geri, üzəşəgi, içəri
2. tamamilə, dəfələrlə, az-az, bir neçə
3. qəfildən, bərkdən, təəccüblə, sakitcə
4. gec-tez, səhər-axşam, əvvəl-axır, indi
5. irəli, sola, yuxarı, yaylaqda
A) 1, 5 B) 3, 4 C) 1, 4 D) 2, 5 E) 2, 3
5. Feildən düzələn sifətləri müəyyən edin.
1. güləyən 2. əkiləsi 3. çalışqan 4. bağlı 5. bilik
A) 1, 2 B) 2, 4 C) 4, 5 D) 1, 3 E) 3, 5
6. Kökü isim olan eyniköklü sözləri müəyyən edin.
1. yağlı 2. yağıntı 3. yağış 4. yağlamaq 5. yağdır
A) 1, 2 B) 1, 4 C) 4, 5 D) 2, 3 E) 3, 5
7. Zərf işlənmiş cümlələri müəyyən edin.
1. Gecə keçir, ay dolanır.
2. Şimaldan güclü külək başladı.
3. Kəndə çatmağa az qalmış maşınımızın yanacağı qurtardı.
4. Pis adam başqaları haqqında da pis danışar.
5. Səlim onun dediklərini sözbəsöz təkrar etdi.
A) 1, 3, 5 B) 3, 4, 5 C) 1, 2, 4 D) 1, 2, 5 E) 2, 3, 4
8. Hansı cümlədə qayıdış növdə olan feil işlənmişdir?
A) Ağac qurumuş, yarpaqları saralmışdı. B) Qara bulud göy üzünü aldı.
C) Qəfildən hava qaraldı. D) Nigar xanım xeyriyyə cəmiyyətinin üzvü seçildi.
E) Günəş göy üzündə göründü.
9. Nümunədəki təsriflənən feillərlə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.
Gecələr ulduztək
Xatirələr sayrışır.
Tələ ötən günlərlə
Gah küsür, gah barışır.
A) 3 təsriflənən feil işlənmişdir. B) Feillərdən ikisi qarşılıq-birgəlik növdədir.
C) Feillər xəbər şəklindədir. D) Feillər indiki zamandadır.
E) Hər üç feil III şəxsin təkində, təsdiqdədir.

10. “Qır” isminə hansı şəkilçilər artırılarsa, eyniköklü sözlər yaranar?

1. -çı 2. -ıq 3. -ğın 4. -dır(maq) 5. -la(maq)
A) 2, 3 B) 1, 5 C) 1, 4 D) 2, 3, 4 E) 1, 2, 5

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

QOÇAQ

1. O, əlli il idi ki, çobandı, günü-güzəranı bu dağlarda keçirdi. 2. Alı kişi papağını gözünün üstünə basıb tütəyini çalırdı. 3. Alı elə ki çalmağa başladı, o qərribə dinləyici *düz* gəlib Alının qarşısında oturur, tay qulağını şəkəylər, salamat gözünü yumub dinləməyə başlayardı. 4. Bu yaşı ötmüş eybəcər köpəyə baxanda bixtiyar fikirləşərdin ki, görəsən, buna niyə “Qoçaq” deyirlər? 5. Onun qərribə bir dinləyicisi də vardı. 6. Hamı onu “Qoçaq” deyər çağırırdı.

Alı heyvanın başını tumarlaya-tumarlaya:

– Hə, qoca, necəsən, hanı qurd basdığın, pələnglə vuruşduğun vaxtlar?

Mən gülümsədim. Alı kişi baxışımı tutub dedi:

– Oğul, görürəm, sən də mənim dostuma xor baxırsan. Bu ad ki var, doğulanda verilən adı demirəm, sonradan verilən ayamanı deyirəm, göydəndüşmə olmur. Onu əməlinə görə qazanırsan. Bizim bu Qoçağın da cavanlıqda şöhrəti bütün mahala yayılmışdı. Onun qorxusundan bu həndəvərə bir canavar gələ bilməzdi.

Bir dəfə sürünü yaxındakı kəndə yun qırımına aparırdıq. Yanımda üç köpək vardı, bir də bir tufəng. **I** Bir də gördüm, Qoçaq yerindən dik atıldı, sürünün **həndəvərinə** dolandı. Cəld tufəngi aldım, havaya bir güllə atdım. **II** Elə bu vaxt bataqlıq tərəfdəki qamışlıqdan iri, boz bir baş çıxdı. **III** Onun gözlərindən qan damırdı. “Canavar!” – deyib ayağa qalxdım. Tufəngi qaldırdım, heyvan yerindən sıçradı. Bir də atılsa idi, düz üstümüzü alacaqdı. Qoçaq irəli cumdu.

IV Gördüm, onunla bacarmaq çətin **məsələdir**, nələc qalıb tez özümü sürünün içərisinə verdim. Yunu qırılmamış qoyunların arasında bürküdən boğulurdum. Hər dəqiqə mənə bir il görünürdü. Canavar iki itin leşini sərmişdi. Bizim bu Qoçağı yarımcan eləmişdi. Bir-iki qoyunu da murdarlamışdı. Ancaq haraya gələnər vaxtında özlərini yetirdilər.

Alı kişi Qoçağa baxıb gülümsündü. Onun gözlərində, köpəyin belini tumarlayan iri əllərində bu heyvana qarşı elə böyük bir məhəbbət hiss olunurdu ki. Deyəsən, Qoçaq da bunu duyurdu. Alı kişi heyvanı oxşaya-oxşaya:

– Eh, vəfalı dostum, nə eləmək olar?! Dünyanın işi belədir! İndi qocalmısan, sənə xor baxırlar.

Alı dərindən bir ah çəkdi. Gözlərini uzaq, təpəsi dumanlar içərisində əriyib görünməz olan Şahdağa dikdi. Mən diqqətlə bu gözlərə baxdım, orada böyük bir həyat şövqü vardı. Alı, görünür, yenə baxışlarını tutmuşdu. Onun qərribə xasiyyəti vardı. Ürəyindən keçəni baxışlarından oxuyurdu. Görünür, buna görə də dedi:

– Oğul, zəhəri gözəlliyə heç vaxt bənd olma! Qızılı qara torpaqda axtar.

11. İlk abzasda nömrələnmiş cümlələr hansı ardıcılıqla sıralansa, cümlələr arasındakı əlaqə bərpa olunar?

- A) 2, 3, 1, 5, 4, 6 B) 1, 2, 5, 4, 6, 3 C) 1, 2, 3, 5, 6, 4
D) 2, 1, 3, 5, 4, 6 E) 2, 1, 5, 3, 6, 4

12. Hansı cümlələr mətnin sonuna artırıla bilər?

1. Üzə vurmasan da, fikirləşirsən ki, görəsən, Alı bu boz köpəkdə nə görüb?
2. Hər parıldayan şeyə qiymətli gövhər deməzlər.
3. Yaxşı deyiblər ki, kiminin əvvəli, kiminin axırı.
4. İncini dərin dəryaların dibindəki çirkin balıqqulaqlarının içərisindən çıxarırlar.
5. Beləcə oturub tütək çalırdım, qoyunlar da otlayırdı.
A) 1, 4 B) 2, 4 C) 3, 5 D) 1, 3 E) 2, 5

13. Mətnə hansı suala cavab tapmaq olmur?

- A) Alı kişi özünü canavardan necə qoruya bildi?
- B) Çobanlar nə üçün sürünü yaxındakı kəndə aparırdılar?
- C) Alı kişinin harayına ilk yetişən kim oldu?
- D) Alı kişinin peşəsi nə idi?
- E) Alı kişinin köpəyini niyə hamı "Qoçaq" deyə çağırırdı?

14. I abzasda kursivlə verilmiş "düz" sözü hansı cümlənin tərkibində kontekstə uyğun işlənmişdir?

- A) Yolun hər iki tərəfində səliqə ilə becərilib qalxmış yaşıl pambıq kollarının düz cərgələri uzanıb gedirdi.
- B) Buradan düz getsən, sahilə çıxarsan.
- C) Ovçu düz nişan almışdı.
- D) Qonaq dayanmadan düz yarım saat danışdı.
- E) Adam gərək dostluqda düz ola.

15. Mətnin üslubi xüsusiyyətinə aid olmayan bəndi seçin.

- A) Xitab işlənmişdir.
- B) Bədii sualdan istifadə edilmişdir.
- C) Obrazlı ifadələr var.
- D) Təsvirlə yanaşı, analitik şərh öz əksini tapmışdır.
- E) Bədii nidalardan istifadə edilmişdir.

16. Verilən cümlələrin mətnə Roma rəqəmləri ilə göstərilmiş hansı boşluğa uyğun gəldiyini qeyd edin.

- 1. "Günün bu vaxtı buraya canavar gələ bilməz", – deyə fikirləşdim.
- 2. O biri köpəklər də cəsarətə gəlib onun dalınca getdilər.
- 3. Əslində tüfəngi elə-belə – oğru-əyrini hürkətmək üçün götürərdim.
- 4. Heyvan xallı iri pəncəsi ilə qamışları aralayıb sürüyə tərəf baxdı.

☐
☐
☐
☐

17. Çərçivədə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?

18. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansılar cədvəldə yanlış yerdədir?

Həqiqi	Məcəzi
1. uzaq	4. qəribə
2. əriyib	5. böyük
3. zahiri	6. tutmuşdu

19. Qara hərflə verilən sözü fərqli mənada cümlədə işlədin.

20. Mətnin tərkib hissələrini məzmununa uyğun adlandırın.

Giriş: _____

Əsas: _____

Nəticə: _____

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

İnsanın hansı ixtirası səs sürətini birinci ötüb?

“İnsanın hansı ixtirası səs sürətini¹ birinci ötüb?” sualına təxmin etmək olar ki, hər on nəfərdən doqquzunun ağlına eyni cavab gəlir: raket və ya təyyarə. Həqiqətən də, rəsmi məlumatlara görə, səs sürətindən yüksək sürətlə hərəkət edən ilk cihaz 1942-ci ildə sınaqdan² çıxarılıb. Bu, almanların V-2 raketini olub. İnsan özü isə bu həddi ilk dəfə 1947-ci il oktyabr ayının 14-də eksperimental “Bell X-1” qırıcı təyyarəsində keçib.

Ancaq sualın cavabı ən azı həmin on nəfərdən doqquzu üçün gözlənilməz³ olacaq: bu ixtira nə raket, nə də təyyarədir. Bu ixtira nə vaxt icad edildiyi belə dəqiq bilinməyən qamçıdır.

Bəzi tarixçilər qamçının yaşını quldarlıq quruluşunun yaşı ilə ölçürlər. Digərləri onun 7 min il əvvəl Çində ixtira olunduğunu iddia edirlər. Amma XX əsrdə fotoqrafçılıq sənəti yüksək inkişaf həddinə çatıb hərəkətin ən kiçik anını belə qeydə almağa qadir olana qədər heç kimin ağlına da gəlmirdi ki, qamçı səs sürətindən də böyük sürət yığa bilər.

Əvvəlcə “səs sürəti”nin nə olduğunu və onun həddini keçəndə nə baş verdiyini aydınlaşdırmaq.

Səs havada yayılarkən suda üzürmüş kimi, öz qarşısında⁴ və arxasında dalğalar yaradır. O, müəyyən sürətə çatdıqda dalğalar bir-birinin üstünə çıxır, qarışır, kiçik bir təbəqədə⁵ təzyiq və sıxlıq kəskin artır, nəticədə biz partlayış eşidirik. İldırımın gurultusu belə “səs bomba”sına misal ola bilər. Hesablamalar göstərir ki, səs havada təxminən saatda 1200 kilometr sürət yığdıqda “partlayır”. Bax bu həddə “.....” deyilir.

İndi isə yadınıza salın, həyatda özünüz görməsəniz də, kinoda filmin qəhrəmanı uzun dəri qamçısını başının üstündə oynadanda minipartlayış eşitmisinizmi? Onun havada belə səs çıxarmasına təəccüblənmisinizmi?

Qamçı ilə kəskin zərbə vurarkən onun əllə tutulan tərəfinə yaxın hissədə halqa yaranır. Bu halqa havanı yara-yara hərəkət edir, qamçının uc tərəfi daha nazik olduğundan getdikcə sürətini artırır. Nəhayət, sürət saatda 1200 kilometri keçəndə “partlayış” baş verir və siz heç nə görməsəniz də, səsi eşidirsiniz.

Əlbəttə, bunu hər adam, hər qamçı ilə edə bilməz. Qamçı uzun və möhkəm dəridən olmalı, siz isə kəskin hərəkət etməlisiniz. Onu da bilməlisiniz ki, səsin sürət həddi hər yerdə saatda 1200 kilometrə bərabər deyil, mühitin sıxlığından və temperaturundan asılı olaraq dəyişir.

21. Mətnə hansı suala cavab tapmaq **olmaz**?

- A) Səs sürətindən yüksək sürətlə hərəkət edən ilk cihaz nə vaxt sınaqdan çıxarılıb?
- B) Səs havada saatda neçə kilometr sürət yığdıqda “partlayır”?
- C) Səsin sürət həddi nədən asılı olaraq dəyişir?
- D) Fotoqrafçılıq sənəti nə vaxt yüksək inkişaf həddinə çatıb?
- E) Qamçı kim tərəfindən ixtira edilib?

22. Hansı nümunənin üslubu mətnin üslubu ilə eyni **deyil**?

- A) Çoxları əmindir ki, sənayedə inqilab yaratmış buxar maşınlarının tarixi XVII əsrin əvvəllərindən başlayır.
- B) Penisilinin kəşfinin olduqca maraqlı və ibrətamiz tarixçəsi var.
- C) İndi bizə çox sadə görünən işıqforların təkmilləşdirilməsi prosesi uzun müddət davam etdirilib.
- D) Səsin yüksəkliyi rəqsin tezliyi ilə təyin edilən xarakteristikadır.
- E) Harbutt boz rəngli kütləyə fərqli boyalar qatmaqla dörd rəngdə plastisin istehsal edirdi.

23. İlk abzasda kursivlə verilmiş “hədd” sözü hansı cümlənin tərkibində mətndəki mənasında işlənmişdir?

- A) Mənim nə həddim var ki, sənə sənə kiməsə deyim.
- B) İndi danışmalı sözlər həddən artıqdır.
- C) Qonaqlar ev sahibindən həddən ziyadə razı qaldılar.
- D) Onun masasına yaxınlaşmağa heç bir işçinin həddi yox idi.
- E) Qoyulan həddi keçmək qadağan idi.

24. Verilən cümləni mətnin neçənci abzasına artırmaq olar?

Amerikalı pilot Çak Yeger 21900 metr yüksəkliyə qalxaraq təyyarəni saatda 1540 km sürətlə idarə edib

- A) I B) II C) III D) IV E) V

25. V abzasda buraxılan boşluğa məzmunu uyğun hansı ifadəni artırmaq mümkündür?

- A) səs partlamasının sürəti B) səs hərəkəti C) səs sürətinin həddi
D) səs bombası E) səs partlaması

26. Mətnin giriş hissəsinin planını tərtib edin.

27. Mətnə əsasən **doğru** (D) və ya **yanlış** (Y) fikirləri müəyyən edin.

1. Səs sürətini birinci ötən cihaz 1942-ci ildə sınaqdan çıxarılmışdır.

2. Qamçı Çində VII əsrdə icad edilmişdir.

3. Səsin sürəti saatda 1200 kilometrədən çox da ola bilər.

4. "Bell X-1" qırıcı təyyarəsini insan idarə edib.

☐
☐
☐
☐

28. Mətnə üzərində rəqəm yazılmış sözlərdən hansının mənası **verilməmişdir**:

- yoxlama, imtahan
- xəbərsiz, naghəni, əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan
- Bir şeyin xarici tərəfi
- hər hansı bir hərəkətin itilik, tezlik dərəcəsi
- bir şeylə üzbəüz olan yer

29. Cədvəli tamamlayın.

Fakt	Nəticə
XX əsrdə fotoqrafçılıq sənəti yüksək inkişaf həddinə çatıb.	
	"Səs bombası" yaranır.

30. Sonuncu abzasda işlənən "uzun" sözünü işləndiyi mənadan (həqiqi və ya məcazi) fərqli mənada cümlədə işlədin.

MSİ-3.2

1. Hansı feilin yazılışı ilə deyilişi arasında fərq yoxdur?

- A) yaşayır B) bənzəyir C) qaçırlar D) içərlər E) daşıyır

2. Aşağıdakı cümlədə işlənmiş isimlərlə bağlı **səhv** fikri seçin.

O, uşaq kimi başını silkələyərək papağını düzəltdi, katili çarpayuya yaxınlaşdırıb oturdu, əylərək qocanın üzünə baxdı.

- A) 3 isim həm mənsubiyyət, həm də hal şəkilçisi qəbul edib. B) İsimlərdən biri yiyəlik haldadır.
C) Bütün isimlər quruluşca sadədir. D) Təsirlik halda olan isimlər konkretir.
E) İsimlərdən biri qoşma ilə işlənmişdir.

3. Feilin qrammatik məna növlərinə görə məntiqi ardıcılığı tapın.

1. * Gün çıxdı.
2. * Uşaqlar dalaşdılar.
3. * Kitab yazıldı.
4. * Sənədləri yoxlatdır.
5. *

- A) Küssülülər barışdılar. B) İşıqları söndürün. C) Şagirdlər geyindilər.
D) Dostlar salamlashdılar. E) Qar yağdı.

4. Hansı cümlənin tərkibində sözün quruluşca hər üç növünə aid nümunə işlənmişdir?

- A) Bir qarın çörək üçün bütün günü işləyir, axşam olanda uçuq-sökük komasına gedirdi.
B) Qoca bir qədər keçdikdən sonra dərin yuxuya getdi.
C) Şuşa qalası yüksək dağlıq ərazidə yerləşir.
D) Qalanın dairəvi mühafizə bürcləri, üç qapısı və şəhəri xarici aləmlə əlaqələndirən körpüsü var.
E) Dərbənd camaatı Fətəli xan gələnə kimi şəhəri qorudu.

5. “Yarışdakılardan” sözü ilə bağlı **səhv** fikirləri müəyyən edin.

1. Sözün kökü feildir.
2. “Yarışdakı” sözün başlanğıc formasıdır.
3. Tərkibində iki leksik, iki qrammatik şəkilçi var.
4. Tərkibində yalnız ikivariantlı şəkilçilər işlənmişdir.
5. Sözün kökü *yarış* ismidir.

- A) 1, 3 B) 2, 3 C) 1, 5 D) 4, 5 E) 2, 4

6. “Sıxıldı” və “açıldı” feilləri ilə bağlı **səhv** fikirləri müəyyən edin.

1. İdi hissəciyi ilə işlənib.
2. Düzəltmədir.
3. Feilin iki qrammatik məna növü kimi işlənə bilər.
4. Keçmiş zamandır.
5. İşləndiyi cümlədə hər zaman subyekt mübtəda yerində çıxış edir.

- A) 1, 5 B) 1, 2 C) 2, 3 D) 4, 5 E) 3, 4

7. Feili sifətlə bağlı **səhv** fikri müəyyənəldir.

- A) Şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişə bilmir.
B) Həm feilin, həm də sifətin xüsusiyyətlərinə malikdir.
C) Bəzi şəkilçiləri feilin şəkil şəkilçiləri və feildən sifət düzəldən şəkilçilərlə omonimlik təşkil edir.
D) Şəkilçisindən asılı olaraq müxtəlif zaman anlayışı bildirir.
E) Həm hərəkət, həm də əlamət və ya keyfiyyət bildirir.

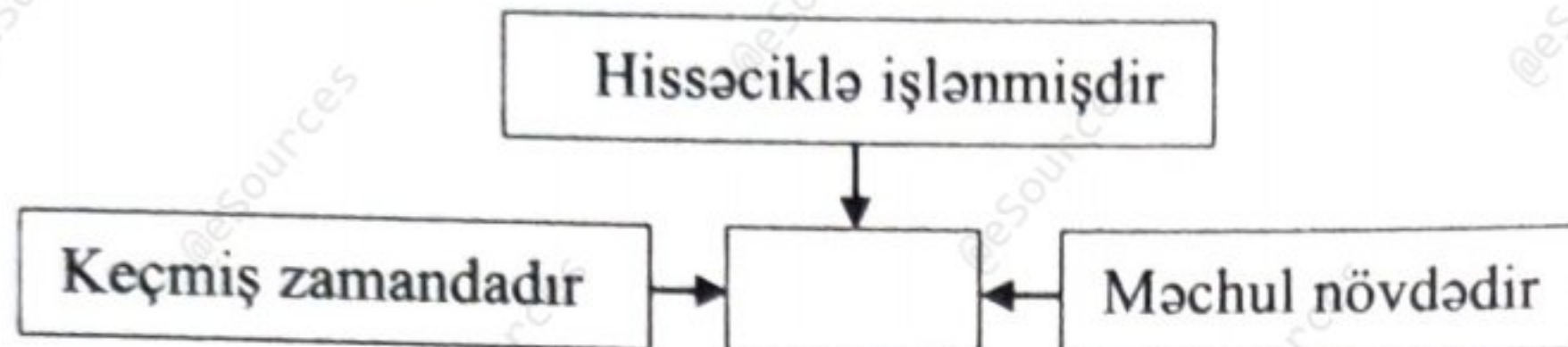
8. Hansı sözün tərkibində 3 leksik şəkilçi var?

- A) güllüklərdən B) dözümsüzlük C) bivəfalıqdan D) solğunlaşıb E) qorxaqlıqdır

9. Hansı bənddə yalnız qrammatik şəkilçilərdən ibarət sözlər verilmişdir?

- A) meşəliklər, gördüyüm B) yorulmaq, baxmamışam C) bağımızda, almışdır
D) sildirmək, sinfimizin E) həyətdəki, nənəmgildə

10. Klasterin boş xanasına uyğun gələn feili müəyyən edin.

- A) baxıldı B) atlandıq C) soyudulacaqmış D) tikildi E) süpürülübmüş

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

NALTÖKƏN

Bağdad xəlifəsi bərk qəzəblənmişdi. Elçiləri çağıraraq dedi:

– Minin ərəb atlarını. Bir daha Azərbaycana gedin. O yerlərdə gizlincə gəzib dolaşın. Aldədənə tutub əl-qolunu bağlayın. Nəbadə, onun başından bir tük əskik ola. O möcüzəli qocanı mən görməliyəm.

Ərəb elçiləri yenə də Odlar ölkəsinə yola düşdülər. Onlar günlərlə yol gəldilər. Gecələr yatmadılar, gündüzlər dincəlmədilər. Daşda-qayada gizləndilər. Aldədənənin oğlundan – kiminin Qoroğlu, kiminin Qurdoğlu adlandırdığı igiddən bərk ehtiyat edirdilər. Nəhayət, günlərin birində Aldədənəni xəlvətə gecə ikən yatağından oğurladılar. Onlar qocanın əl-ayağını bağlayıb ata sarıdılar. Aldədə dedi:

– Məqsədiniz nədir? Məni hara aparırsınız?

Elçibaşı dedi:

– İndi sən bizim əlimizdəsən. Qabaqda görünən aşırımı aşıb asudəliyə çıxacağıq. Səni xəlifəyə sağ-salamlar çatdırıb əvəzində böyük ənamlar alacağıq.

Aldədə güldü:

– Qorxuram, zəhmətiniz hədəf gedə.

– Qorxma, çətini bu aşırımı adlamaqdır.

– Elə mən də onu deyirəm.

Elçilər qocanın sözünə əhəmiyyət verməyərək atları mahmızladılar. **I**

Ərəblər axşam aşırma çatdılar. **II** Gündüz gizləndilər, gecə yenə yola başladılar. **III** Atlılar neçə gecə ayaq döydülər, bir nəticə hasil olmadı. Aşırım getdikcə uzanırdı. Daşlı yollarda ərəb atlarının nalları töküldü. Aldədənənin atının nalına isə heç bir şey olmamışdı. Taqətdən **düşən** ərəblər ələcsiz qalıb niyyətlərindən əl çəkildilər:

– Qoca, bu sirri bizə agah etsən, səni azad edəcəyik. Niyə bu alçaq dağı biz aşma bilmədik, niyə bizim atların nalları töküldü, sənin atının isə yox?

Aldədə dedi:

– Mən bunu əvvəlcədən sizə demişdim, siz məni yad ölkəyə apara bilməyəcəksiniz. Bu yerin adı “Naltökən”dir. Vaxtilə İsgəndər Zülqərneynin də qoşunu bu dağda ah-nalə çəkib. Yunan atları da bu torpağa nallı gəlib nalsız gedib. Bu torpaq doğmaları da, yadları da yaxşı seçir. Aldədənəni aparanlara yol versəydi, dağlar xəcalətindən əriyib suya dönərdi. Bizim torpaq yağlarının niyyətini ayaqlarının səmindən bilir. Yad adamların atının nalını salır ki, atlıların ağı başına gəlsin.

Ərəblər torpağı da özü kimi möcüzəli olan Aldədənənin əl-ayağını açıb azad etdilər. Onlar məyus halda Bağdada üz tutdular.

11. Çərçivə daxilində verilmiş söz cümlələrdən birində mətndəki məzmununda işlənmişdir:

- A) Hər gecə nənə nağılı bitirəndə göydən üç alma düşürdü.
 B) Onlar şeylərini götürüb qatardan düşdülər.
 C) Aqıl başa düşürdü ki, artıq böyüyüb, ailənin yükünü çiyinlərinə almalıdır.
 D) Çox keçməmiş əldən düşüb dincəlmək üçün ağacın altına çəkildilər.
 E) Yalanları ilə özünü hər kəsin gözündən düşürmüşdü.

12. Mətnə əsasən uyğunluğu müəyyən edin.

1. Giriş

a. Aldədən azad olması

b. Geri qayıdan ərəblər

c. Xəlifənin tapşırığı

3. Nəticə

d. Möcüzəli aşırım

e. Ərəblərin Aldədəyə sualı

- A) 1-c; 2-d,e; 3-a,b
 D) 1-a,b; 2-d,e; 3-c

- B) 1-a,c; 2-d; 3-b,e
 E) 1-d; 2-c,e; 3-a,b

- C) 1-d,c; 2-e; 3-a,b

13. Cümlələrdən biri mətnlə eyni üslubda **deyil**.

- A) Arpaçay yad baxışlardan qəzəbləndi, aşdı-daşdı.
 B) Söz ağızlarından çıxan kimi iki qaya gəlib qovuşur, adamlar mağaranın içində qalırlar.
 C) O vaxtdan həmin maralların nəsli Qanlı gölü unutmur, onun sahilinə gəlir, çəmənində otlayırlar.
 D) Bu göl camaatın naləsi kimi böyüyüb-böyüyüb xanın sarayını özündə qərq edir.
 E) Murovdağ Azərbaycan ərazisində 70 km uzunluğunda ərazini əhatə edən dağ silsiləsidir.

14. Hansı fikir mətndə öz əksini **tapmamışdır**?

- A) Ərəblərin Azərbaycana təkrarən gəlməsi
 B) İsgəndərin Azərbaycana gəlməsi
 C) Naltökənin də Aldədə kimi möcüzəvi olması
 D) Aldədən Qoroğlu adında igid oğlunun olması
 E) Naltökən dağının hazırda mövcud olmaması

15. Mətnin üslubi xüsusiyyətinə aid **olmayan** bəndi seçin.

- A) Xitab işlənmişdir.
 B) Bədii sualdan istifadə edilmişdir.
 C) Obrazlı ifadələr var.
 D) Bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə edilmişdir.
 E) Xalq danışiq dilinə yaxındır.

16. Verilən cümlələr hansı ardıcılıqla Roma rəqəmi yazılmış boşluqlara artırılmalıdır?

1. Onlar dan yeri sökülənə kimi aşırıma çatmaq və tez bir zamanda onunla vidalaşmaq istəyirdilər.
 2. Aşırım qurtarmaq bilmirdi.
 3. Səhər açılana kimi ha yol getdilər, heç aşırımın yarısına qalxa bilmədilər.

17. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözü kontekstə görə hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

18. Tünd-qara hərflə verilən sözün kontekstə görə izahını yazın.

19. Hansı cümlələrlə ərəblərin Azərbaycana təkrar gəldiyini sübut etmək olar?

20. Atlıların aş a bilmədiyi "Naltökən" aşırımının niyə belə adlanmasının mətnə əsasən səbəbini izah edin.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

BÖYÜK MAQNİT

Gilbert Kaplanın 25 yaşı olanda o, ilk jurnalını nəşr etdirdi. Gilbert artıq dərəcədə inadcıl və məqsədli bir adam idi, işə bütün qüvvəsini sərf edirdi. Buna görə də 15 ildən sonra *jurnalının aparıcı nəşrlərdən birinə çevrilərək böyük tirajla* satılması təəccüblü deyil. Belə müvəffəqiyyətə nail olmaq üçün Kaplan gecə-gündüz işləməli olurdu. Lakin 40 yaşında o, uğurlu biznesini sona çatdırmaq fikrinə düşür və bunu həyata keçirir.

Bəs bunun səbəbi nə idi?

İş onda idi ki, o, bir dəfə Malerin 2-ci simfoniyasını dinləyir. Simfoniyanın musiqisi onu heyran edir. Melodiya ruhunu oxşayır. Sanki çoxdan yatmış hissləri oyanır.

Kaplan bu qənaətə gəlir ki, Malerin 2-ci simfoniyası bir az başqa cür ifa olunmalıdır. O fikirləşir ki, bu əsər səsləndiyindən daha gözəl səslənə bilər. Eşitdiyi ifa isə, onun fikrincə, böyük Malerin adına layiq deyildi.

Buna görə də Gilbert Kaplan öz nəşriyyatını *sataraq* dirijor olmağa qərar verir. Bütün ekspertlər hesab edirdilər ki, bu boş fikirdir. Belə yaşda heç bir olmadan dirijor olmaq mümkün deyil. Axı bu günə qədər Kaplan heç vaxt nə dirijorluq etmiş, nə də hansısa bir musiqi alətində ifa etmişdi. Hətta notları da bilmirdi!

Bütün bunlara baxmayaraq, Kaplan öz arzusundan imtina etmir. Əksinə, o öz məqsədinə çatmaq üçün daha *böyük* səy göstərməyə başlayır. O hamıya sübut etmək istəyir ki, dirijor ola bilər.

Kaplan çox çalışır, dünyanın ən məşhur dirijorlarından dərslər alır, öz üzərində işləyir. Və nəhayət, iki ildən sonra onun arzusu həyata keçir.

1996-cı ildə Gilbert Kaplan ABŞ tarixində ən uğurlu klassik musiqi albomunu buraxır. Həmin ildə o, *məşhur dirijor qismində Avstriyanın Zalsburq şəhərindəki festivalı* açır.

İnsanın arzusunun olması işin yarısını, demək olar ki, təmin edir. Çünki arzu həyata keçməsi üçün lazım olan şərtləri özünə cəlb edən böyük maqnitdir.

21. Tünd-qara hərflə verilən sözün kontekstə görə mənasını müəyyənləşdirin.

- A) İstiqraz və ya lotereya uduşlarının oynanması
- B) Buraxılmış çap nəşrlərinin nüsxələrinin sayı
- C) Məqalələrin toplu şəkildə çap olunduğu nəşr
- D) Mətnin mətbəə üsulu ilə yığılı
- E) Çapdan çıxmış, buraxılmış, dərc olunmuş məcmuə

22. Mətnin sonuncu abzasındakı fikirlər hansı deyimdə öz təsdiqini tapır?

- A) Həyatla baş edə bilmirik, yenə də sonsuz bir həyat arzulayırıq. (Anatol Frans)
- B) Arxasınca gedə biləcək cəsarətiniz varsa, bütün arzularınız həyata keçə bilər. (Uolt Disney)
- C) Təriflənmək məni utandırır, çünki mən onu gizlədə arzulayıram. (Rabindranat Taqor)
- D) Yaxşı insanlar üçün öyrənmə arzusu təbiidir. (Leonardo da Vinçi)
- E) Tələbələrinə elm arzusu aşılamaayan bir müəllim soyuq dəmiri döyən dəmirçi kimidir. (Horas Mann)

23. Mətnə hansı suala cavab tapmaq mümkün **deyil**?

- A) Gilbert Kaplan nə üçün nəşriyyatını satmaq qərarına gəlir?
- B) Gilbert Kaplan neçənci əsrdə yaşayıb yaratmışdır?
- C) Gilbert Kaplan nə üçün dirijor olmaq istəyirdi?
- D) Gilbert Kaplan öz məqsədinə necə nail olur?
- E) Gilbert Kaplanın jurnal nəşr etməkdə məqsədi nə idi?

24. Mətnin üslubi ilə bağlı doğru fikirləri müəyyən edin.

1. Bu üslubun əsası XIX əsrdə qoyulmuşdur.
2. Müəyyən bir məsələ haqqında fikir söyləmək, nəticə çıxarmaq xarakterikdir.
3. Ölçü vahidləri bu üslubda ixtisarla verilir.
4. Obrazlı nitq formasıdır.
5. İki forması var.

- A) 1, 2 B) 1, 5 C) 3, 5 D) 2, 4 E) 3, 4

25. Hansı bənddə verilmiş sözlər mətnin V abzasındakı boşluğa uyğun gəlir?

- A) təhsil və tərbiyə B) məsuliyyət və qabiliyyət C) təcrübə və səy
- D) bilik və bacarıq E) bacarıq və ağıl

26. Mətnin giriş hissəsinin planını tərtib edin.

27. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansılar cədvəldə **yanlış** xanadadır?

Həqiqi	Məcəzi
1. yaşında	4. yatmış
2. satarıq	5. alır
3. böyük	6. məşhur

Azərbaycan dili

Buraxılış imtahanı – MSI-3.2

Sınaq topl

28. Aşağıdakı cümləni neçənci abzasın sonuna artırmaq olar?
Hətta o belə düşünür ki, Malerin simfoniyasını ondan əvvəl heç kəsin ifa etmədiyi tərzdə ifa edə bil

29. Mətnə əsasən klasteri tamamlayın.

Gilbert Kaplan

İnadçı idi.

30. “*Qarşınıza konkret məqsəd qoymamışsınızsa, heç nəyə nail ola bilməyəcəksiniz*” fikrini mətnlə əlaqələndirib ən az üç cümlə ilə əsaslandırın..

MSİ-4.1 və MSİ-4.2 – nin mövzuları

- Köməkçi nitq hissələri
- Sintaksis
- Söz birləşmələri
- Sintaktik əlaqələr
- Cümlə
- Cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri

MSİ-4.1

1. Hansı cümlədə “tək” sözü ədatdır?
 - A) Qonaqlar gedəndən sonra ev sahibi tək qaldı.
 - B) Gözləri günəştək parıldayırdı.
 - C) Bu işdə tək sənə etibar edə bilərəm.
 - D) Çayın kənarındakı tək ağacı babam əkib.
 - E) Kamil evə tək getmək istəmirdi.
2. Hansı cümlədə “da” ədatdır?
 - A) Orada ağ geyimli adamlar da var idi, polis formasında olanlar da.
 - B) İkimiz də qeyri-ixtiyari dayandıq.
 - C) Bəlkə də, bəd əməlini etiraf edib yüngülləşmək istəyirdi.
 - D) Bizim evimiz də dağın yamacında idi.
 - E) Daha yazma da, bir az dincəl.
3. İşarələnmiş -ca (-cə) hansı nümunədə leksik şəkilçidir?
 - A) Uşağın yaşı az olsa da, dəryaca ağı var idi.
 - B) Körpəcə uşaqların məsum təbəssümü adamın ruhunu oxşayırdı.
 - C) Kənan rusca danışmağı bacarır.
 - D) Ana oğlunu dünyaca sevirdi.
 - E) Xırdaca daşları tez cibinə doldurub küçəyə qaçdı.
4. Hansı nümunədə iki ismi birləşmə işlənmişdir?
 - A) Sentyabr ayında havalar isti keçir.
 - B) Universitetə qəbul olmaq bacımın arzusudur.
 - C) Dərslər bu ay başlanır.
 - D) Dan yeri yavaş-yavaş qızarırdı.
 - E) Böyük hikmətlər qısa sözlərlə deyilər.
5. *Taleyimdən razıyam, çünki qızım mən düşündüyüm kimi düşünür.*
Nümunədə işlənmişdir:
 - A) bağlayıcı, qoşma
 - B) yalnız bağlayıcı
 - C) ədat, bağlayıcı
 - D) ədat, qoşma
 - E) bağlayıcı, modal söz
6. Feili birləşmələrin işləndiyi bəndi müəyyən edin.
 - A) oxumaq həvəsi, ətrafı seyr etdikcə
 - B) toxum səpmək, oxuyan bülbül
 - C) kömək etmək, qulaq asmaq
 - D) şəhəri gəzmək, mühasibini dinləmək
 - E) cin atına minmək, nail olan
7. Fərqləndirilmiş hansı söz ədat *deyil*?
 - A) *Xeyr*, Qarabağdan yoxdur bir xəbər. (S. Vurğun)
 - B) Alim də, şair də, dağ da çoban *da*
Deyir mahnısını ana dilində. (S. Vurğun)
 - C) Sən *ki* təbiət mənzərələrindən zövq alırsan.
 - D) Bu barədə *ancaq* səninlə açıq danışa bilərəm.
 - E) *Yəni* sən bu məsələdən xəbər olmayıb?
8. Hansı cümlələrdə ismi birləşmə işlənmişdir?
 1. Poeziya həyatın hər yerində mövcuddur.
 2. Duyğuları şeirə çevirmək hamıya nəsis olmur.
 3. Təmizlik nəzərə çarpırdı.
 4. Marsın bir sutkası Yerinkindən 37 dəqiqə uzundur.
 5. Marsda atmosfer də var.
 - A) 1, 4
 - B) 2, 4
 - C) 3, 4
 - D) 1, 5
 - E) 2, 5

9. Mürəkkəb adlardan birinin yazılışı *səhvdir*:

- A) Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri B) Ağa Məsih Şirvani C) Firidun Bəy Köçərli
D) Kür çayı E) Qıraq Kəsəmən kəndi

10. “*Parlaq qırmızımtıl ulduz qədim Roma müharibə Allahlarının adını almışdı*” cümləsinə əsasən hansı sözlər arasında tabelilik əlaqəsi yoxdur?

- A) qırmızımtıl – ulduz B) qədim – Roma C) Roma – almışdır
D) Allahlarının – adını E) müharibə – Allahlarının

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

XƏLİFƏ VƏ BƏHLUL

I Xəlifə onlara nə qədər dedisə ki, Bəhlul sözünə baxmayacaq, heç kim inanmadı. II Bu tərəfdən də Bəhlulun dalınca adam göndərüb onu çağırırdı. III Günlərin birində saray adamları, xəlifəyə deyirlər ki, necə olsa da, Bəhlul sənin qardaşıdır. IV Bəhlul içəri girən kimi xəlifə öyüd-nəsihətə başladı. V Heç nə ilə məşğul olmur, təlxəklik edir, başı bir işə qarışsa, bəlkə, ağıllana. VI Çağır, ona nəsihət elə, bir az da puldan-paradan ver, qoy varlansın, dərdi-qəmi azalsın. VII Axırda xəlifə sarayın bir küncünə qızıl tökdürdü, o biri küncündə isə manqalda kabab bişirməyi əmr etdi.

– Bəhlul, bax, səfil-sərgərdan olub düzü-dünyanı gəzməkdənsə, gəl sənə çoxlu qızıl verim, mənim kimi əməlli-başlı dolan, nə dərdin olsun, nə qəmin.

Bəhlul dedi:

– 1. Deməli, sənin dərdin yoxdur?

Xəlifə dedi:

– Əlbəttə, bura tökdürdüyümdən min qat artıq qızılım var, manqaldakı kababı da ki görürsən. Əskik yeməyim kababdır. Mən istəyirəm ki, sən də mənim kimi olasan.

Bəhlul dedi:

– Qardaş, gəl bir şərt kəsək. Burada bir ocaq qalatdır, üstünə sac qoydur, sac o qədər qızsın ki, qıpqırmızı pul kimi olsun. 2. Bir-bir çıxaq sacın üstünə, öz varımızı **sayaq**. Sonra sözümü sənə deyərəm.

Xəlifə təklifə razı oldu. Ocaq qalayıb sacı qızdırdılar. 3. Əvvəlcə Bəhlul çıxdı qızmar sacın üstünə.

– Nə varım var, nə dövlətim, – deyib düşdü aşağı.

Bəhlul bu sözləri deyib qurtaranda isti ayaqqabısından ayağına yenicə keçirdi. 4. Sonra növbə xəlifəyə çatdı. 5. O, sacın üstünə çıxıb var-dövlətini saymağa başladı. Hələ xəzinəsindəki varın heç mindən birini də saymamışdı ki, istiyə dözə bilməyib yerə atıldı.

Bəhlul dedi:

– Qardaş, bu balaca sacın üstündə eləcə var-dövlətini sadalaya bilmədin, bəs **divan** qurulub səndən sual edəndə bu dövləti hansı yolla qazanıb, camaatı nə cür soyub qarət edibsən, onda nə cür dözəcəksən? Yəqin, yanib kül olacaqsan. Odur ki, mən sənə kimi var-dövlət sahibi olmaq istəmirəm. Sənə dərdin mənimkindən böyükdür.

11. Uyğunluğu müəyyən edin.

1. Giriş

2. Əsas

3. Nəticə

a. Bəhlulun şərti

b. İsti sac

c. Saray adamlarının xəlifəyə məsləhəti

d. Xəlifənin Bəhlulun təklifi ilə razılaşması

e. Bəhlulun xəlifəyə dərs verməsi

A) 1-a,c; 2-b; 3-d,e;

B) 1-c; 2-b,d; 3-a,e;

C) 1-a,d; 2-b; 3-c,e;

D) 1-b,c; 2-a,d; 3-e;

E) 1-c; 2-a,b,d; 3-e;

12. Mətnlə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

- A) Bəhlulun dünya malından var-dövləti yox idi.
- B) Saray adamları xəlifəyə söylədiklərində haqlı idi.
- C) Xəlifə var-dövləti olanın dərd-qəminin olmadığını düşünürdü.
- D) Bəhlulun var-dövlətdə gözü yox idi.
- E) Bəhlul Xəlifənin var-dövlətini camaatı qarət edərək qazandığını düşünürdü.

13. Mətnə hansı suala cavab **yoxdur**?

- A) Xəlifə nə üçün Bəhlula çoxlu qızıl təklif edir?
- B) Bəhlul niyə ocaq qaladır?
- C) Xəlifə nə üçün Bəhlulu saraya çağırtdırır?
- D) Xəlifə Bəhlulun sözləri ilə niyə razılaşmır?
- E) Xəlifə nə üçün sacın üstündə dözə bilməyib yerə atılır?

14. Mətnə çərçivə daxilində verilmiş söz hansı cümlənin tərkibində mətndəki mənada işlənmişdir?

- A) Quliyev bu adamların onu bir o qədər də saymadığını başa düşürdü.
- B) Mənim sözlərimi zarafat sayırsınız?
- C) Özünü yenidən dünyaya gəlmiş sayırdı.
- D) Əlindəki bütün pulları sayıb kassanın kənarına qoydu.
- E) Kəndə getmək üçün günləri sayırdım.

15. Cümlələrdən biri mətnin aid olduğu üslubda **deyil**.

- A) Xəlifəyə xəbər çatdırırlar ki, sən təzə təyin elədiyin dargə bazara bir həftədir, ayaq basmır.
- B) Şikayətçilər səhər də gəlirlər, amma qazı onların məsələsini həll edə bilmir ki, bilmir.
- C) Padşah kəndlinin sovqatını alıb əvəzində ona bəxş verir.
- D) Kişi nə qədər and-aman edir ki, bıçaq özünündür, padşah əhəmiyyət vermir.
- E) "Hökmdar" əsəri Nikkolo Makiavellinin siyasət haqqında yazılmış ən təsirli əsəridir.

16. Tünd-qara hərflə verilmiş sözü kontekstə uyğun hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

17. Nömrələnmiş hansı cümlələrdə ədəbi dilin norması **pozulmuşdur**?

18. Mətnin giriş hissəsində Roma rəqəmləri ilə nömrələnmiş cümlələr hansı ardıcılıqla sıralansa, cümlələr arasında əlaqə bərpa olunar?

19. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Hadisə
	<i>İsti sacın üstündə Bəhlulun ayaqları yanmır.</i>
	<i>Xəlifə istiyə dözə bilməyib yerə atılır.</i>

20. Mətnə çıxış edərək Bəhlulun xarakteri haqqında hansı fikirləri söyləmək olar?

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

EYFEL QÜLLƏSİ

Eyfel qülləsi 1887-1889-cu illər arasında Gustave Eiffelin firması¹ tərəfindən, Fransa inqilabının 100-cü ildönümü şərəfinə tikilib. Əslində qüllənin memarı Gustave Eiffel deyil, isveçrəli Maurice Koechlinin sifarişi vasitəsiylə hazırlayan Stephen Sauvestredir.

Qüllənin 7739401 frank 31 sentə başa gələn inşaat xərcləri Gustave Eiffelin hesablamalarından 1 milyon frank artıq idi. Qüllənin 5 ayda 1,9 milyon ziyarətçisi oldu və ilin sonuna qədər çəkilən xərcin 3/4-ü çıxarıldı. Bununla da, Eyfel qülləsi² elə ilk gündən qazanc gətirən şirkət imicini qazandı.

3000 fəhlə 26 ay ərzində 18038 ədəd dəmir parçasını 2,5 milyon pərçimlə bir yerə topladı. Qüllə hündürlüyünə görə Paris sakinlərinin diqqətini özünə çəkirdi. Bəziləri onu nəhəng bir küçə lampasına bənzədirdilər.

Bu gün isə Eyfel qülləsi dünyanın ən gözəl **arxitektura** strukturlarından³ biri kimi qəbul edilir. Parislilər onu «..... qadın» adlandırırlar.

İlk vaxtlar Eiffel qülləyə yalnız 20 il üçün icazə aldı. Buna görə də 1909-cu ildə qüllənin sökülməsi lazım idi. Ancaq qüllə rabitə üçün çox uyğun hündürlüyə ucaldıldığından və yeni əsrdə Atlantik okeanının digər sahili ilə əlaqəyə imkan yaratdığından qalmasına icazə verildi.

Eyfel qülləsi 300 metr hündürlüyə malikdir. Qüllə geniş şəkildə istifadə edilən polad əvəzinə dəmirdən tikildi və xüsusi texnikalar sayəsində günümüzdə qədər öz möhkəmliyini qoruyub saxlayır.

200000 kvadrat metr sahədə yerləşən Eyfel qülləsi hər 7 ildə bir dəfə 60 ton boya ilə rənglənir. Bu işdə 25 rəngsaz işləyərək işi 15 aya tamamlayırlar. Həmçinin təhlükəsizlik məqsədi ilə 50 kilometr təhlükəsizlik kəndiri, 20000 kvadrat metr qoruyucu şəbəkə⁴ istifadə olunur. Boyama xərci isə təxminən 3 milyon avroya başa gəlir.

Ziyarətçilər üç liftlə şimal, qərb və şərq qanadlarından ilk iki platformaya⁵ çata bilirlər. Birinci mərtəbədə Eyfel qülləsinin tarixinin nümayiş olunduğu sərgi var. Ən yuxarı platformaya qalxmaq istəyən turist ikinci mərtəbədə ödəmə edərək başqa bir liftə keçir.

Bu qülləyə ilk piyada qalxan Adolf Hitler olub. Buna səbəb isə liftlərin işləməməsi imiş.

21. Mətnə hansı məlumatlara rast **gəlinmir**?

- A) Qüllənin sifarişçisinin kim olması
- B) Qüllənin neçənci ildə tikilməsi
- C) Qüllənin hündürlüyü
- D) Qülləyə çəkilən xərclər
- E) Qülləni indiyə qədər ziyarət edənlərin sayı

22. Verilən fikirlərin mətnin hansı tərkib hissələrinə aid olduğunu müəyyən edin.

- 1. Giriş
- 2. Əsas
- 3. Nəticə
- a. Qüllənin əhəmiyyəti
- b. Küçə lampasına bənzədilən qüllə
- c. Qüllənin ilk piyada ziyarətçisi
- d. Qüllənin sifarişçisi
- e. Qazanc gətirən qüllə

- A) 1-d; 2-a,b,e; 3-c
- B) 1-a,d; 2-b,e; 3-c
- C) 1-c; 2-a,b; 3-d,e
- D) 1-b,d; 2-e; 3-a,c
- E) 1-b,e; 2-a; 3-c

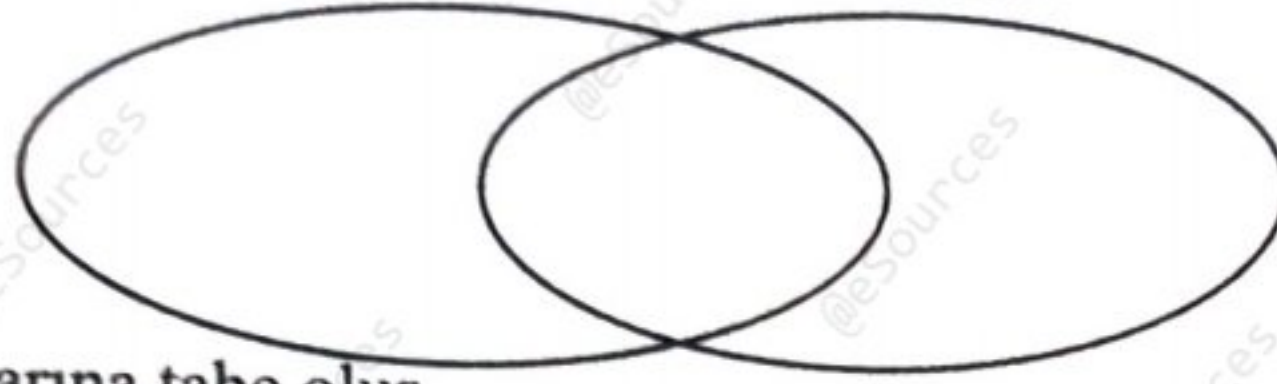
23. Verilən şeirlə mətnin üslubunu Eyler-Venn diaqramına əsasən müqayisə edin, ortaq sayılacaq xüsusiyyətləri seçin.

*Eyfel qülləsindən Parisə baxdım,
Elə bil gözümdə düzəldi dünya.
Eyfel qülləsindən Parisə baxdım,
Eyfel qülləsində gözəldi dünya.*

M. Araz

Şeir

Mətn

1. Ədəbi dilin normalarına tabe olur.
2. İctimai təfəkkürü ifadə edən nitq formasıdır.
3. Lügət tərkibi anlaşıqlı olmalıdır.
4. Lügət tərkibi yığcam, sintaksisi məhdud olur.
5. Obrazlı, emosional nitq formasıdır.
6. Funksional üslub sisteminə daxildir.

A) 2, 4 B) 1, 3, 4 C) 2, 5, 6 D) 1, 6 E) 3, 4, 5

24. Hansı cümlə mətnin girişi ilə əsas hissəsini əlaqələndirə bilər?

- A) Qüllənin dizaynlarının hazırlanmasında Emile Nouguierin də rolu olmuşdur.
- B) Bəziləri isə qüllənin fabrik bacası kimi Parisin vizual görüntüsünü korlayacağını iddia edirdilər.
- C) Ən yuxarı platforma üstü açıq sahəyə malikdir.
- D) Zirvəsindəki televiziya ötürücüləri ona daha 27 metr hündürlük qazandırır.
- E) Birinci və ikinci mərtəbələrdə restoranlar mövcuddur.

25. Tünd-qara hərflə verilən sözün kontekstə uyğun izahını seçin.

- A) Hər hansı bir binanın üslubu, bədii xüsusiyyəti
- B) Binanın işlənmiş planı, proyekt
- C) Gerçəkləşdirilməsi nəzərdə tutulan fikir, layihə
- D) Bir əşyanın zahiri şəkli, görkəmi
- E) Memarın yaradıcılığında özünü göstərən əsas ideya-bədii xüsusiyyət

26. Mətnin məzmunundan çıxış edərək IV abzasda buraxılan boşluğa hansı sözün uyğun gəldiyini müəyyən edin.

27. Aşağıdakı cümləni neçənci abzasa artırmaq olar?

Bu əməliyyat zamanı 1500 fırça, 5000 sumbata kağızı və 1500 kombinizon istifadə edilir.

28. Üzərində rəqəm yazılmış sözlərdən hansının mənası **verilməmişdir**?

- dairəvi, çoxbucaqlı və ellipsvari bina
- hər hansı obyektin daxili quruluşu
- rəsmi hüquqa malik olub, markası ilə mal satılan və ya məmulat buraxılan ticarət və ya sənaye müəssisəsi
- möhkəm materialla örtülü hündür, düz meydança
- ağacdan, metaldan, daşdan, məftildən düzəldilmiş ornament

29. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Hadisə
1.	Eyfel qülləsi 1909-cu ildə sökülmədi.
2.	

30. Mətnə cavabı olan 3 sual tərtib edin.

MSİ-4.2

1. "Bir az keçəndən sonra Nazim də zirehini hazırlayıb dəstəyə qoşuldu" cümləsində işlənən köməkçi hissələri ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.
 A) Sözlərə qoşulub məna çaları yarada bilən sözlərdir.
 B) İki köməkçi nitq hissəsi işlənmişdir.
 C) Biri qoşma, digəri bağlayıcıdır.
 D) Köməkçi nitq hissələrindən biri sözə qoşularaq zaman mənası bildirir.
 E) *Sonra* əsas nitq hissəsi ilə, *də* ədatla omonimlik təşkil edir.
2. "Günəşin fəallığı artdıqca gümüşü buludlar da tez-tez görünürdü" cümləsinin morfoloji təhlili ilə bağlı **səhv** fikirləri müəyyən edin.
 1. Mürəkkəb zərf işlənmişdir.
 2. Feillərin biri məlum, digəri məchul növdədir.
 3. *Da* ədatdır.
 4. Sifət adi dərəcədə, düzəltmədir.
 5. Düzəltmə isim sifətdən yaranmışdır.
 A) 1, 5 B) 1, 2 C) 2, 3 D) 4, 5 E) 3, 4
3. "Bu isə onu göstərir ki, həmin buludlarda xırda buz dənəcikləri əmələ gəlir" cümləsinin morfoloji təhlili ilə bağlı **səhv** fikirləri müəyyən edin.
 1. İki sözün yalnız qrammatik mənası var.
 2. İsimlər yerlik, yiyəlik, adlıq haldadır.
 3. Feillər məlum növdə, xəbər şəklində, indiki zamandadır.
 4. Əvəzlilərdən ikisi şəxs, biri işarə əvəzliyidir.
 5. Sifət çoxaltma dərəcəsidir.
 A) 1, 3 B) 1, 2 C) 2, 4 D) 4, 5 E) 3, 5
4. Hansı cümlədə mürəkkəb adın yazılışında **səhvə** yol verilmişdir?
 A) Atatürk Türkiyə Cümhuriyyətinin ilk prezidenti olmuşdur.
 B) Nəsirəddin Tusi dahi Azərbaycan alimi və dövlət xadimi olmuşdur.
 C) Hüseyn Bakı Dövlət Universitetini bitirib.
 D) Dahi Nizami Gəncəvi Gəncə şəhərində doğulmuşdur.
 E) Beynəlxalq Ana dili günü qeyd olundu.
5. Hansı sual cümləsini əmr cümləsinə çevirmək olar?
 A) Tapşırıqlarımızı indi gətirsinlər? B) Qonaqları da dəvət etdiniz?
 C) Bu kitabları bu gün oxumalıyıq? D) Hədiyyəni Zakir gətirəsidir?
 E) Bu mahınını hər gün dinləyirsən?
6. Verilən cümlədə sintaktik əlaqələrlə bağlı **səhvi** müəyyən edin.
Cahilin ibadətindən alimin yuxusu yaxşıdır.
 A) cahilin ⇌ ibadətindən B) alimin ⇌ yuxusu
 C) cahilin ibadətindən → yaxşıdır D) alimin yuxusu ← yaxşıdır
 E) cahilin ibadətindən → alimin yuxusu
7. Hansı cümlədə mürəkkəb söz birləşməsi işlənmişdir?
 A) Ən pis hökmdar odur ki, hökm edə bilmir. (M. Porsi) B) Litva dövləti Avropa Birliyinə daxil oldu
 C) Bu yurd sənin namusundur. D) Uzaqdan baxana döyüş çox asan görünər.
 E) Heç kimlə yaxından dostluq etməyən adam dostluğun nə olduğunu bilməz.

8. Hansı cümlədə bağlayıcı işlənmişdir?

A) Sualın cavabını özün bilirsən də.

B) Sən də öz eşqinin dastanını yaz. (S. Vurğun)

C) Ekspedisiya üzvləri dəniz yolu ilə səfərə çıxırdılar. D) Bu işin öhdəsindən ancaq Mürsəl gələ bilər.

E) Xırdaca evlər duman kimi görünürdü. (Y.V. Çəmənşəminli)

9. Hansı cümlənin tərkibində ismi birləşmə işlənmişdir?

A) Qızlar çələng hörmək üçün çiçək yığdılar.

B) Ovçu bulağın buz kimi soyuq suyundan doyunca içdi.

C) Pəncərədən baxanda dostumu gördüm.

D) Müşfiq başını aşağı salıb dillənmədi.

E) Güllər susuzluqdan solmuşdu.

10. Zaman zərfi işlənən cümləni müəyyən edin.

A) Bu mühüm məsələdən heç danışmadılar.

B) Vasif hamıdan əvvəl gəlmişdi.

C) Uşaqlar Ayın xəritəsini tərtib etdilər.

D) Dünən rayonumuzda tədbir keçirildi.

E) Onlar şəhərə birlikdə getdilər.

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

ŞAH VƏ ÇƏKMƏÇİ

1. Ev yiyəsi qapını açır, dərviş paltarında olan hökmdarı tanımır. 2. Ev yiyəsi cavabında deyir: 3. Onu süfrəyə dəvət edir. 4. Söhbətə başlayırlar. 5. Şah Abbas dərviş paltarında şəhəri gəzərkən bir evdən çalib-oylamaq səsi eşidir və maraqlanıb qapını döyür. 6. Şah kişinin şadlığının səbəbini soruşur.

– I Mənim evimdə həmişə şadlıqdır. II Özüm çəkməçiyəm, hər gün qəpik-quruş qazanıram. Qazancımı ərzağa verib evə gətirirəm. Şad-xürrəm və xoşbəxt yaşayırıq. III

Kişinin sözləri şaha xoş gəlir, lakin o, çəkməçini sınamaq üçün soruşur:

– Yaxşı, bəs əgər şah əmr edib çəkməçiliyi ləğv etsə, onda necə dolanacaqsan?

Çəkməçi cavabında deyir:

– A kişi, kefini heç pozma! Çəkməçiliyi ləğv edər, gedib başqa işlə məşğul olaram.

Şah şəhər sübhədən xudahafizləşib sarayına gedir və car çəkdirir ki, bu ölkədə çəkməçilik edənə ağır cəza veriləcək.

Dərhal çəkməçi dükanları bağlanır.

Axşam qaranlıq düşəndə şah yenə paltarını dəyişib çəkməçi yaşayan evə gedir. Yaxınlaşdıqda yenə də çalib-oylamaq səsi eşidir. İçəri girir, çəkməçidən bu gün hansı yolla pul qazandığını soruşur. Kişi cavab verir:

– Şah çəkməçiliyi ləğv etdi. Mən isə su paylayaraq həmin pulu qazandım.

Sabahısı gün şah su paylamağı da qadağan edir, lakin yenə də axşam kişinin evində çal-çağır səslərini eşidir.

Şah kişini pul qazanmaq imkanlarından məhrum etmək üçün sabahısı gün əmr edir ki, onu saray qapısı ağzında bütün günü keşikçi qoysunlar. Əmr dərhal yerinə yetirilir. Həmin günün axşamı Şah Abbas yenə dərviş paltarı geyib çəkməçinin evinə gedir və eyni şadyanlığın şahidi olur. Şah bugünkü məclisi hansı pulla təşkil etdiyini kişidən soruşur. O cavab verərək deyir ki, gözətçi olduğu zaman belinə bağladığı xəncəri qınından çıxarıb girov qoymuş, onu taxta xəncərlə əvəzləmişdir. Padşahdan maaşını alanda xəncəri geri götürəcək. IV

Sabahı gün Şah Abbas çəkməçini pərt etmək məqsədilə məclis qurur, dustaqxanadan bir adam gətirtir. Gözətçi paltarı geymiş çəkməçinin məhbusun boynunu vurmağı şərtlə onu edam etməyi əmr edir. Çəkməçi vəziyyətin ağır olduğunu başa düşür, lakin özünü itirməyərək əllərini göyə qaldıraraq deyir:

– Ulu Tanrım, əgər bu məhbus günahkardırsa, mənim xəncərim onu tən yarı bölsün, əgər onun günahı yoxdursa, xəncərim qınından çıxarkən dönüb taxta olsun! V

O bu sözləri deyib xəncərini çıxarır. **Hamı xəncərin taxtadan olduğunu görüb təəccüblənirlər.**

Təkcə şah çəkməçinin hiyləsini başa düşüb gülür. Onun vəziyyətdən belə çıxış yolu tapması şahın xoşuna gəlir. Çəkməçiyə çoxlu var-dövlət bağışlayıb deyir:

– Mən sənə kefini pozmaq üçün nə qədər tədbir gördümsə də, bir nəticə vermədi. Həqiqətən, nikbin adam üçün şadlıq, dərd çəkən adam üçün dərd əskik olmaz. Get, şadlıqla yaşa!

11. Aşağıdakı cümləni Roma rəqəmi ilə nömrələnmiş hansı boşluğa artırmaq olar?

Sabahın fikrini çəkmirik, çünki o qəpik-quruşu nə cür olsa, qazanıb hər gün evimə gətirəcəyəm.

- A) I B) II C) III D) IV E) V

12. Hansı aforizmi çəkməciyə aid etmək olar?

- A) Heç bir dərmanın müalicə etmədiyini xoşbəxtlik müalicə edir.
B) Xoşbəxtliyi daxilində tapmaq çətindir, kənarda isə o sadəcə olaraq yoxdur.
C) Hərəkətlər hər zaman xoşbəxtlik gətirmir, lakin onlar olmasa, xoşbəxtlik heç olmaz.
D) Xoşbəxtlik qapısını bağladığında bir başqası açılar, amma biz bağlanan qapıya o qədər baxırıq ki, açılmış olan yeni qapını görmürük.
E) Xoşbəxt adam özünü xoşbəxt hesab edən adamdır.

13. Tünd-qara hərflə verilmiş sözün hansı cümlədə məndəki mənasında işləndiyini müəyyən edin.

- A) Yusif şah əmr elədi ki, hər yerdə yollar təmir edilsin.
B) Anasının getdiyi tərəfə baxıb gözləri yol çəkirdi.
C) Kolları qırıb yeni yol çəkmişdilər.
D) Babası ona öyrədən yol ilə əli çörəyə çatmışdı.
E) Gündə yüz yol mən dolanım başına.

14. Əsas hissəyə aid olan fikirləri seçin.

1. Şahın etirafı 2. Şahın süfrəyə dəvət olunması 3. Şahın uğursuz cəhdləri
4. Taxta xəncər 5. Şahın çəkməcini sınaq fikrindən daşınması
A) 4, 5 B) 1, 2 C) 2, 3 D) 3, 4 E) 1, 5

15. Tünd-qara hərflə verilmiş cümlədə ədəbi dilin hansı norması **pozulmuşdur**?

- A) yalnız qrammatik B) leksik və qrammatik C) yalnız leksik
D) leksik və fonetik E) fonetik, leksik, qrammatik

16. Altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansının cədvələ əsasən doğru yerdə **olmadığını** müəyyənləşdirin.

Həqiqi	Məcəzi
1. ağır	4. ağzında
2. belinə	5. qazandığını
3. taxta	6. itirməyərək

17. I abzasdakı nömrələnmiş cümlələri məzmunu uyğun düzgün ardıcılıqla sıralayın.

18. Çərçivə daxilində verilmiş sözü hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

19. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Hadisə	Nəticə
Şah çəkməçiliyi qadağan edir.	
	Hanu xəncəri görüb təəccüblənir.

20. Mətnin tərkib hissələrini məzmununa uyğun adlandırın.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

SOSIAL NİZAM

Yengəclər böyüdükcə qabıqlarının içinə *sığmırlar*. Hermit yengəcləri yuva axtarma prosesində daha *praktiki*¹, sosial metoddan istifadə edirlər.

Tafts Universiteti İncəsənət və Elm Fakültəsində və Yeni İngiltərə Akvariumunda fəaliyyət göstərən bioloqların apardığı bir tədqiqat hermit yengəclərinin yeni, daha yaxşı yuva tapmaq üçün sosial nizamlarla hərəkət etdiklərini üzə çıxarıb.

Tədqiqata əsasən, tədrisçən² böyüdüklərinə görə qabıqlarına sığmayan yengəclər daha böyük yuva tapmaq üçün ilbizlərin tərk etdiyi qabıqları axtarmağa başlayırlar. Lakin hermit yengəclərinin yuva tapması o qədər də asan olmur. 1. Çünki yengəclər yuvalarını diqqətlə³ aydınlaşdırırlar. Özlərinə uyğun yuva tapmadıqda müdafiəsiz qalıb düşmənlərinin hücumlarına məruz qalma ehtimalına baxmayaraq, onlar bu məsələyə çox ciddi⁴ yanaşırlar.

2. Kvins Universitetinin tələbələri yengəclərin ağrı hissi duyduqlarını təcrübə yolu ilə sübut etmişlər. 3. Yengəclər həmişə kifayət qədər ilbiz qabığı tapmırlar. Bir çox yengəclər açıqda qalır. Hermit yengəcləri bu problemi "sosial nizam" əmələ gətirərək həll edirlər.

Boş qabıq tapdıqda bütün yengəclər böyükdən kiçiyə qədər yeni yuvanın qarşısında sıraya düzülürlər. 4. Bu yeni yuvaya əvvəlcə ən qabaqda olan ən böyük yengəc girir. 5. Ən böyük yengəc yerləşdikdən sonra sıra ilə bütün yengəclər qabığa doğru yerləşirlər. Beləliklə, bir qabıq bir çox yengəclərin yuvası olur.

Tədqiqatı aparan elm adamlarına rəhbərlik edən Randi Rotcan tədqiqat zamanı hermit yengəclərinin qeyri-adi xüsusiyyətinə şahid olduğunu deyib: fədakarlıq.

Müşahidələrə əsasən, bir hermit yengəci yuva axtararkən özünə böyük olan ilbiz qabığı tapdıqda həmin qabığın içinə , o qabığa uyğun böyüklükdə başqa yengəc gələnə qədər gözləyir. Böyük yengəc gəldikdə yenidən böyükdən kiçiyə doğru sıra düzülür və beləliklə, heç bir haqsızlıq⁵ olmadan bütün yengəclər özlərinə uyğun yeni yuva əldə edirlər. Randi Rotcan: "Yengəclər növbəyə durmaq üçün saatlarını sərf edirlər. Lakin növbədə duranların yuvaya yerləşməsi saniyələr çəkir", – deyərək yengəclərin "sosial nizam"ını və iş birliyini izah etmişdir.

21. Yanlış fikri seçin.

- A) Yengəclərdə insana məxsus bir sıra keyfiyyətlər var.
- B) İlbizlərin tərk etdiyi qabıqlar yengəclərin yuvasına çevrilir.
- C) Hermit yengəclərin yuva tapma prosesi elə də asan olmur.
- D) Yengəclər yalnız ən böyük ilbiz qabıqlarını özlərinə yuva edirlər.
- E) Yengəclər növbəyə durmaq üçün saatlarını sərf edirlər.

22. Hansı cümlə mətnlə eyni üslubda deyil?

- A) İl ərzində 1,5 ton yengəc istehlak olunur. B) Yengəclər əllə və ya xüsusi yengəc tələləri ilə tutulur.
- C) Yengəclər, əsasən, dənizlərdə, çaylarda və quruda yaşayırlar.
- D) Yengəclərin sinir sistemi udlaq ətrafı sinir halqasından və qarın sinir zəncirindən ibarətdir.
- E) Nəhəng yengəclər Yaponiya ərazisində ovlanmışdır.

23. II abzasda qara hərflə verilən söz hansı cümlədə altından xətt çəkilən sözlə kontekstə uyğun eyni mənanı daşıyır?

- A) Bu dağda ilk filiz yataqlarını mənim babam aşkar etmişdir.
- B) Hadisə bizim kəndimizdə vəqə olmuşdu.
- C) Komandamız birinci meydana çıxdı.
- D) Hikmət dayı həyətin ortasında yığılan əşyaların üstünü açdı.
- E) İncəsənətin meydana gəlməsi insanların gündəlik həyatı ilə bağlı idi.

24. Üzərində rəqəm yazılmış hansı sözlərin qarşılığı kontekstə uyğun düzgün **verilməmişdir**?

1- təcrübi

2- yavaş-yavaş

3- səylə

4- təmkinli

5- ədalətsizlik

A) 2, 3

B) 3, 4

C) 1, 2

D) 4, 5

E) 1, 5

25. Mətnin aid olduğu üslubun səciyyəvi xüsusiyyətini müəyyən edin.

- 1. Obrazlı ifadə tərzindən istifadə edilir.
- 2. Mürəkkəb cümlə quruluşlarından istifadə edilir.
- 3. Qəzet və jurnal dilində də təzahür edə bilər.
- 4. Kütləvi anlaşıqlı dil forması var.
- 5. Terminoloji ağırlığa malik olur.

A) 1, 2, 3

B) 3, 4

C) 2, 4, 5

D) 1, 5

E) 2, 3, 5

26. Nömrələnmiş hansı cümlələrdə ədəbi dilin leksik norması pozulmuşdur?

27. Neçənci abzasda mətnlə əlaqəsi zəif olan cümlə işlənmişdir?

28. I abzasda kursivlə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?

29. Sonuncu abzasda buraxılmış boşluğa hansı söz və ya ifadə artırılarsa, məzmunu xələl **gəlməz**?

30. Altından xətt çəkilmiş sözün məcazi və ya həqiqi mənada işləndiyini müəyyənə bilərsiniz və həmin sözün fərqli mənada cümlədə işlədin.

ÜSİ-2.1 və ÜSİ-2.2 –nin mövzuları

- Feil
- Zərf
- Sözüün tərkibi
- Söz yaradıcılığı
- Köməkçi nitq hissələri
- Sintaksis
- Söz birləşmələri
- Sintaktik əlaqələr
- Cümlə
- Cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri

ÜSİ-2.1

1. Kökü feil, başlanğıc forması isim olan sözləri müəyyən edin.

1. başlamaq 2. çalışqan 3. burulğan
4. böyüklük 5. ovuntu 6. susuzluq

A) 2, 3, 4 B) 1, 2, 5 C) 2, 3, 6 D) 3, 4, 5 E) 4, 5, 6

2. Hansı cümlənin tərkibində düzəltmə sözlərin sayı daha çoxdur?

- A) O, vətənpərvərliyi və fədakarlığı ilə hamının hörmətini qazanmışdı.
B) Bir məmləkətdə xeyirxah və ədalətli bir hökmdar vardı.
C) Qiymətli daş-qaşlarla bəzənmiş taca intizarla baxdı.
D) Çiçəkləri böyük məhəbbətlə qarşılayan ağac tezliklə özü də çiçəklədi.
E) Bir bağbanın həyatında yanaşı əkilmiş iki limon ağacı vardı.

3. Feilin qrammatik məna növləri baxımdan bəndlərin birində məntiqi ardıcılıq **pozulmuşdur**.

- A) bükülmək, satılmaq, döyülmək, yazılmaq
B) yazdırmaq, oxutdurmaq, satdırmaq, tikdirmək
C) görüşmək, salamlamaq, vuruşmaq, atışmaq
D) qaralmaq, bürünmək, sıxılmaq, döyünmək
E) yandırmaq, oxumaq, baxmaq, təmizləmək

4. Feillə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

- A) Subyekt və obyektin cümlədəki xüsusiyyətindən asılı olaraq feil müxtəlif qrammatik mənalar kəsb edir.
B) Şəxssiz növ feillərdə hərəkəti icra edən qrammatik cəhətdən məlum olmur və cümlədə mübtəda olmur.
C) Qayıdış növ feillərdə hərəkətin subyektı olsa da, obyektı olmur.
D) Qarşılıq-birgəlik növ feillərdə hərəkət iki və ya daha çox subyekt tərəfindən qarşılıqlı şəkildə və ya birgə icra edilir.
E) İcbar növ feillərdə hərəkətin obyektı ilə yanaşı, ən azı iki subyektı olur.

5. "Siçan dəvənin yüyəninə yapışib onunla birlikdə gedirdi" cümləsində işlənmiş köməkçi nitq hissəsi ilə bağlı **səhv** fikirləri müəyyən edin.

1. Cümlədə işlənmiş köməkçi nitq hissəsi cümlə üzvləri arasında əlaqə yaratmağa xidmət edir.
2. Leksik mənası olmasa da, sözlərə qoşulub məna çaları yarada bilən sözdür.
3. Omonimliyi var.
4. Sözə həm bitişik, həm də ayrı yazıla bilir.
5. Sinonimi və bağlayıcısıdır.

A) 1, 5 B) 1, 2 C) 2, 3 D) 4, 5 E) 3, 4

6. "Səhər açılanda xidmətçi neçə gündən bəri baxmadığı atın halı ilə maraqlanmaq üçün tövləyə getdi" cümləsində işlənən köməkçi nitq hissələri ilə bağlı **səhv** fikirləri müəyyən edin.

1. Yalnız qrammatik mənası olan 3 söz işlənmişdir.
2. Fikrin təsirli ifadə olunmasına kömək edən söz işlənmişdir.
3. Məsdər qoşma ilə işlənərək hərəkətin səbəbini bildirir.
4. Cümlədə leksik mənası olmasa da, sözlərə qoşulub məna çaları yarada bilən sözlər işlənmişdir.
5. Köməkçi nitq hissələrindən biri sözə qoşularaq zaman mənası bildirir.

A) 1, 5 B) 1, 2 C) 2, 3 D) 4, 5 E) 3, 4

7. Hər iki baş üzvün iştirak etdiyi əmr cümləsini müəyyən edin.

- A) Sənədləri vaxtında təhvil verin. B) Sən bu kitabı mütləq oxumalısan.
C) Nə gözəldir yol boyunca söyüdlər. D) Komandamızın üzvləri ayağa qalxsınlar.
E) Tamasacılar aktvorları gül-cicəklə qarşıladılar.

8. Tərkibində ismi birləşmə işlənmiş nəqli cümləni müəyyən edin.

- A) Siz bunları kitablardan öyrənə bilərsiniz.
C) Vəfada, dözümdə Banuçiçək ol. (B. Vahabzadə)
E) Sənətkarı xalq yaşadır.

- B) Abidənin hündürlüyü 74 metrdir.
D) Azərbaycan dili hansı dil ailəsinə daxildir?

9. Hansı nümunədə tabesizlik əlaqəsi var?

- A) Ön cərgədə oturan oğlan tez ayağa qalxdı.
B) Qarı əlini nəvəsinin pırtlaşmış, dolaşmış saçlarında gəzdirdi. (S. Rəhimov)
C) Gülər, bu işi yekunlaşdırmalısan.
D) Şair, nə tez qocaldın sən?
E) Mən bir solmaz ulduzam ki, daim işıq saçaram. (C. Cabbarlı)

10. Verilən nümunədə feilin hansı şəkilləri işlənmişdir?

*Ovçu gəzər oğrun-oğrun,
Maralların düşər yorğun,
Qonaq gəlib sizə Vurğun
Sevinsin gülzarın, dağlar. (S. Vurğun)*

1. xəbər 2. əmr 3. arzu 4. lazım 5. şərt

- A) 1, 2 B) 2, 3 C) 1, 4 D) 3, 5 E) 4, 5

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Bəhlul və həllac

Bəhlul geyiminə o qədər də fikir vermirdi. Çox vaxt köhnə və ucuz paltar geyinirdi. Adamlar məclislərdə onun üst-başına, köhnə və ucuz paltarına baxıb nəsihətli, ağıllı və ibrətverici¹ sözlərinə qulaq asmırdılar.

Vəziyyətdən çıxmaq üçün Bəhlul bir həllac (pambıq darayan) tapıb, ona bahalı və zər-zibadan paltar geyindirir, özünə də tapşırır ki, mənimlə bir məclisdə olanda səndən nə xəbər alsalar, başını silkələyib deyərsən: “Qulam Biku, cavab ver”. Başqa şeylə sənə işin olmasın.

Bir gün Bəhlul həllacı da götürüb bir məclisə² aparır. İçəri girən kimi buyur-buyura salıb həllaca yuxarı başda yer verirlər. Bəhlul da onun yanında əyləşir. Bir az oturduqdan sonra məclisdəkilər həllacdan xahiş edirlər ki, nəsihətamiz³ söhbətlər eləsin, onlara müdrik məsləhətlər⁴ versin. Həllac üzünü Bəhlula tutub deyir: – Qulam Biku, cavab ver!

Bəhlul başlayır ağıllı, nəsihətamiz söhbətlər eləməyə. Onun söhbətləri məclisdəkiləri heyran qoyur. Adamlar Bəhlulun söhbətlərinə qulaq asmaqdan usanmırlar və sonra deyirlər:

– Gör qulamı bu ağılda olanın ustası⁵ necə olar!

Bəhlul başını yuxarı qaldırmadan deyir:

– Camaat, indi də qoyun, ustad danışsın.

Həllac deyir:

– Camaat, bilin və agah olun ki, mən həllacam. Yay, pambıq⁶ və yundan⁷ başqa heç nədən danışa bilmərəm. Nəsihətamiz, ağıllı sözləri Bəhlul danışa bilər. O da budur, səhərdən sizinlə söhbət eləyir.

Adamlar diqqətlə baxıb görürlər ki, bayaqdan danışan Bəhlul imiş. Təəccüb içində xəbər alırlar ki, ay Bəhlul, bu nə işdir, özünü niyə tanınmaz ▲ şəkli salıbsan?

Bəhlul deyir:

– Mən görürəm ki, siz adama onun ağılına görə yox, bahalı⁸, zər-zibalı⁹ paltarına görə qiymət verirsiniz. Odur ki, həllacı bəzəndirib sizə göstərdim ki, insanın ağılı onun paltarı ilə ölçülmür.

11. Mətnlə bağlı **yanlış** fikri müəyyən edin.

- A) Bəhlul müdrik və ağıllıdır.
- B) Məclisdəkilər həllacın geyiminə görə ona yuxarı başda yer verirlər.
- C) Bəhlul məclisdəkilərə insanın aqlının onun paltarı ilə ölçülmədiyini söyləyir.
- D) Həllac Bəhlulun tapşırığı ilə məclisdə nəsihətamiz söhbətlər edir.
- E) Məclisdəkilər Bəhlulu zər-zibadan paltar geyinən şəxsin qulamı hesab edirlər.

12. Tünd-qara hərflərlə verilən söz hansı cümlənin tərkibində kontekstə uyğun məndəki mənasında işlənmişdir?

- A) Məclisə köhnə bir saz gətirdilər.
- B) Bayram kişi köhnə ovçu idi.
- C) Onun köhnə fikirləri bizi narahat edirdi.
- D) İdarənin köhnə kadrlara ehtiyacı var.
- E) Köhnə əqidəli adamlara bizim komandamızda yer yoxdur.

13. Mətnə əsasən uyğunluğu müəyyən edin.

1. İfadə olunan əsas fikir vermək	a. İnsana aqlına görə yox, geyiminə görə hörmət edən insanlara dərs vermək
2. Səbəb	b. Bəhlulun geyiminə görə dediklərinə fikir verilməməsi
3. Məqsəd	c. İnsanı geyimi ilə qarşılayıb, aqlına görə yola salarlar.
	d. Zənginliyə, şan-şöhrətə meyillilik
	e. İnsanın geyimi son dərəcə səliqəli olmalıdır ki, hörməti olsun.
- A) 1-c; 2-a,d; 3-b; B) 1-e; 2-b,d; 3-a; C) 1-c; 2-b; 3-a;
D) 1-c,e; 2-d; 3-a; D) 1-e; 2-d; 3-b;

14. Uyğunluğu müəyyən edin.

I Giriş

II Əsas hissə

III Nəticə

- a. Məclisdəkiləri heyran qoyan Bəhlul
- b. Məclisdə həllaca yuxarı başda yer verilməsi
- c. Bəhlulun məclisdəkilərə vəziyyəti izah etməsi
- d. Geyiminə fikir verməyən Bəhlul
- e. Məclisdəkilərin həllacdən xahişi

- A) I – a, d; II – b, e; III – c B) I – b, e; II – a; III – c, d C) I – d; II – a, b, e; III – c
D) I – b ; II – a, d; III – c, e E) I – d; II – a, b, c; III – e

15. Mətnə görə müəyyən edin.

Əsas faktdır:

1. Adamlar Bəhlulun köhnə ucuz geyiminə görə məclislərdə ona qulaq asmırdılar.

2. Həllacın yalnız yay, pambıq, yundan başı çıxır.

Əsas fakt deyil:

3. Həllacın geyimi bahalı idi.

4. Adamlar məclisdə qulam zənn etdikləri Bəhlulun nəsihətamiz söhbətlərinə qulaq asmaqdan usanmırlar.

5. Bəhlul məclisdə Həllacın yanında əyləşmişdi.

- A) 1, 3, 5 B) 2, 4 C) 1, 2, 5 D) 3, 4 E) 2, 3, 4

16. Əvvəlinə ▲ işarəsi qoyulan sözün kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirin.

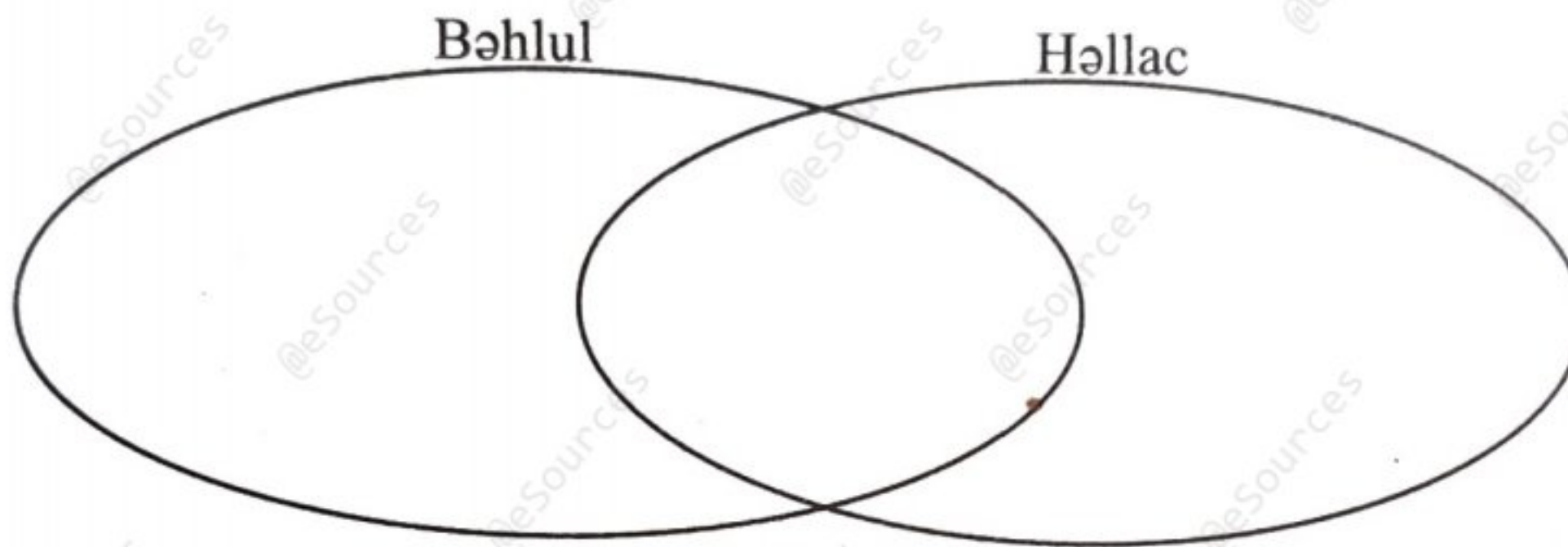
17. Çərçivədə verilmiş sözün kontekstə uyğun qarşılığını müəyyən edin.

18. Mətnə nömrələnmiş sözlərdən hansıları bir-birinin qarşılığı hesab etmək olar?

19. Mətnə əsasən cədvəlin boş xanalarını doldurun.

Səbəb	Hadisə
	Adamlar məclisdə Bəhlulun nəsihətli sözlərinə qulaq asmırdılar.
	Həllacə məclisin yuxarı başında yer verilir.

20. Eyler-Venn diaqramına əsasən müqayisə edin.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cü tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Sarı mətbuat

XIX əsrin sonunda qəzetlərin radio və televiziya kimi rəqibləri olmadığı üçün onlar ictimaiyyəti olub-keçənlər haqqında məlumatlandıran yeganə informasiya vasitəsi idi. Rəqabət aparan qəzetlər daha çox oxucu cəlb etmək üçün bir-biri ilə mübarizədə mümkün bütün vasitələrdən – təmiz və **çirkli** üsullardan istifadə edirdi.

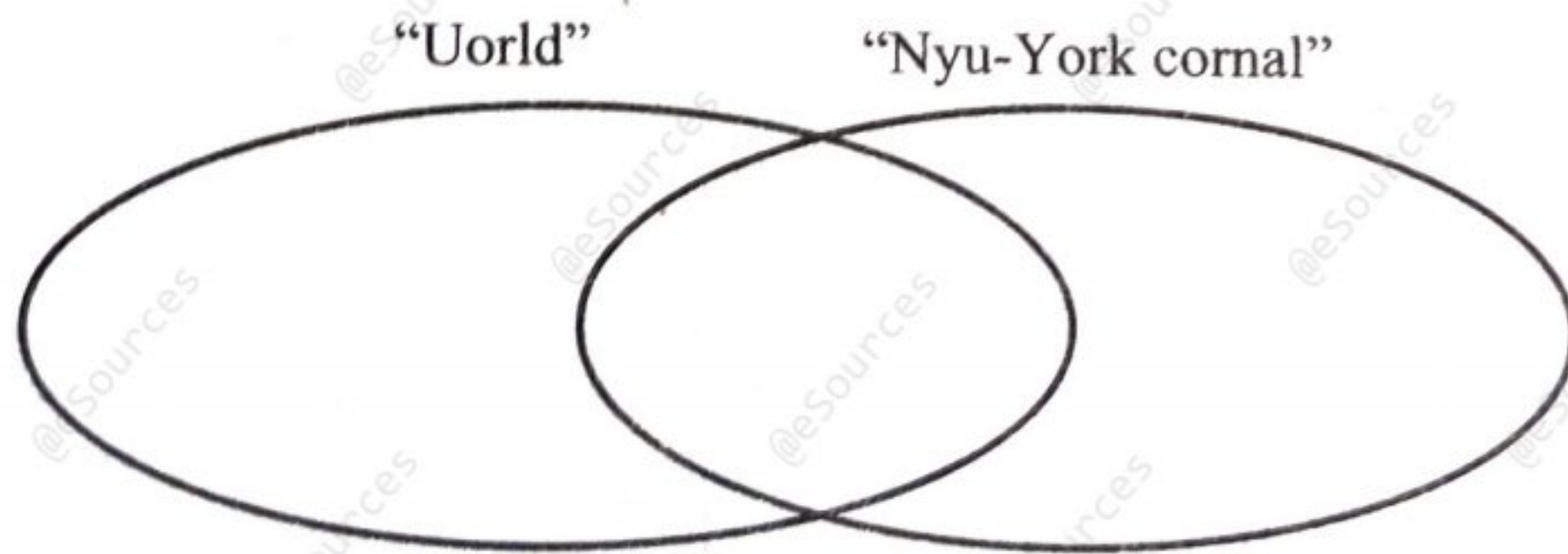
1895-ci ildə Nyu-Yorkun “Uorld” qəzetinin redaktoru Cozef Pulitser hər gün qəzetin birinci səhifəsində rəssam Riçard F.Autkolt tərəfindən çəkilən komikslər çap etdirirdi. Bu komikslərin qəhrəmanı şəhər həyatında baş verən hər hansı bir hadisəni özünəməxsus bir dillə, istehza ilə şərh edən oğlan uşağı idi. Bu şərhələr onun biçimsiz paltarının üzərində çap olunurdu. Paltar açıq-sarı rəngdə olduğundan komikslər “Sarı oğlan” adını qazandı. Bu şəkillər sayəsində qəzetin tirajı xeyli artdı. **Və “Uorld” qəzeti nəşr olduğu müddətdə heç bir qəzetlə rəqabət aparmadı.**

XIX əsrin 90-cı illərinin sonunda diqqəti cəlb etməyin yeni, daha səmərəli üsulu tapıldı. Çap dəzgahları rəngdən istifadə edə bilmək üçün modernləşdirildi. Qəzetlərdə ilk dəfə rəngdən istifadə edildi. Rəngli başlıqlar oxucuların diqqətini cəlb etdiyindən belə qəzetlər böyük miqdarda satılırdı.

Ancaq 1896-cı ildə “Nyu-York cornal” qəzetini alan redaktor Uilyam Rendolf Hörtz onun tirajını artırmaq qərarına gəldi. O, jurnalın rəngli əlavəsini yaradaraq Autkoltu öz tərəfinə çəkdi. Autkolt “Uorld” qəzeti ilə əməkdaşlığına son qoyub “Nyu-York cornal” qəzeti üçün rəngli şəkillər çəkməyə başladı.

Bundan sonra hər iki “sarı mətbuat” orqanı – “Uorld” və “Nyu-York cornal” qəzetləri bir-biri ilə ağılagəlməz üsullarla rəqabət aparmağa başladı. Məhz həmin günlərdə Kuba uğrunda İspaniya ilə münaqişə başladı. Hörtz tirajı artırmaq məqsədilə bilərəkdən ictimaiyyəti narahat edən, sensasiya yaradan xəbərlər dərc edirdi. Bununla da 1898-ci ildə lazımsız və mənfur müharibənin başlanmasına yardımçı oldu. Nəticədə gəlir əldə etmək naminə yalan-doğru, hətta ən qəddar sensasiyalı xəbəri istifadə edən qəzetlər “sarı mətbuat” adlandırılmağa başlandı.

21. Çərçivədə verilən sözün kontekstə uyğun mənasını müəyyənləşdirin.
- A) Fikir ayrılığı və bunun nəticəsində doğan ziddiyyət
B) Qeyri-adi, gözlənilməz, böyük təsir oyadan hadisə
C) Münaqişə, ziddiyyət yaratmaq
D) Çox kəskin fərq, uyuşmazlıq
E) Bir şeyin qeyri-adi kimi qələmə verilməsi cəhdi
22. Tünd-qara hərflərlə verilmiş söz hansı cümlədə mətndəki məzmununda işlənmişdir?
- A) Bu gələcək kişilərin tozlu, çirkli ayaqları çox adamın ürəyindən təmizdir.
B) Feyzinin çirkli, dizi yamaqlı şalvarı, tükü seyrəlmiş qulaqlı papağı onu yöndəmsiz göstərirdi.
C) Atasının "pul qazanmaq üçün çirkli yollara əl atmaq olmaz" sözləri bir an belə beynindən çıxmırdı.
D) Lampanın tüstüsü damı çirkləndirmişdi.
E) Maşın yanından elə sürətlə ötür keçdi ki, gölməçənin suyu üst-başını çirk elədi.
23. "Sarı mətbuat" haqqında doğru fikirləri müəyyən edin.
1. Gəlir əldə etmək naminə yalan-doğru məlumatlar dərc edilir.
2. Sarı rəngdə olur.
3. Yeganə informasiya vasitəsidir.
4. Hətta ən qəddar sensasiyalı xəbərlərdən istifadə edilir.
- A) 1, 3 B) 2, 4 C) 1, 4 D) 2, 3 E) 3, 4
24. Mətnə hansı suala cavab tapmaq mümkün *deyil*?
- A) XIX əsrin 90-cı illərinin sonunda bəzi qəzetlərin tez və böyük tirajla satılmasının səbəbi nə idi?
B) "Uorld" qəzetinə çəkilən komikslər nə üçün "Sarı oğlan" adını qazandı?
C) Hörst "Nyu-York cornal" qəzetinin tirajını artırmaq məqsədilə qəzetdə necə xəbərlər dərc edirdi?
D) Hörst Autkoltu öz tərəfinə çəkəndən sonra "Uorld" qəzetindəki komiksləri hansı rəssam çəkməyə başladı?
E) XIX əsrin 90-cı illərinin sonunda çap dəzgahları nə üçün modernləşdirildi?
25. Eyler-Venn diaqramına əsasən ortaq sayıla biləcək fikri müəyyən edin.

- A) Redaktoru Cozef Pulitzer olmuşdur.
B) 1896-cı ildə redaktor Uilyam Rendolf Hörts tərəfindən qəzet alınır.
C) Rəssam Riçard F. Autkolt ilə əməkdaşlıq etmişdir.
D) "Sarı oğlan" adını qazanmış komiks üzərində şərhlər dərc edilirdi.
E) Qəzetin redaktoru bilərəkdən ictimaiyyəti narahat edən xəbərlər dərc edirdi.

26. Mətnə altından xətt çəkilmiş sözün qarşılığını müəyyən edin:

27. Neçənci abzasların yeri dəyişdirilsə, abzaslar arasında əlaqə bərpa olunar?

28. Verilən nümunəni neçənci abzasa artırmaq olar?

Ən kəsərli üsullardan biri hər hansı bir sensasiyalı xəbər yaymaq idi. Məsələn, Nyu-Yorkda aparıcı qəzetlər bir-birinin bəhsinə səhifələrində heç də xoş olmayan materiallar dərc edirdi.

29. Mətnə əsasən cədvəlin boş xanalarını doldurun.

Səbəb	Nəticə
<i>Rəngli başlıqlar oxucuların diqqətini cəlb edirdi.</i>	
	<i>Komikslər "Sarı oğlan" adını qazandı.</i>

30. Mətnə qara hərflərlə verilən cümlə ilə ziddiyyət yaradan cümləni müəyyən edərək yazın.

ÜSİ-2.2

1. Hansı sözün tərkibində 3 leksik şəkilçi işlənmişdir?
A) güllükdəki B) yüksəklikdəyik C) döyüşçüdəki D) çalışqanlıq E) bacarıqsız
2. Sözünü şəkilçi ilə işlənə bilən sözləri seçin.
1. kiçik 2. şükür 3. məzə 4. ədəb 5. göy 6. təza
A) 2, 3, 4 B) 1, 2, 5 C) 2, 3, 6 D) 3, 4, 5 E) 4, 5, 6
3. Biri quruluşca digərlərindən **fərqlidir**:
A) başlamaq B) bəsləmək C) otlamaq D) gözləmək E) bizləmək
4. “*Bu işə tamaşa edənlər padşahın icazə verdiyini bildikləri üçün heç bir söz söyləmədilər*” cümləsində feilin təsriflənməyən formaları ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.
A) Biri feili bağlama, ikisi feili sifətdir. B) Hər üçü ismə aid qrammatik şəkilçi qəbul edib.
C) Məlum növdədir. D) Biri indiki, ikisi keçmiş zaman məzmunludur.
E) Təsdiqdədir.
5. Hansı bənddə zərfi əvəz edən əvəzlilər verilmişdir?
A) o, kim isə, bəzi B) öz, hər, həmin C) kimi, hərə, nəşə
D) harada, nə zaman, elə E) biz, siz, onlar
6. Hansı nümunədə həm tabesizlik, həm də tabelilik əlaqəsi var?
A) Metallar istiliyi yaxşı keçirir. B) Çay çox dərin idi, amma qorxulu deyildi.
C) Fərda, bu sənədlər bu gün imzalanmalıdır. D) Görünür, onun bu barədə məlumatı azdır.
E) Öz gözəllik dastanını açır ilk bahar... (S.Vurğun)
7. Hansı cümlələrdə təyin feili sifət tərkibi ilə ifadə olunmuşdur?
1. Ananın xəyallara dalmış baxışları illərin yorğunluğundan xəbər verirdi.
2. Səhərdən başlayan yağış axşama doğru kəsdi.
3. Quba rayonunun bir-birinə bənzəməyən kəndləri çoxdur.
4. Məğlub edilmiş ordu geri çəkildi.
5. Vətən uğrunda şəhid olmuş qəhrəmanlar heç vaxt unudulmurlar.
A) 2, 5 B) 3, 4 C) 1, 3 D) 1, 5 E) 2, 4
8. Yazılışı ilə tələffüzü fərqlənən sözləri seçin.
1. radius 2. plov 3. fauna 4. qvardiya 5. ianə
A) 1, 5 B) 2, 3 C) 3, 4 D) 1, 2 E) 4, 5
9. “*Məktəbimizdə xarici qonaqlarla görüş keçirildi*” cümləsi ilə bağlı **səhv** fikri seçin.
A) Feil məchul növdədir. B) 2 düzəltmə söz işlənmişdir.
C) Mənsubiyyət şəkilçili söz yerlik haldadır. D) 4 fərqli nitq hissəsi işlənmişdir.
E) Feil xəbər şəklində, keçmiş zamandır.
10. Feili bağlama tərkibi işlənmiş cümləni müəyyən edin.
A) Gələndə mənə zəng edərsən.
B) Leyləklərin çöp yuvası boş qalıb,
Bahar gedib, payız gəlib, qış qalıb,... (M.Yaqub)
C) Pəncərənin qarşısında durub mənzərəni seyr edirdi.
D) Neft daşları Bakıdan xeyli aralı, suların qoynunda tikilib.
E) Utanıb başını aşağı saldı.

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Xeyirxah Hacı Zeynalabdin

Azərbaycanın məşhur milyonçusu Hacı Zeynalabdin var-dövləti ilə yanaşı, *iti* ağılı və xeyirxahlığı ilə də çox məşhur idi. Hacı yazıçı¹ və şairlərə² yardım edər, yeni məktəblər açar, kasıb uşaqların təhsil haqqını ödəyər.

Bir gün Hacı'nın könlünə balıq ləvəngisi düşdü. Aşpazını bazara göndərdi ki, balıq alsın. Aşpaz bir azdan əliboş qayıtdı. Dedi ki, bazarda bir dənə də olsun təzə³ balıq yoxdur.

Hacı özü balıq dükanına gedib dükən sahibindən soruşdu:

– Ay kişi, niyə təzə balığın yoxdur?

Kişi əl-ayağa düşüb dedi:

– Başına dönüm, Hacı. Dənizdə bir neçə gün külək oldu. Balıqçılar ova çıxmədılar. İndi də balıq bahalı⁴ olub ki, gətirib satmaq sərf eləmir.

Hacı Zeynalabdin fikirli⁵ halda evə qayıtdı. Ertəsi gün faytona minib balıq vətəgələrindən birinə getdi. Buradakı balıqçılar onu görüb başına yığışdılar:

– Xoş gəlmisiniz, Hacı, – dedilər.

Hacı onlardan təzə tutulmuş balıq istədi. Ona iri⁶ bir nərə balığı verdilər. Hacı balığın pulunu artıqlaması ilə ödədi. Sonra balıqçılara dedi ki, balığın ağzını açsınlar. Barmağından çox qiymətli⁷ brilyant üzüyünü çıxarıb balığın ağzına atdı. Balıq üzüyü udan kimi əmr elədi ki, onu suya atsınlar. Balıqçılar əmrə tabe oldular – qayığın içində çırpınan balığı götürüb dənizə buraxdılar. Hacı Zeynalabdin bir söz demədən faytona minib evə qayıtdı.

Bu xəbər elə həmin gün bütün balıq vətəgələrinə yayıldı. Balıqçılar qayıqlara minib qarnında brilyant üzük gəzdirən balığın ovuna çıxdılar.

İki gündən sonra şəhərin bazarlarında *balıq əlindən tərpanmək olmurdu*. Balığın qiyməti elə ucuzlaşmışdı⁸ ki, ən kasıb⁹ adamlar belə balıq ala bilirdilər.

11. Verilmiş cümlələrdən hansında altından xətt çəkilmiş söz mətndəki məzmununda işlənmişdir?

- A) Qızım, çıx ağaca və bu sallanan arıları torbanın içinə salıb ağzını büz.
- B) Limon yeşiyi pəncərəyə qoyulmuşdu, hələ ağzı mıxlanmamışdı.
- C) Bütün fəhlələr köməkləşib, qapağı quyunun ağzına basa bildilər.
- D) Topların ağzı düşməni istehkamına çevrildi.
- E) Xəstəliyinə görə səhərlər duranda ağzı acı dadırdı.

12. Fikirlərdən biri mətnin əsas hissəsinə aid **deyil**.

- A) Qiyməti qalxan balıq
- B) Əmrə tabe olan balıqçılar
- C) Brilyant üzüklü nərə balıq
- D) Hacı'nın balıq dükanına yollanması
- E) Balığın qiymətinin ucuzlaşması

13. Nümunələrdən biri mətnlə eyni üslubdadır:

- A) Finikiyalılar simvol kimi əvvəllər sözləri işarə etdikləri elementlərdən istifadə edirdilər.
- B) E.ə. VII əsrin sonlarında Afina dövləti tənəzzül və iqtisadi böhran dövrünü yaşayırdı.
- C) Qədim Yunanıstanda ən məşhur məbəd Delfi şəhərində idi.
- D) Qardaşlar kiçik qardaşın bu ağılsız hərəkətinə heyrləndilər.
- E) Hazırda Misirdə üç obelisk – qaya parçasından yonulmuş hündür, nazik sütunlar var.

14. Mətnin birinci abzasında tünd-qara hərflərlə verilmiş sözlə bağlı doğru fikirləri müəyyən edin.

- 1. Məcəzi mənədadır.
- 2. Yaxşı itilənmiş, kəskin mənasındadır.
- 3. Nüfuzedici, çox təsirli deməkdir.
- 4. Həqiqi mənədadır.
- 5. Tez qavrayan, qabil mənasında işlənmişdir.

- A) 1, 3
- B) 4, 5
- C) 1, 5
- D) 3, 4
- E) 1, 2

15. Mətnə ifadə olunmuş əsas fikrə uyğun gələn nümunəni müəyyən edin.

- A) Yalnız yaxşılıq etmək yetməz, yaxşılığı incəliklə etmək lazımdır.
- B) Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq nər kişidir işidir.
- C) Yaxşı bez arşinsız da satılar.
- D) Kimə yaxşılıq elədin, özünü ondan qoru.
- E) Yaxşılıq bilməyəne yaxşılıq etmə.

16. Çərçivədə verilən sözün kontekstə uyğun mənasını müəyyən edin.

17. Mətnin sonuncu abzasında tünd-qara hərflərlə verilən fikri ifadə edən sözləri müəyyən edin.

18. Nömrələnmiş hansı sözləri bir-birinin qarşılığı hesab etmək olar?

19. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
Balıqçılar ova çıxmadılar.	
	Balığın qiyməti ucuzlaşmışdı.

20. Mətnin əsas və nəticə hissələrində bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edən cümlələri müəyyən edərək yazın.

1. _____
2. _____

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cü tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Kosmopolit

Keçmişdə, nəqliyyat¹ vasitələri zəif inkişaf edən, hərəkətmə imkanları məhdud olan zamanlarda insanlar həyatlarını öz doğma şəhərlərindən kənara çıxmıyaraq, vətənlərindən çox da uzaq olmayan yerlərə gedib-gələrək keçirirdilər. Nadir hallarda səyahətə² çıxanlar isə yeni adamlarla görüşməyə, yeni dillər və adət-ənənələrlə tanış olmağa məcbur idilər. Bütün bunlar həmin səyyahlar³ üçün tamamilə naməlum olduğundan onları qorxudurdu.

Təbii ki, belə olanda insanı öz doğma şəhəri özünə cəlb edirdi. Çünki orada hər şey ona tanış idi. Doğma şəhər onu qorxutmurdu. Ora insanın özünü eyniləşdirə⁴ biləcək amillərlə zəngin idi. Məsələn, Yunanıstanın hər bir böyük və ya kiçik şəhərinin sakininin öz şəhəri ilə fəxr etməyə əsası var idi. Buna görə də biz indiyədək afinalı Solon, samoslu Pifaqor, abderli Demokritdən danışırıq.

Konkret şəhər-dövlətlərin xaricində də insanların yaşadığını ilk düşünənlər yunan filosofları idi. Deyilənə görə, e.ə. 469-399-cu illərdə yaşamış **böyük** filosof afinalı Sokratdan hansı ölkəyə mənsub olduğunu soruşanda o belə cavab veribmiş: "Mən nə Afınaya, nə də Yunanıstana mənsubam. Mən dünya insanıyam".

Yarım əsrdən sonra eyni sual e.ə. 412-323-cü illərdə yaşamış daha bir yunan filosofuna – sinoplu Diogenə də verilib. O da "Mən dünya vətəndaşıyam", – deyər cavab verib. Yunan dilində dünya vətəndaşı "kosmopolit" kimi səslənir.

Böyük İskəndər də kosmopolitizm ideyasına⁵ uyğun olaraq xalqlar və ölkələr arasında sərhədlərin olmadığı imperiya yaratmağa cəhd etmişdi. Ancaq o, vəfat etdiyi üçün bu ideyasını gerçəkləşdirə bilmədi.

Müasir dövrdə kosmopolit sözü dünyanın müxtəlif dillərində işlədilir. Özünü istənilən ölkədə adamdan söz düşəndə kosmopolit ifadəsindən istifadə edilir.

21. Mətnin əsas hissəsinə aid olan planı müəyyən edin.

1. Konkret şəhər-dövlətlərin xaricində də insanların yaşadığını ilk düşünənlər
2. Müasir dövrdə kosmopolit ifadəsi
3. Keçmişdə insanların həyatı
4. Səyyahları qorxudan səbəblər
5. Böyük İskəndərin kosmopolitizm ideyası

A) 2, 4, 5 B) 1, 3, 5 C) 3, 4 D) 1, 5 E) 2, 3, 4

22. Mətnin məzmununa əsasən nöqtələrin yerinə uyğun gələn ifadəni müəyyən edin.

- A) evindəki kimi hiss edən
- B) yad mühitdə qərib sayan
- C) öz şəhərindən uzaqlarda rahat hiss etməyən
- D) səyyah hesab edən
- E) başqa ölkədə yaşamağa vadar olan

23. Mətnin üslubi ilə bağlı doğru fikirləri müəyyən edin.

1. Bu üslubun əsası XIX əsrdə qoyulmuşdur.
2. Müəyyən bir məsələ haqqında fikir söyləmək, nəticə çıxarmaq xarakterikdir.
3. Ölçü vahidləri bu üslubda ixtisarla verilir.
4. Obrazlı nitq formasıdır.
5. Aydın və anlaşıqlı dil bu üslubun əsas xüsusiyyətidir.

A) 1, 2 B) 1, 5 C) 3, 5 D) 2, 4 E) 3, 4

24. Mətnə əsasən **səhv** fikri müəyyən edin.

- A) Sokrat yunan filosofu idi.
- B) "Kosmopolit" yunan dilində dünya vətəndaşı deməkdir.
- C) Solon afinalı idi.
- D) "Kosmopolitizm" ifadəsi Böyük İskəndərə aiddir.
- E) İskəndər kosmopolitizmlə bağlı ideyasını həyata keçirə bilməmişdi.

25. Altından xətt çəkilmiş söz hansı cümlənin tərkibində mətnin aid olduğu üslubda işlənmişdir?
- A) Dil ancaq insanlara aid olub özündə məzmun və eyni tip səslənmə qaydalarını daşıyan şərti sistemdir.
- B) Dildən gələn əldən gəlsə, hər fuğara padşah olar.
- C) Dil səs, söz və cümlədən ibarətdir.
- D) Dilin yaranması üçün insan orqanizminin fizioloji cəhətdən müəyyən şəkildə formalaşması vacib şərtlərdən biridir.
- E) Qəzetlərin müxtəlif dillərə tərcümə edilməsi onların tirajını xeyli artırır.

26. . Qara hərflərlə verilmiş sözün kontekstə uyğun mənasını müəyyən edin.

27. Mətnə əsasən cədvəli tamamlaya biləcək fikirləri seçin.

Səbəb	Nəticə
1.	İnsanı doğma şəhəri özünə cəlb edirdi.
2.	

28. Nömrələnmiş sözlərdən hansının mənası **verilməmişdir**:

- tamamilə oxşatmaq, bənzətmək, bərabər tutmaq
- insan şüurunda varlığı əks etdirən və onun bizi əhatə edən mühitə münasibətini ifadə edən anlayış, təsəvvür.
- xidməti və ya başqa bir işi, tapşırığı yerinə yetirmək üçün bir yerə getmə.
- xalq təsərrüfatının, adamların və yüklərin daşınma vasitələrinin hər hansı bir növü.
- bir yerdən başqa bir yerə gedən, gəzintiyə çıxan

29. Verilmiş nümunə ilə mətni üslubi cəhətdən müqayisə edib fərqli xüsusiyyətlərini müəyyənə bilərsiniz.

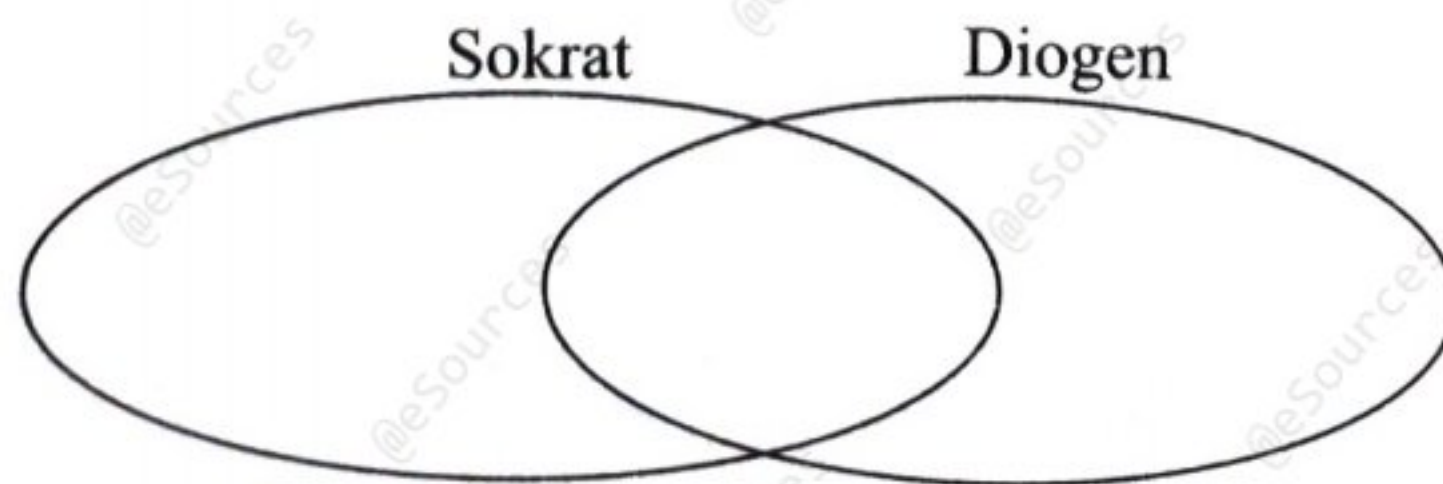
Nümunə:

Kosmopolit tənqidçilər ömrü boyu dandı məni,
Dedi: «Əsl şairlərin nə yurdu var, nə vətəni»
Dedi: - bütün yer üzüdür sənətkarın ana yurdu,
Bizim çoban şairi də saz üstündə şeir qurdu.
...Sizin kimi nökrər olub yad ocağı qalamadım,
Vətənimin vüqarı tək vüqarlıdır mənim adım... (S.Vurğun)

Mətn:

Nümunə:

30. Mətnə əsasən Eyler-Venn diaqramından istifadə edərək müqayisə edin.

MSİ-5.1 və MSİ-5.2 – nin mövzuları

- Cümlə üzvləri
- Cümlədə söz sırası
- Cümlənin həmcins üzvləri
- Əlavələr
- Xitab
- Ara sözlər
- Sadə cümlənin şəxsə görə növləri

<https://t.me/eSources>

7. Müəyyən şəxsi müxtəsər cümləni göstərin.

- A) Az sonra isə onun 37 illik səyahəti başlayacaqdı.
- B) Gəncin təmkinini pozmadan belə cavab verməsi dərvişin xoşuna gəldi.
- C) O, böyük şair və dramaturq Hüseyn Cavid idi.
- D) AXC Gəncədə qurulmuşdur.
- E) Nədən qorxursan?

8. Səbəb zərfləri işlənmiş cümləni seçin.

- A) Hamı qolunu çırmalayıb işə girişdi.
- B) Havalər qızanda qaranquşlar da uçub gəlirlər.
- C) Yağış yağdığına görə babam əkini sulamaq fikrindən daşındı.
- D) Ali təhsilini davam etdirmək üçün şəhərə gəlmişdi.
- E) Vətən üçün yaşayan qəhrəmanlar heç vaxt ölmürlər.

9. Hansı cümlədə əlavə təamamlığa aiddir?

- A) Aytac kitabları, dəftərləri stolun siyirməsinə qoydu.
- B) Evlərini – kəndin girəcəyindəki birinci evi xəyalına gətirib doluxsundu.
- C) Masanın üstündəki göy üzlu kitabı – M.Ə. Sabirin əsərini çantasına qoydu.
- D) Taleh çoxdan görmədiyi dostunu – Ədili görəndə çox sevindi.
- E) Yerin peykində – Ayda səs yayılır.

10. “O, həyatda ayağını yerə möhkəm dirəmiş ağıllı və çox yaxşı bir insandır” cümləsində işlənən sifətlərlə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

- A) Nümunədə iki sifət işlənmişdir.
- B) Sifətlərdən biri düzəltmədir.
- C) Sadə sifət çoxaltma dərəcəsinə işlənmişdir.
- D) Sifətlərdən biri əlamət bildirir.
- E) Sifətlər ismə aid olub onun daxili xüsusiyyətini bildirir.

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

BƏRƏKALLAH USTADINA

I Bir gün Bəhlul yüklü¹ eşşəklə gedən bir yolçuya rast gəlir. Bəhlul yolçudan nə satdığını soruşur. Yolçu deyir ki, kişmiş satır.

Bəhlul deyir:

– Mənə kişmiş ver, əvəzində sənə hikmət öyrədim.

II Yolçu razılaşır. Bəhlula bir qədər kişmiş verir. Bəhlul deyir:

– Məclisə gedəndə yerini tanı, sonra otur.

III Yolçu Bəhlula bir ovuc da kişmiş verir.

Bəhlul deyir:

– Məclisdə lazımsız söz danışma.

IV Yolçu Bəhlula yenə bir qədər də kişmiş verir.

Bəhlul deyir:

– Məclisdə bir şey istəsələr, əgər o şey səndə olsa, tələsib onu tez vermə.

V Bəhlul aldığı kişmişləri geri qaytarır. Yolçunu evinə qonaq gətirir.

VI Həmin gecə Bağdad xəlifəsinin evinə qonaq gəldiyinə görə xəlifə qardaşı Bəhlulu da çağırtdırır. Bəhlul xəlifəyə cavab göndərdi ki, gələ bilmərəm, qonağım var. İkinci dəfə yenə adam gəlib deyir:

– Xəlifə dedi ki, Bəhlul qonağını da götürüb gəlsin.

VII Bəhlul qonağını da götürüb xəlifənin evinə gedir. Qonaq görür ki, evdə heç kəs yoxdu. Düz gedib evin yuxarı başında² oturur. Bəhlul isə qapının ağzında oturur.

VIII Xəlifə, vəzir, vəkil, böyük adamlar məclisə daxil olurlar. Hər adam gələndə qonaq bir az aşağı sürüşür, axırda gəlib lap qapının ağzında oturur.

XI Məclisə meyvə gətirirlər. Meyvələri soymağa bıçağın olmadığını görən qonaq tez cibindən bıçağını çıxarır.

Bıçağın dəstəsi çox bahalı daş-qaşla bəzənmişdi. Bıçaq süfrəyə qoyulan³ kimi əldən-ələ gəzir.

X Xəlifənin bıçağa gözü düşür⁴. Bıçağı zorla almaq istəyir. Ancaq bu işə vəzir razı olmur. Xəlifəyə deyir ki, bıçağı almaq üçün bir hiylə işlətmək lazımdı.

Vəzir qonağa deyir:

– Sən bu bıçağı haradan almısan? Xəzinədən çoxlu qiymətli⁵ əşya itib. Bu bıçaq da itən əşyaların arasında idi. Demək, oğru sən sən. Səni dar ağacından asacağıq.

XI Bəhlul qonağı vəzirlərin əlindən xilas edib evə gətirir və deyir:

– Mən sənə hikmət öyrətmişdim. Sən onlara əməl etmədin. Gəl sənə bir hikmət də öyrədim. Bəlkə, özünü ölümdən qurtara biləsən. Səni dar ağacına aparanda danışmağa izin al, üzünü camaata tutub de:

– *Neçə ay bundan əvvəl qardaşım səfərə getmiş və geri gəlməmişdi.* ☐ *Bir gün meşədə qardaşımın cansız bədənini tapdım.* ☐ *Bıçağı hər məclisdə çıxarıb göstərirdim ki, görüm sahib duran olarmı?* ☐ *Xəlifə bıçağa sahib çıxdı.* ☐ *Qardaşımın qatili xəlifədir.*

☐ Qonaq Bəhlulun öyrətdiyi sözlərin hamısını dar ağacının altında camaata deyir. **XII** Xəlifə bu sözləri eşidən kimi gülümsəyir, «ustadına bərəkallah», – deyib qonağı azad eləyir.

11. Mətnə əsasən dəqiqləşdirmək mümkün **deyil**:

- A) Yolçunun nə işlə məşğul olduğunu
C) Bəhlulla xəlifənin qohumluq əlaqəsini
E) Qonağın ölümdən necə xilas olduğunu

- B) Xəlifənin məclisi hansı şəhərdə keçirdiyini
D) Qonağın bıçağı necə əldə etdiyini

12. Tünd-qara hərflə yazılmış söz hansı cümlələrin tərkibində mətndəki mənasında işlənmişdir?

1. Qonaq elə hey danışır, ey sahibi ağzını da açmırdı. 2. Bıçağın ağzını daşa çəkib itilədi.
3. İtlər hürə-hürə mağaranın ağzını aldılar. 4. Səs kəsildəndən sonra baba bir ağız şikəstə oxudu.
5. Bu zaman iri bir quş alaçağın ağzında ildirəm kimi şığıyıb yükün altına soxuldu.

- A) 1, 2 B) 2, 3 C) 1, 4 D) 4, 5 E) 3, 5

13. Altından xətt çəkilmiş sözlərdən birinin qarşılığı kontekstə uyğun düzgün **verilməmişdir**.

- A) lazımsız - gərəksiz B) hikmət - ibrət C) dəstə - qulp
D) tez - cəld E) hiylə - kələk

14. Mətdə qarşısında Roma rəqəmləri yazılmış cümlələr əsasında cədvəldəki doğru fikirləri müəyyən edin.

	<i>Giriş hissəyə aiddir:</i>	<i>Əsas hissəyə aiddir:</i>
A)	I, II, III	IV, V, VI, VII, VIII, IX
B)	I, II, III, IV	V, VI, VII, VIII, IX
C)	I, II, III, IV, V	VI, VII, VIII, IX, X, XI
D)	I, II, III, IV	V, VI, VII
E)	I, II, III, IV, V	VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII

15. Hansı aforizm mətnin məzmununa uyğundur?

- A) Adamlara xoş gələn deyil, faydalı olan məsləhət gör.
B) Heç vaxt adam arasında məsləhət vermə.
C) Ağill məsləhətə qulaq asmaq heç vaxt gec deyil.
D) Axmağa məsləhət verənin özünün məsləhətə ehtiyacı var.
E) Ağillıya məsləhət versən, təşəkkür edər, axmağa məsləhət versən, gülməyi gələr.

16. Verilən cümlələrin mətnin kursivlə verilmiş abzasında qoyulmuş boşluqlara hansı ardıcılıqla uyğun gəldiyini müəyyən edin.

- İndi siz də bilin.
- Qardaşımı öldürməklə ürəyi soyumayıb, mənim də dara çəkilməyimi əmr eləyib.
- Qardaşımı axtarmaq üçün səhralara, meşələrə düşdüm.
- Dünən axşam xəlifənin məclisində yenə bıçağı çıxardım.
- Gördüm, həmin bıçaq qardaşımın ürəyinə sancılıb.

17. . Üzərində rəqəm yazılmış sözlərdən məcazi mənada işlənənləri müəyyən edin.

18. Mətnin aid olduğu üsluba aid ən azı iki xüsusiyyət yazın.

19. Mətdən istifadə edərək cədvəlin boş xanalarını doldurun.

<i>Bəhlulun məsləhətləri</i>	<i>Bəhlulun məsləhətləri ilə ziddiyyət təşkil edən cümlələr</i>
<i>Məclisə gedəndə yerini tanı, sonra otur.</i>	1.
2.	<i>Meyvələri soymağa bıçağın olmadığını görən qonaq tez cibindən bıçağını çıxarır.</i>

20. Mətnin sonuncu cümləsində ifadə edilmiş fikri izah edin. Bu sözlərlə xəlifə nə demək istəyirdi?

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

HAVA

Adi toyuq yumurtasını hamımız görmüşük. Bu, ellips şəklində olan üzü sərt¹ qabıqla örtülmüş bir cismdir. Daxildə yumurtanın sarısı şəffaf zülalla örtülmüşdür. Yer kürəsi də yumurtanın sarısı kimi şəffaf hava qatı ilə örtülmüşdür. Biz bu qatı hiss etmirik, hətta görmürük də.

I Gəlin futbol topunu götürək; o yumrudur və içində hava olduğu üçün möhkəmdir. Əgər onu mismarla deşsək və ya onun üzərindən maşın keçsə, top dərhal² yastılanacaq və bir parça rezinə çevriləcək. Hava şarları üfürülməmişdən qabaq bir parça əsgiyə bənzəyir. Amma hava ilə doldurulduqdan sonra onlar istənilən şəkl³ alır.

Əgər Yer üzərindən hava tamamilə yoxa çıxsas, onda bütün canlı aləm _____. İnsan qidasız 5 həftə, susuz 5 gün, havasız isə ən çoxu 5 dəqiqə yaşaya bilər. Hava bir çox qazların qarışığından ibarətdir. Bütün canlı orqanizmlər məhz oksigen qazı ilə nəfəs alırlar. Hər hansı bir şeyi: məsələn, odunu, kömürü, nefti və s. yandırmaq üçün oksigenin iştirakı vacibdir. Yalnız oksigen olan şəraitdə yanğın baş verə bilər.

II İnsan fəaliyyəti bir sıra hallarda havanın çirklənməsinə səbəb olur. Zavod və fabriklər, istilik-elektrik stansiyaları havanı amansızcasına çirkləndirir. Kənd təsərrüfatı da onlardan geri qalmır.

III Yuxarıda qeyd olunan proses nəqliyyat vasitələrinin işləməsi zamanı da baş verir. Belə ki, nəqliyyat vasitələrindən ətraf mühitə 100-dən çox kimyəvi birləşmə atılır. Bunların içərisində olduqca zərərli və xəstəlik törədə bilən birləşmələr vardır.

IV Havanı çirkləndirən amillər orqanizmdə, onların toxuma və hüceyrələrində toplana bilər ki, bu da müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. İnsan və heyvanlardan fərqli olaraq, bitkilər öz hüceyrələrində zərərli⁴ və toksik birləşmələri saxlayaraq havanı təmizləyirlər. Bitkiləri Yer kürəmizin havasının sanitariyası və hava filtri⁵ adlandırmaq olar. Şəhərlərdə, **magistral** yolların kənarında şam, küknar, çinar və digər ağaclar əkirlər. Onlar havanı daha tez və daha yaxşı təmizləyir. Bəzi hallarda yolların ətraflarına meyvə ağaclarının da əkildiyinin şahidi oluruq. Lakin bu bitkilərin meyvəsindən istifadə etmək düzgün deyil. Çünki yollarda hərəkət edən nəqliyyatın havaya tulladığı toksik maddələr bu bitkilərin meyvələrində toplanır.

V Amma bu o demək deyil ki, çirklənmiş hava bitkilərin özünə mənfi təsir etmir. Bitkilər də çirklənmiş havadan əziyyət çəkir, xəstələnir və hətta məhv olur. Ona görədir ki, müasir zavod və fabriklərdə tullantılar atmosfərə atılmamışdan qabaq onları zərərsizləşdirən yeni üsullar işlənib hazırlanır.

21. Hansı cümlə ilə mətnin əsas və nəticə hissələrini əlaqələndirmək olar?

A) İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr artıq çoxdan ətraf mühitin qorunmasına yönəldilən ekoloji siyasət həyata keçirir.

B) Çirklənməyə qarşı ciddi nəzarət qoyulmaması bəşəriyyət qarşısında böyük problem sayılır.

C) İnsanların yaşadığı təbii mühitin qorunması, onların sağlamlığının mühafizəsi üçün çox çirkli istehsal sahələrinin düzgün yerləşdirilməsi lazımdır.

D) Bu tullantılar çay suları ilə birlikdə dənizlərə axaraq onları çirkləndirir.

E) Onları yeməklə insan öz orqanizminə mənfi təsir göstərmiş olur.

22. Mətnə hansı suallara cavab tapmaq olmur?

1. Nəqliyyat vasitələrindən ətraf mühitə hansı kimyəvi birləşmələr atılır?

2. Bitkilər hansı xüsusiyyətinə görə digər canlı orqanizmlərdən fərqlənir?

3. Nə üçün yol kənarında əkilmiş bitkilərin meyvəsini yemək düzgün deyil?

4. Ətraf mühitə atılan kimyəvi birləşmələr hansı xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur?

A) 2, 3

B) 1, 2

C) 3, 4

D) 1, 4

E) 2, 4

23. Üzərində rəqəm yazılmış hansı sözlərin qarşılığı kontekstə uyğun düzgün **verilməmişdir**?
- 1 - möhkəm 2 - o saat 3 - rəsm
4 - zəhərli 5 - süzgəc
A) 2, 3 B) 3, 4 C) 1, 2 D) 4, 5 E) 1, 5

24. Hansı cümlə mətnin üslubundan fərqli üslubdadır?
- A) Havanın quru olması insan səhhətinə yaxşı təsir edir.
B) Ölkə ərazisində isti hava şəraiti üç gün ərzində müşahidə ediləcək.
C) Sabah yağışlı hava gözlənilir.
D) Göy gurultusu hava üçün necədirsə, xəyalların puç olması da insan ruhu üçün elədir.
E) Sentyabr ayında ölkə ərazisində gözlənilən hava şəraiti açıqlanıb.

25. Mətnə əsasən **yanlış** fikirləri seçin.

1. Havanın çirklənməsi müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur.
2. İnsan və heyvanlar toksik maddələri bədənində saxlayıb havanı təmizləyə bilmir.
3. Yer üzərindən hava yoxa çıxsa, canlılar məhv olmasa da, yaşayış çətinləşər.
4. Oksigen qazı olmasa, canlılar məhv olar.
5. İnsan havasız cəmi 5 gün yaşaya bilər.
A) 1, 3, 5 B) 3, 5 C) 2, 4 D) 1, 4, 5 E) 2, 5

26. "Mineral gübrələrin, əkinçilikdə tətbiq olunan digər kimyəvi maddələrin istehsalı və istifadəsi, ələlxüsus onların xüsusi vertolyot və təyyarələrlə sahələrə səpilməsi, heyvandarlıq təsərrüfatının tullantıları ətraf mühitə divan tutur, havada toksik maddələrin yayılmasına səbəb olur, insanlar və ümumiyyətlə, bütün canlı orqanizmlər də öz növbəsində bununla nəfəs almağa məcbur olur" verilmiş bu fikirləri mətndə roma rəqəmləri ilə işarə olunmuş hansı abzasə əlavə etmək olar?

27. Tünd-qara hərflə verilmiş sözün mənasını ifadə edin.

28. Mətnə əsasən klasteri tamamlaya biləcək fikirləri seçin.

Havanı təmizləyir.

Bitkilər

29. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Problem	Nəticə
Havanı çirkləndirən amillər orqanizmdə, onların toxuma və hüceyrələrində toplanma bilər.	
	Müasir zavod və fabriklərdə tullantılar atmosfərə atılmamışdan qabaq zərərsizləşdirilir.

30. III abzasda buraxılmış boşluğa hansı söz və ya ifadə artırılarsa, məzmunu xələl gəlməz?

MSİ-5.2

1. Yer zərfliyinin əlavəsi işlənmiş cümləni müəyyən edin.

- A) Oraya – o uca dağlara qalxanda bizi xatırlayarsan.
- B) 1878-ci ildən 1918-ci il 30 iyula qədər Gəncə – Azərbaycanın gözəl şəhərlərindən biri Yelizavetpol adlanmışdır.
- C) Babamgilin evləri kəndin kənarında – Kürün sahilindədir.
- D) Qarşıda – avtobus dayanacağında bizi gözləyirdilər.
- E) Batumini – Gürcüstanın bu şəhərini gəzdik.

2. Aşağıdakı cümlə ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

Mənim əzizlərim, əcdadlarımızın törəmələri, məqsədimiz birləşmək, ümumi düşməyə qarşı əlbir olub tədbir tökməkdir.

- A) Xitab əlavəli işlənmişdir.
- B) Xitablar söz birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur.
- C) Həmcins üzvün birində xəbərlər şəkilçisi ixtisar olunmuşdur.
- D) Xəbərlər həmcinsdir.
- E) Həmcins xəbərlər məsdər tərkibi ilə ifadə olunmuşdur.

3. Verilən cümlədə əlavə hansı cümlə üzvünə aiddir?

Onlar doğma elə – Azərbaycana gəlmişdilər.

- A) xəbər B) yer zərfliyi B) məqsəd zərfliyi C) tamamlıq E) səbəb zərfliyi

4. Ümumi şəxslə cümləni müəyyən edin.

- A) Su axdığı yerdən bir də axar.
- B) Almadığın heyvanın noxtasından yapışma.
- C) Bəxt kəsilməmiş qarpız kimidir.
- D) Örtülü bazar dostluğu pozar.
- E) Dil ağrıyan dişə dəyər.

5. Hansı cümlədə həm fikrin mənbəyini bildirən ara söz, həm də xitab işlənmişdir?

- A) Məncə, bu müşavirədə Rüstəm, Dəmir iştirak etməyəcəklər.
- B) Bacı, eşitdiyimə görə, iclasın vaxtını dəyişiblər.
- C) Mənim dostum, nəhayət, səni görə bildim.
- D) Beləliklə, Vətənin taleyi vətəndaşların hamısından asılıdır, dostlar.
- E) Deyilənə görə, Eldar, Güllü yarışın yüksək mükafatına layiq görülüblər.

6. “*Həsən bəy Zərdabının rəhbərliyi ilə ilk azərbaycandilli nəşrin – “Əkinçi” qəzetinin işıq üzü görməsi, sözsüz ki, Azərbaycan mətbuatı üçün əlamətdar bir hadisə, güclü təkan idi*” cümləsi ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

- A) Müəyyən şəxslə cümlədir.
- B) Mübtədalar həmcinsdir.
- C) Ara söz təsdiq bildirir.
- D) Əlavə işlənmişdir.
- E) Həmcins xəbərlər isimlə ifadə olunmuşdur.

7. “*Beləliklə, Ankara savaşında Teymurilər dövlətinin banisi – Əmir Teymur osmanlılara qalib gəldi və o, əsir götürdüyü İldırım Bəyazidə qarşı hörmətlə və ehtiramla davrandı*” cümləsi ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.

- 1. Mübtəda əlavəli işlənmişdir.
- 2. Həmcins mübtədalardan biri mürəkkəb ad, digəri şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunmuşdur.
- 3. Həmcins zərflilər feili xəbəərə aiddir.
- 4. Ara söz nəticə bildirir.
- 5. Həmcins xəbərlər feillə ifadə olunmuşdur.
- A) 2, 5 B) 3, 4 C) 1, 2 D) 1, 4 E) 3, 5

8. Ara söz **işlənməyən** cümləni müəyyən edin. (Dürğu işarələri buraxılmışdır)

- A) Bu gün iclasın keçirilməsi şübhəsizdir. B) Sözün qıçası biz sənin fikirlərinlə razıyıq.
C) Görünür sən mənə inanmırsan. D) Fikrimcə bu iş o qədər də asan deyil.
E) Düzü sənə heç inanmıram.

9. Hansı sözlər cümlə daxilində xitab kimi işlənə **bilməz**?

1. hər 2. igid 3. beşinci 4. oxuduqca 5. vətən
A) 1, 4 B) 2, 3 C) 3, 5 D) 2, 5 E) 1, 2

10. Güman, şübhə bildirən ara sözün işləndiyi cümləni müəyyən edin.

- A) Düzü, sizə inanmıram. B) Sanki günəş od ələyirdi.
C) Heyif ki, bu il istirahətə gedə bilməyəcəksiniz. D) Şübhəsiz, siz bu yarışın qalibsiniz.
E) Bəlkə, qonaqlar bu gün gələcəklər.

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Hakimin paltarı

Molla Nəsrəddin hansı məclisə getsə, şəhər hakimindən söz salar, onun ədalətsiz, rüşvətxor, zalım biri olduğunu söyləyərmiş. Buna görə də şəhər hakimi Mollaya özünün ən qorxulu düşməni kimi baxarmış. Bütün fikri-zikri bu imiş ki, bir fürsət tapıb Mollaya pislik eləsin. Amma hər nə hiylə qurarmışsa, Molla işin içindən elə məharətlə çıxarmış ki, hakim özü axmaq vəziyyətdə qalarmış.

Bir gün şəhər hakimi Mollanı çağırır deyir:

– Orada-burada ağzına gələn hər zə-hər zə danışır bizi biabır eləyirsən. Bunların hamısını sənə bağışlayıram. Amma gərək bunların əvəzində bu gecə bir şeir yazıb, sabah məclisdə oxuyasan.

Molla nə qədər deyir ki, mən şair deyiləm, hakim qulaq asmır.

Molla bilir ki, hakimin məqsədi onu şairlər məclisində pərt etməkdi. Gecəni oturub vəznə, qafiyəsiz, mənasız bir yazı qarayır. Vəzn şeirdə ahəngi yaradan, formanın musiqililiyini və obrazlığını gücləndirən amillərdən biridir.

1. Məddah şairlərin hərəsi uzun bir qəsidə oxuyur. 2. Növbə gəlib Molla Nəsrəddinə çatır. 3. Şəhər məclis yığılır. 4. Hər qəsidə üçün hakim xələtlər verir, pullar bağışlayır. 5. Molla heç özünü pozmadan qaraladığı şeiri oxuyur.

Hamı dodaq büzür, gülür, **istehza eləyir**. Molla qurtarır. Hakim deyir:

– Çox gözəl yazıbsan. Elə, doğrudan da, öz adına layiqdi.

Sonra işarə eləyir. Fərraşlar bir eşşək palanı gətirirlər. Hakim deyir:

– Götür! Bu şeirinə görə bu xələti də sənə hazırlatdırmışam.

Bütün məclis gülüşməyə başlayır. Molla heç halını pozmadan palanı götürür, sonra hakimə baş əyib deyir:

– Görürəm ki, mənim əsərim sizin lap ürəyinizdən olub, hakim ağa!

Hakim deyir:

– Elədi ki, var, Molla! Bu gün burada oxunan əsərlər içərisində hamısından çox səninki xoşuma gəldi.

Molla deyir:

– And icmə, inanıram. Əgər elə olmasaydı, özünün ən yaxşı paltarını mənə bağışlamazdın ki.

11. **Yanlış** fikirləri müəyyən edin.

1. Hakimin Molladan xoşu gəlir.
2. Molla yaxşı şeir yazacağından əmin idi.
3. Molla hakimin məqsədini anlayır.
4. Mollanın şeiri mənalı və gözəl olsa da, hakim onu bəyənir.
5. Hakim Mollaya pislik etməyə fürsət axtarırdı.
A) 2, 4 B) 1, 5 C) 3, 4 D) 1, 3 E) 2, 5

12. Biri mətnin əsas hissəsinə aid **deyil**:

A) Hakimin məclis qurması

C) Şəhər hakiminin qorxulu düşməni

E) Hakimin Mollaya hazırladığı "xələt"

B) Mollanın vəznəşiz şeiri

D) Hakimin istehzası

13. Hansı atalar sözü ilə hakimin düşdüyü vəziyyəti qüvvətləndirmək olar?

A) Elmsiz şeir təməli olmayan divara bənzər və təməli olmayan divar da tez yıxılır.

B) Hakimler gəldi-gedərdi, yalnız xalq ölməzdir.

C) Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına.

D) Günahsız məhkum edən hakim ilk növbədə özünü məhkum etmiş olur.

E) Zövqə əsir olan deyil, hakim olan xoşbəxtidir.

14. Mətnə hansı suala cavab tapmaq mümkün **deyil**?

A) Məclisdəkilərin Mollanın şeirinə münasibəti necə olur?

B) Mollaya şeir yazdırıb məclisdə oxutmaqda hakimin məqsədi nə idi?

C) Hakim Mollaya nə hədiyyə edir?

D) Hakim nə üçün Mollaya pislik etmək istəyir?

E) Hakim nə üçün Mollaya bahalı və ən yaxşı xələti verir?

15. Hansı nümunə mətnlə eyni üslubdadır?

A) Hakim məhkəmə orqanlarında baxılan iş haqqında hökm və ya qərar çıxaran vəzifəli şəxsdir.

B) Mövzu və məzmununa görə qəsidənin minacat, nət, mədhiyyə, fəxriyyə, mərsiyyə, həcv kimi növləri vardır.

C) Hökmdar görür ki, Molla bir nəfərlə çox şirin söhbətlə məşğuldur.

D) Palan minik üçün istifadə edilən heyvanların belinə qoyulan içi saman, ya küləşlə dolu primitiv yəhərdir.

E) Qəsidə, bir qayda olaraq, ictimai mətləbləri ifadə edir.

16. Nömrələnmiş cümlələr hansı ardıcılıqla sıralansa, cümlələr arasında əlaqə bərpa olunar?

17. Tünd-qara hərflərlə verilən sözü kontekstə uyğun hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

18. Altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansının yeri cədvəldə **səhv** göstərilmişdir?

Həqiqi	Məcəzi
oxuyasan	yazıbsan
verir	çıxarmış
qurarmışsa	pozmadan
deyir	icmə

19. Mətnin üslubu ilə eyni üslubda olmayan cümləni müəyyən edərək yazın.

20. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
	Hakim Mollaya pislik etmək üçün fürsət axtarırdı.
Molla məclisdə qaraladığı şeirini oxuyur.	

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Azərbaycanı beynəlxalq aləmdə tanıdan şəxs

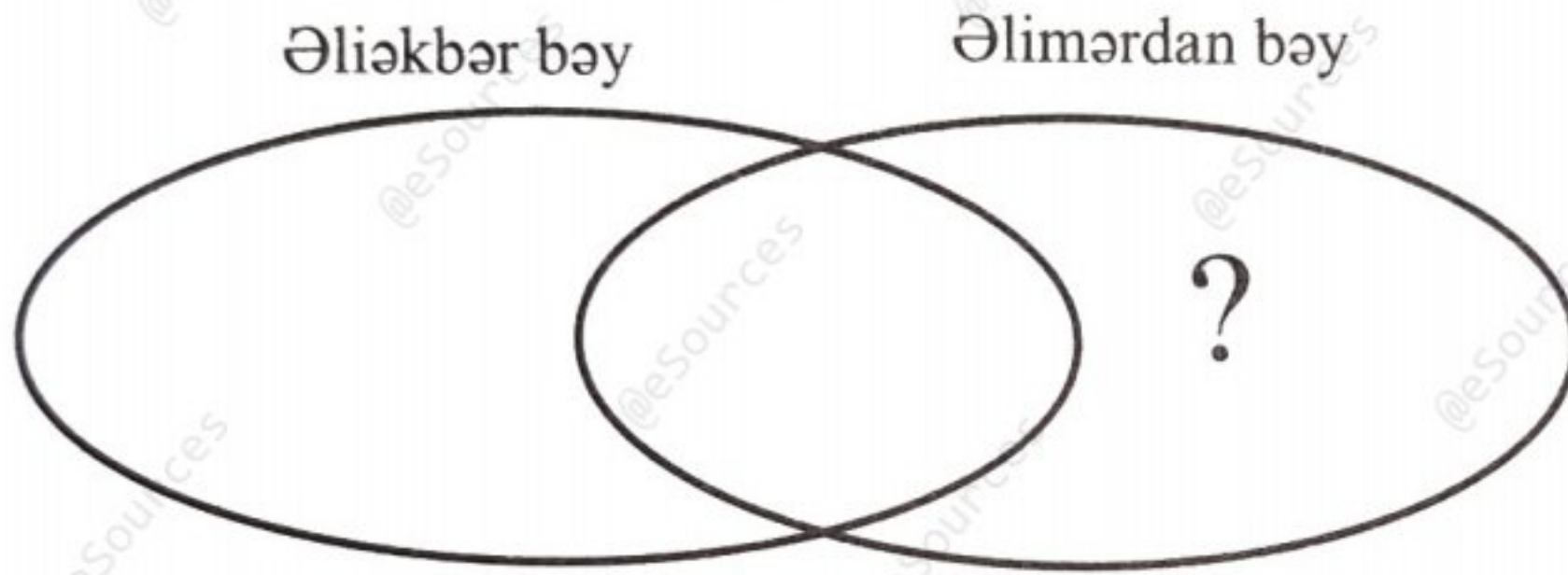
- I** Bəzən tarix çox qəribə bir dəqiqliklə təkrar olunur. Topçubaşovlar nəslinə bu adı vermiş Əliəkbər bəy Topçubaşovun doğumundan təxminən yüz il sonra Tiflisdə bu nəslin yeni bir nümayəndəsi dünyaya gəldi. Onun da adını Əliəkbər qoydular. Tarixi sənədlərdən¹ aydın olur ki, Əliəkbər bəy XIX əsrin ortalarında Zaqafqaziya müsəlman süvari alayında taqım komandiri olmuşdur. O, Krım müharibəsində iştirak etmiş, hərbi xidmətlərinə görə bir sıra təltiflərə² layiq görülmüşdü.
- II** 1862-ci ildə Əliəkbər bəyin oğlu anadan olur. Ona Əlimərdan adı qoyurlar. **Əlimərdan bəy Topçubaşovun xidmətləri o qədər böyükdür ki, təkcə o, Topçubaşov soyadının Azərbaycan xalqının tarixinə qızıl hərflərlə yazılmasına kifayət edir.**
- III** Tiflisdə gimnaziyanı³, daha sonra Peterburqda universitetin hüquq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirən Əlimərdan bəy Tiflisdə vəkil və hüquq müəllimi kimi fəaliyyətə başlayır.
- IV** 1896-cı ildə ailəsi ilə birlikdə Bakıya köçən Əlimərdan bəy burada Hacı Zeynalabdin Tağıyevin dəstəyi ilə rus dilində "Kaspi" qəzetini yaradır və
- V** 1907-ci ildə Ə.Topçubaşov Rusiya Dövlət Dumasına deputat seçilir. Dumada o, azsaylı xalqların muxtariyyətini tələb edən fraksiyaya⁴ qoşulur, dəfələrlə çıxış edərək Rusiyanın imperialist siyasətini kəskin tənqid edir. Bunun nəticəsində Topçubaşov çar hökumətinin "qara siyahı"sına düşərək polisin məxfi nəzarətinə götürülür.
- VI** Hüquq sahəsində dərin bilikləri, yüksək təşkilatçılıq bacarığı sayəsində Əlimərdan bəy daim siyasi hadisələrin mərkəzində idi. Buna görə də o, 1918-ci ilin oktyabrında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici işlər naziri vəzifəsinə təyin olunur. İki ay sonra isə Əlimərdan bəy Topçubaşov Azərbaycan parlamentinin sədri seçildi. AXC-nin mövcud olduğu dövrdə onun ən böyük xidməti müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınması oldu.
- VII** 1919-cu ildə Əlimərdan bəy Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi Paris sülh konfransında iştirak edir. Bu konfransda onun ABŞ prezidenti Vudro Vilsonla görüşü yeni yaranmış Azərbaycan Cümhuriyyəti üçün çox mühüm hadisə idi.
- VIII** Azərbaycanın yorulmaz, mübariz diplomatı⁵ Əlimərdan bəy Topçubaşov 1934-cü ildə vəfat edir və Paris yaxınlığındakı Sen-Klu məzarlığında dəfn olunur.
- IX** 59 il sonra Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev dövlət başçısı kimi Fransaya ilk rəsmi səfəri zamanı Ə.Topçubaşovun məzarını ziyarət etdi və mərhumun məzarının üzərində abidə ucaldılması ilə bağlı dövlət vəsaitinin ayrılmasına sərəncam verdi. İndi Ə.Topçubaşovun uyuduğu məzarın üzərində azadlıq və müstəqillik ideallarını tərənnüm edən daş abidə ucalmaqdadır.

21. Əlimərdan bəy Topçubaşovla bağlı hadisələrdən biri AXC-nin mövcud olduğu dövrdə baş verməyib:
- A) Xarici İşlər naziri vəzifəsinə təyin olunur. B) "Kaspi" qəzetini yaradır.
- C) Azərbaycan parlamentinin sədri seçilir. D) Paris sülh konfransında iştirak edir.
- E) Amerika prezidenti ilə görüşür.

22. Mətnə hansı məlumatlara rast gəlinir?

- A) Əlimərdan bəy Tiflisdə və Peterburqda təhsil almışdır.
- B) XIX əsrdə Krım müharibəsi baş vermişdir.
- C) "Kaspi" qəzeti Bakıda nəşr edilmişdir.
- D) 1919-cu ildə Paris sülh konfransı keçirilmişdir.
- E) Əliəkbər bəyin müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınmasında böyük xidmətləri olmuşdur.

23. Eyler-Venn diaqramına əsasən "?" işarəsi qoyulan hissəyə yazıla bilməz:

1. Tiflisdə hüquq müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir.
2. Zaqafqaziya müsəlman süvari alayında taqım komandiri olmuşdur.
3. Azərbaycan nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi Paris sülh konfransında iştirak edir.
4. Krım müharibəsində iştirak etmiş, hərbi xidmətlərinə görə bir sıra təltiflərə layiq görülmüşdür.
5. Rusiyanın imperialist siyasətini kəskin tənqid etdiyi üçün çar hökumətinin "qara siyahı"sına düşmüşdür.

- A) 1, 3, 5 B) 2, 4 C) 2, 3, 4 D) 1, 2, 3 E) 4, 5

24. Çərçivədə verilən sözün kontekstə görə mənasını müəyyən edin.

- A) dil və ərazi ümumiliyinə əsaslanan birlik
- B) konkret tarixi-maddi həyat şəraiti ümumiliyi əsasında birləşmiş insan toplusu
- C) zehni və fiziki əməyin hər hansı bir sahəsində çalışan insanlar; dəstə
- D) çoxlu miqdarda adam; izdiham
- E) hər hansı kollektivin tərkibini təşkil edən adamlar toplusu; tərkib

25. Mətnə nöqtələrin yerinə hansı nümunə yazıla bilər?

- A) Azərbaycan Cümhuriyyətinin Antanta Ali Şurası tərəfindən de-fakto tanınmasına nail olur.
- B) 20 il müddətində ona mühərrirlik edir.
- C) Azərbaycan Milli Mərkəzinin sədri kimi digər Zaqafqaziya respublikalarının liderləri ilə birgə Qafqaz Konfederasiyası paktını imzalayır.
- D) Parisdə mühacirətdə olarkən Qafqaz xalqlarının birgə fəaliyyətinə nail olmağa can atır.
- E) Amerika prezidenti ilə görüşür.

26. Altından xətt çəkilmiş sözü mətnə uyğun olaraq hansı sözlə əvəz etmək olar?

27. Nömrələnmiş sözlərdən hansının mənası **verilməmişdir**?

- yaxşı xidmətə və ya bir işdə fərqlənməyə görə verilən fəxri ad;
- klassik dillərin tədrisinə üstünlük verilən orta məktəb;
- diplom işi üzərində çalışan, diplomçu
- bir şeyi, faktı təsdiq, bir şeyə olan hüququ sübut edən rəsmi kağız;
- müəyyən partiyanın və ya platformaca yaxın bir neçə partiyanın parlamentdə təmsil olunan üzvlərinin yaratdığı qrup;

28. Çərçivədəki nümunəni Roma rəqəmləri ilə nömrələnmiş neçənci abzasə əlavə etməklə mətni genişləndirmək olar?

Onun tabutunu "Zəfər tağı"nın altından keçirmişlər. Bu şərəfə yalnız dünya miqyaslı ictimai xadimlər layiq görülmüşdür.

29. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
	Əlimərdan bəy çar hökumətinin "qara siyahı" sına düşərək polisin məxfi nəzarətinə götürülür.
	Əlimərdan bəy 1918-ci ilin oktyabrında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici işlər naziri vəzifəsinə təyin olunur

30. Mətnə əsasən qara hərflərlə verilən cümlədəki fikri təsdiq edən iki fakt yazın.

MSİ-6.1 və MSİ-6.2 – nin mövzuları

- Mürəkkəb cümlə
- Vasitəsiz və vasitəli nitq
- Dil
- Üslubiyyat

MSİ-6.1

1. Meyvə-tərəvəz mağazasının üstündə çəkilmiş meyvə-tərəvəz şəkli yazının hansı növünə aiddir?
 A) əşyevi yazıya B) fikri yazıya C) şəkli yazıya
 D) hərfi yazıya E) həm fikri, həm də şəkli yazıya
2. "Taxminən 225 milyon il əvvəl planetimizdə əkilən bitkilər də indikilərdən çox fərqli idilər" cümləsi ədəbi dilin hansı normaları pozulmuşdur?
 A) leksik və qrammatik B) fonetik və qrammatik E) leksik və fonetik
 D) fonetik, leksik, qrammatik E) heç biri
3. Aid olduğu üslublara görə verilən nümunələrin ardıcılığını müəyyənləşdirin.
 Bədii üslub
 Publisistik üslub
 Elmi üslub
 Rəsmi-işgüzar üslub
1. Dil səs, söz və cümlələrdən ibarətdir.
 2. Elm ağlın çırağıdır.
 3. Maddə 10. Abidələrin toxunulmazlığı
 Abidələrin bədii-estetik görkəminin dəyişdirilməsi, uçurulması və onlar üçün təhlükə yarada biləcək təmir, inşaat, təsərrüfat və digər işlərin aparılması qadağandır.
4. Bakıda satıcısız işləyən ilk avtomatlar 1950-ci illərin sonlarında quraşdırılıb.
 A) 2, 4, 1, 3 B) 1, 2, 3, 4 C) 1, 4, 2, 3 D) 2, 1, 4, 3 E) 1, 2, 4, 3
4. Fikirlərdən biri **səhvdir**:
 A) Dilin və şüurun yaranması vahid bir ictimai prosesdir.
 B) Dil ictimai olduğu qədər də, fərdi hadisə hesab olunur.
 C) Dil səs, söz və cümlələrdən ibarətdir.
 D) Dilin yaranması üçün insan orqanizminin fizioloji cəhətdən müəyyən şəkildə formalaşması da vacib şərtlərdən biridir.
 E) Dil yalnız cəmiyyətdə formalaşa bilər.
5. sxeminə uyğun gələn cümləni müəyyən edin.
 A) Bir neçə evin qapısını döydük, amma otaq kirayə verən olmadı.
 B) Yaxşı mütəxəssis o adamdır ki, tapşırığın öhdəsindən asanlıqla gəlir.
 C) Məqsədimiz odur ki, planı birinci yerinə yetirək.
 D) Məlumdur ki, dünən gecə düşmən ordusu qorxaraq geri çəkilib.
 E) Təzəcə tapşırığı bitirmişdik ki, yeni tapşırıq aldığımız.
6. Aşağıdakı vasitəsiz nitqli cümlənin sxemini müəyyən edin. (Düzgün işarələri buraxılmışdır.)
Əli astadan Niyə yoxdur var deyə dilləndi Mən o dağda çoxlu çiçək görmüşəm
 A) M: "V, – m. – V". B) M: "V", – m. C) "V, – m. – V".
 D) "V, – m. – V", – m. E) M: "V!"
7. Hansı cümlə **tabesiz mürəkkəb cümlə**dir?
 A) Gecə tufan olmuş, evlərin damı uçmuşdu.
 B) Külək tez kəssə də, işıq dirəklərinin bir neçəsini aşırmışdı.
 C) Uşaq sakitcə ətrafa baxır, bir kəlmə də söz demirdi.
 D) Kim tez gəlsə, burada gözləsin.
 E) Deyirlər, bu il qış sərt olacaq.

8. Tabeli mürəkkəb cümləni seçin.

- A) Səid çox yorulmuşdu, amma bunu biruzə vermək istəmirdi.
- B) Tapşırırdılar ki, gələndə sənədləri də gətirək.
- C) Şübhəsiz ki, hər kəsin fikri bizim üçün önəmlidir.
- D) Bu il quraqlıq oldu, kənd camaatı istədiyi məhsulu götürə bilmədi.
- E) Samir nə verilən tapşırığı bitirmiş, nə də məruzəni hazırlamışdır.

9. M: "V?" – m. sxeminə uyğun gələn vasitəsiz nitqli cümləni seçin. (Dürğu işarələri buraxılmışdır.)

- A) Oğlan cəld Əvəzində nə verəcəksiniz deyə soruşdu
- B) Mən bütün bunları görürəm deyə qoca qışqırdı Allah xətrinə mənə yaxınlaşın
- C) Neman soruşdu Çox muzd versələr, bundan yaxşı qəsr tikə bilərsən
- D) Yaxşı deyə adam sakitcə dilləndi Gedək
- E) Sənə heç nə lazım deyil ki deyə qoca qonağından soruşdu.

10. Bu üslubda:

- 1. Yalnız şifahi şəkildə mövcud olur.
 - 2. Nitqin sərbəstliyi və təbiiliyi əsasdır.
 - 3. Ayrı-ayrı üslub nümayəndələri birləşir.
- Söhbət hasnı üslubdan gedir?

- A) rəsmi-işgüzar
- B) məişət
- C) publisistik
- D) elmi
- E) bədii

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Ata sözünün dəyəri

Varlı bir tacirin üç oğlu vardı. Tacir kiçik oğlunu daha çox istəyirdi. Böyük qardaşlar kiçik qardaşa paxıllıq edib deyirdilər: "Görəsən, niyə atamız onu bizdən çox istəyir? Onun nəyi bizdən artıqdır?"

Çox çəkmədi ki, tacir böyük oğullarının narazılığından xəbər tutdu. *Qərara gəldi*¹ ki, hər üç oğlunu sınağa çəksin.

Tacirin alma boyda çox qiymətli bir cavahiri vardı. Cavahirin qiyməti də elə onun böyüklüyündə idi. Bir gün tacir hər üç oğlunu *yanına çağırırdı*². Əlindəki cavahiri əvvəlcə böyük oğluna verib dedi:

– Oğlum, bu cavahirin qiyməti sənə məlumdur. İndi mən istəyirəm ki, sən onu yerə vurub *parça-parça edəsən*³.

Böyük oğlu cavahiri əlinə **aldı**. Bir əlindəki cavahirə, bir də atasına baxıb dedi:

– Ata, mənim buna *əlim gəlməz*⁴. Heyifdir axı.

Tacir: "Mərhəbə, oğlum", – deyib cavahiri ortancıl oğluna verdi:

– Al, oğlum, sən hünərini göstər. Bunu yerə vur, qırılsın!

Ortancıl oğlun da cavahiri qırmağa *cəsarəti çatmadı*⁵.

Axırda tacir cavahiri kiçik *oğluna verib*⁶ qırmasını istədi. Tacirin ağzından söz çıxan kimi kiçik oğlu cavahiri *zərblə* yerə vurub qırdı. O biri qardaşlar kiçik qardaşın bu ağilsız hərəkətinə **heyrləndilər**.

Qardaşları bu vəziyyətdə görən tacir kiçik oğlundan soruşdu:

– Oğlum, necə oldu ki, sən bu cavahirin qiymətini bilə-bilə onu heç elədin?

Kiçik oğul ehtiramla cavab verdi:

– Ata, o cavahir nə qədər qiymətli olsa da, sənin sözün mənim üçün daha qiymətlidir.

11. Çərçivədə verilən söz hansı nümunənin tərkibində mətndəki mənasında işlənmişdir?

- A) Yağışın yağması adi hal almışdı.
- B) Məlumatı ilk məxəzlərdən almışam.
- C) Mələk rəfiqəsinin könlünü almaq üçün ona kitab bağışladı.
- D) Aqıl böyükklərə məxsus bir ədəblə əlinə çəngəl-bıçaq alıb yeməyə başladı.
- E) Fabrik yeni sifariş almışdı.

12. Fikirlərdən biri mətnin əsas hissəsinə aid deyil:

- A) Ortancıl oğulun cəsarətsizliyi
B) Atanın oğlanlarını yanına çağırması
C) Cavahiri qırmağa əli gəlməyən böyük oğul
D) Atanın kiçik oğlundan istəyi
E) Ata sözünün qiyməti

13. Mətnə hansı suala cavab tapmaq olmaz?

- A) Kiçik oğul nə üçün cavahiri qırdı?
B) Ata oğlanlarını necə sınağa çəkdi?
C) Böyük və ortancıl qardaş nə üçün kiçik qardaşa paxıllıq edirdilər?
D) Atanın təəssübünün səbəbi nə idi?
E) Ata nə üçün oğullarını sınağa çəkmək qərarına gəldi?

14. Mətnə əsasən uyğunluğu müəyyən edin.

1. İfadə olunan əsas fikir
2. Səbəb
3. Məqsəd

- a. Oğulları sınaqdan keçirtmək
b. Tamahkarlıq
c. Paxıllıq
d. Ata sözü qızıldan qiymətlidir.
e. narazılıq

- A) 1-d; 2-c; 3-a; B) 1-d; 2-c,e; 3-a,b; C) 1-a; 2-c,e; 3-b;
D) 1-c,e; 2-b; 3-d; E) 1-d; 2-c,e; 3-a;

15. Tünd-qara hərflə verilmiş sözün şərhinə uyğun fikirləri müəyyən edin.

1. Həqiqi mənada işlənib.
2. Məcəzi mənada işlənib.
3. "qorxdular" mənasında işlənib.
4. "gözləri kəlləsinə çıxmaq" ifadəsi ilə əvəzlənə bilər.
5. "təəccüblənmək" mənasındadır.

- A) 1, 4, 5 B) 1, 3, 5 C) 2, 4 D) 1, 5 E) 2, 3, 4

16. Üzərinə rəqəm yazılmış ifadələrdən məcazi mənada işlənənləri müəyyən edin.

17. Altından xətt çəkilmiş sözü kontekstə uyğun hansı sözlə əvəz etmək olar?

18. Mətnin üslubuna aid ən azı iki fikir yazın:

19. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
	Ata qərara gəldi ki, hər üç oğlunu sınağa çəksin.
	Böyük və ortancıl oğulun cavahiri yerə vurub qırmağa cəsarəti çatmır.

20. Mətni tam şəkildə əhatə edən plan tərtib edərək yazın.

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Mil

Qədim zamanlarda, eləcə də orta əsrlərdə böyük imperiyanın¹ uzun müddət vahid dövlət kimi **mövcudluğunu** qoruyub saxlaya bilməsi üçün ordunu² ərazinin istənilən nöqtəsinə tez bir zamanda göndərə bilməsi vacib idi. Əks halda **ucqar** bir əyalətin hakimi asanlıqla mərkəzin nəzarətindən çıxar və beləliklə, imperiya **dağılardı**.

Roma ilk yolunu e.ə. 312-ci ildə saldı. Romadan Kapuyaya qədər çəkilən bu yolun uzunluğu 132 mil idi. Yol sezar Appi Klavdinin rəhbərliyi altında çəkildiyi üçün Klavdinin şərəfinə Via Appiya, yəni Appinin yolu adlandırıldı. E.ə. 295-ci ildə yol artıq başdan-başa daşla döşənmiş halda idi.

Qədim imperiyaların ən uğurlusu Roma imperiyası idi. O, Aralıq dənizinin ətrafında yerləşdiyindən bütün bölgələri dənizin bu başından o başına asanlıqla üzüb keçə bilən gəmilər vasitəsilə bir-birinə bağlı idi. Quru yolu ilə hərəkəti isə əla yollar şəbəkəsi³ olduqca asanlaşdırırdı.

Roma dövləti inkişaf edir, böyüyür, yeni yollar çəkiliirdi. Bu yollar sanki hər yerə çatan hörümçək qolları kimi Romadan imperiyanın ən uzaq guşələrinə⁴ qədər uzanırdı. "Bütün yollar Romaya aparır" kəlamı da məhz buradan qaynaqlanır.

Sərhədləri⁵ qoruyan və üsyanları yatıran legionlar⁶ bu yollarla irəliləyirdi. Burada legioner dəstəsinin atdığı min addımla ölçülən məsafə böyük rol oynayır. Latin dilində min addım "milia passum" kimi səslənir. Tədricən bu söz birləşməsi bir sözə qədər qısalararaq mil oldu. Mil dünyada geniş yayılmış yol uzunluğunun ölçü vahidi kimi qəbul edildi. Müasir mil Roma milindən bir balaca uzundur və təxminən 1050 addımdan ibarətdir.

21. Altından xətt çəkilmiş söz hansı cümlədə mətndəki mənasında işlənmişdir:

- A) Evin damı o qədər köhnəlmişdi ki, əl vursan dağılardı.
- B) Bir ilin içində kişinin bütün varını dağıdıb yenidən dağlara çəkildi.
- C) Meydana toplaşan gənclər polis maşınlarını görən kimi dağılışdılar.
- D) Evdəki əşyaların çoxunu siçanlar didib-dağıtmışdı.
- E) Qoşun başsız qaldı, dövlət dağıldı.

22. Mətnə əsasən cədvəldəki **uyğunsuzluğu** müəyyən edin.

Doğru	Yanlış
1. Romada ilk yol eramızdan əvvəl salınıb.	4. Romaya çəkilən ilk yolun uzunluğu 1000 addım idi.
2. Romaya çəkilən yol sezar Appinin şərəfinə "mil" adlanırdı	5. Müasir mil təxminən 1050 addımdan ibarətdir.
3. Legionlar sərhədləri qoruyur və üsyanları yatırır.	6. E.ə. 312-ci ildə Romanın bütün yolları başdan-başa daşla döşəndi.

- A) 1, 2 B) 2, 5 C) 5, 6 D) 1, 3 E) 3, 4

23. Tünd-qara hərflərlə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?
 A) varlıq B) süqut C) inkişaf D) tərəqqi E) varislik

24. Çarçivədə verilən sözün kontekstə uyğun mənasını müəyyən edin.
 A) Çox hündürdə, yüksəkdə yerləşən
 B) İmperialist dövlət tərəfindən zorla tutulub istismar edilən ərazi
 C) Bir yerin ən uzaq hissəsi, kənarı
 D) Qonşu torpaqları, sahələri bir-birindən ayıran xətt
 E) Bir ölkənin istila edilmiş ərazisi

25. Mətdə hansı suala cavab tapmaq mümkün deyil?
 A) Roma dövləti hansı dənizin ətrafında yerləşirdi?
 B) Romadan Kapuyaya qədər çəkilən yol neçə mil idi?
 C) "Milia passum" ifadəsi latın dilində nə deməkdir?
 D) Müasir mil təxminən neçə addımdan ibarətdir?
 E) "Bütün yollar Romaya aparır" kəlamı kimə məxsusdur?

26. Verilən nümunə mətnin neçənci abzası ilə səsləşir?

"Onlar imperatoru taxtdan salmaq üçün də həmin yollarla Romaya irəliləmişdilər"

27. Neçənci abzasların yeri dəyişsə, mətnin abzasları arasındakı əlaqə bərpa olunar?

28. Nömrələnmiş sözlərdən hansılar eyni mənada işlənmişdir?

29. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
	Roma imperiyasının bütün bölgələri dənizin bu başından o başına asanlıqla üzüb keçə bilən gəmilər vasitəsilə bir-birinə bağlı idi.
Yol sezar Appi Klavdinin rəhbərliyi altında çəkilmişdi.	

30. Mətnin tərkib hissələrini əhatə edən 3 bənddən ibarət plan tərtib edib yazın.

1. _____
2. _____
3. _____

MSİ-6.2

1. Aşağıdakı nümunə hansı üsluba aiddir?
*Özünü hərəkət edən araba düzəltmək insanların çoxdankı arzusu olub. Yay motorlu ilk avtomobil
 çertəyünə Leonardo da Vinçinin "Codex Atlanticus" əlyazmalar toplusunda rast gəlinir. Amma belə bir
 maşının həmin dövrdə mövcudluğu haqqında heç bir məlumat yoxdur.*
 A) bədii B) publisistik C) elmi D) məişət E) rəsmi
2. Rəsmi-işgüzar üslubla bağlı **səhv** fikri seçin.
 A) Fikir müəyyən standart formalarda olur. B) Artıq sözlər, fərdi nitq ünsürləri işlədilmir.
 C) Xalq dilinə yaxın olur. D) Tarixi əhəmiyyət daşıyır. E) Yığcam şəkildə olur.
3. Nümunə ilə bağlı **səhv** fikri müəyyən edin.
*Adam var ki, çörək tapmaz dünyada,
 Adam var, yağ yeyər, balı bəyənməz.* (Aşıq Abbas Tufarqanlı)
 A) Xalq danışığı dilinə daha yaxındır. B) Bədii üslubdadır. C) Nəzm şəklində təzahür etmişdir.
 D) Bədii təzad yaradılmışdır. E) Metafor işlənmişdir.
4. Oyuncaq mağazasının üstündə çəkilmiş oyuncaq şəkilləri yazının hansı növünə aiddir?
 A) əşyəvi yazıya B) fikri yazıya C) şəkli yazıya
 D) hərfi yazıya E) həm fikri, həm də şəkli yazıya
5. "İnsanın yaxşı məişətini təmin edən amillər ekoloji vəziyyət, sağlamlıq və ətraf mühitin
 qorunmasıdır" cümləsində ədəbi dilin hansı normaları pozulmuşdur?
 A) leksik və qrammatik B) fonetik və qrammatik C) heç biri
 D) fonetik, leksik, qrammatik E) leksik və fonetik
6. "Zaman keçdikcə həyat bizə öyrədir ki, həqiqətdən böyük möcüzə yoxdur" cümləsi ilə bağlı **səhv** fikri
 müəyyən edin.
 A) Həm baş, həm də budaq cümlənin mübtədası isimlə ifadə olunub.
 B) Budaq cümlə ismi xəbərlidir.
 C) sxeminə uyğundur.
 D) Baş cümlənin xəbəri feilin xəbər şəklindədir.
 E) Budaq cümlə müxtəsər şəxssiz cümlədir.
7. Aşağıdakı vasitəsiz nitqli cümlə hansı bənddə vasitəli nitqə düzgün çevrilmişdir?
Qardaşlar söz verdilər:
– Atamızın vəsiyyətini yerinə yetirəcəyik.
 A) Qardaşlar söz verdilər ki, atamızın vəsiyyətini yerinə yetirəcəyik.
 B) Qardaşlar söz verdilər ki, atalarının vəsiyyətini yerinə yetirəcəyik.
 C) Qardaşlar atalarının vəsiyyətini yerinə yetirəcəklərinə söz verdilər.
 D) Qardaşlar söz verdilər ki, atalarının vəsiyyətini yerinə yetirəcəklər.
 E) Qardaşlar söz verdilər ki, atanın vəsiyyətini yerinə yetirəcək.
8. Verilən cümlə ilə bağlı **səhv** fikirləri müəyyən edin. (Dürğu işarələri buraxılmışdır.)
Bəs mən nə edim Mariya təşvişlə soruşdu.
 1. Vasitəsiz nitqli cümlədir.
 2. – V.– m. sxeminə uyğundur.
 3. Vasitəsiz nitq müəyyən şəxsi müxtəsər cümlədir.
 4. Müəllifin sözləri vasitəsiz nitqin arasında işlənmişdir.
 5. Müəllifin sözləri müəyyən şəxsi geniş cümlədir.
 A) 2, 4 B) 1, 2 C) 3, 4 D) 1, 5 E) 3, 5

9. "Hər tərəfi dağları meşələri düzləri ağappaq qar örtmüşdü" cümləsində buraxılmış durğu işarələrinin müəyyən edin.

A) qoşa nöqtə, 2 vergül B) 3 vergül C) tire, 2 vergül D) qoşa nöqtə, 4 vergül E) tire, vergül, tire

10. Orfoqrafik normaya uyğun **olmayan** sözü müəyyən edin.

A) tövsiyyə B) kəşfiyyat C) nəqliyyat D) əhəmiyyət E) üslubiyyət

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Bəhlul nə üçün gülürmüş?

Deyilənə görə, xəlifə Harun ər-Rəşidin qardaşı Bəhlul heç gülməmiş. 1. Bunu bilən xəlifə Harun ər-Rəşid hər yere **car çəkdirir** ki, kim Bəhlulun güldüyünü görüb ona xəbər gətirsə, həmin adama böyük **bəxşis** verəcək.

2. Bəhlul bir gün Təbrizin küçələrində avara-avara gəzərkən yolu bir qəssab dükanının qarşısından düşür. 3. Bəhlul görür ki, dükanda kəsilib soyulmuş heyvan cəsədlərini qarmaqlara keçirib ayaqlarından asıblar; qarmağın birindən qoyun şaqqası, o birindən keçi, üçüncüsündən mal budu asılıb. Bunları görən Bəhlul bərkdən qəhqəhə çəkib gülür. 4. Qəssab Bəhlulun güldüyünü görcək tez qaçır xəlifənin yanına ki, Bəhlulun **güldüyünü** söyləyib bəxşis alsın. 5. O özünü saraya çatdırıb xəlifəyə xəbər verir ki, bəs qardaşın bu gün qəssab dükanının yanından keçəndə bərkdən gülüb. Xəlifə Harun ər-Rəşid qəssaba inanmır. 6. O, dərhal adam göndərib Bəhlulu Təbrizə gətirir və qardaşından soruşur:

– Qardaş, eşitdiyimə görə, bu gün qəssab dükanının qarşısından keçəndə bərkdən gülübsən, bu doğrudurmu?

Bəhlul təmkinlə cavab verir:

– Bəli, qardaş. Doğrudur. Bu gün qəssab dükanının qarşısından keçəndə gülmüşəm.

Xəlifə qəssabın xələtini verib onu yola salır. Sonra Bəhlul deyir:

– Bəhlul, axı sən heç gülməzdin, mənə bu sirri aç görüm, səbəb nə olub ki, sən gülübsən?

Bəhlul halını pozmadan deyir:

– Qardaş, mən sənə pis əməllərinə dözə bilmirdim. Ədalətsizliyin, zalımlığın həddini aşmışdı. Buna görə də baş götürüb **bərri-biyabanları**, səhraları gəzir, hey fikirləşirdim ki, qardaşın olduğum üçün, görəsən, məndən də sənə haqsızlıqlarının, pis əməllərinin əvəzini çıxacaqlarmı? Ona görə də gülmürdüm. Bu gün qəssab dükanının qarşısından keçəndə gördüm ki, qəssab hər heyvanı öz ▲ ayağından asıb. Nəticə çıxartdım ki, demək, Odur ki, özüm barədə arxayın oldum və sevindiyimdən güldüm.

11. Mətnə əsasən **yanlış** fikri müəyyən edin.

1. Xəlifə ədalətsizdir. 2. Bəhlul haqsızlığa dözə bilmir. 3. Bəhlul səxavətli və əliaçıqdır.
4. Bəhlulun güldüyünü görən ilk adam qəssab idi. 5. Xəlifə pis əməllərinə görə peşman olur.
A) 1, 2 B) 2, 3 C) 1, 4 D) 3, 5 E) 4, 5

12. Mətnə nöqtələrin yerinə uyğun gələn fikri müəyyən edin.

A) ...mən günahsız olduğum üçün heç bir haqq-hesaba çəkilməyəcəm.
B) ...sənə cəzan tezliklə veriləcək.
C) ...sən pis əməllərinə görə tezliklə cəzalanacaqsan deyə sevinib güldüm.
D) ...qəssab heyvanları bir yerdən assa idi, ətləri tezliklə xarab olub mundar olardı.
E) ...hər kəs öz əməllərinin cavabını verəcək.

13. Cümlələrdən hansında tünd-qara hərflərlə verilmiş sözün qarşılığı işlənmişdir?

1. Özünü haqlı çıxartmaq üçün Zeynəbin əməllərini aləmə yaymışdı.
2. Gördü ki, adamlar yavaş-yavaş yığılır, lap bərkdən qışqırmağa başladı.
3. Bütün kəndə xəbər salmışdı ki, oğlu Moskvadan qayıdır.
4. Gedin hamıya bildirin, mən bu gündən sizin şahınız deyiləm.
5. Müharibə yenidən bitmişdi, evimizə bir məktub gəldi.
A) 1, 3, 4 B) 2, 3, 5 C) 4, 5 D) 1, 2, 4 E) 1, 5

14. Mətnin ideyasına uyğun fikri müəyyən edin.

- A) Ağillı məsləhətə qulaq asmaq heç vaxt gec deyil.
 B) Hər kəs öz əməlinə görə cavab verəcək.
 C) Ədalət ancaq həqiqətdən, sədaqət ancaq ədalətdən yarana bilər.
 D) Ədalət ləyaqətli yaşamaq, başqasına zərər verməmək, hamıya haqqını verməkdir.
 E) Haqsızlıqla insanları arxanca getməyə məcbur etməkdənsə, ədalətli olub tək qalmaq daha yaxşıdır.

15. Uyğunluğu müəyyənəldir.

1. Giriş

2. Əsas

3. Nəticə

a. Bəhlulün Təbriz küçələrində gəzərkən başına gələn hadisə

b. Bəhlulün gülüşünün səbəbi

c. Harun ər-Rəşidin böyük bəxşiş vədi

d. Qəssabın Harun ər-Rəşidə xəbəri

e. Heç gülməyən Bəhlul

A) 1-c; 2-a,d,e; 3-b;

B) 1-a,d; 2-c,e; 3-b;

C) 1-b,e; 2-a,d; 3-c;

D) 1-c,e; 2-a,d; 3-b;

E) 1-a,e; 2-d; 3-b,c;

16. Altından xətt çəkilmiş sözü kontekstə uyğun hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

17. Mətnə nömrələnmiş hansı cümlələr bir-biri ilə məntiqi cəhətdən **uyğunsuzluq** yaradır?

18. Çərçivədə verilmiş sözün kontekstə uyğun şərhini müəyyən edin.

19. Mətnin planını tərtib edin.

1.

2.

3.

20. Mətnə əvvəlində ▲ işarəsi qoyulmuş sözə əsasən cədvəldə qeydlər aparın. (✓)

Həqiqi mənada işlənmişdir.	Məcəzi mənada işlənmişdir.	Kontekstə görə işləndiyi mənadan fərqli mənada cümlədə işlədin.
☐	☐	

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Səkkiz istiqlal mücahidindən biri

Nəsim bəy qəlbinin dərinliyində, ilk növbədə, maarifçi, pedaqoq¹ idi. Prometey ruhlu demokrat² inanırdı ki, milləti yalnız savad, maarif xilas edəcək. O özü şəxsən bu yolda çalışmış, müəllimlik etmiş, maarif işinə şəxsi töhfəsini verməyə çalışmışdır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından olan Nəsim bəy Yusifbəyli xalqımızın milli dövlətçilik tarixinə "müstəqil Azərbaycan" ideyasını gerçəkləşdirən görkəmli siyasi və dövlət xadimlərindən biri kimi daxil olmuşdur. O, 1918-ci il 28 may tarixli "İstiqlal³ bəyannaməsi"ni imzalayan səkkiz istiqlal mücahidindən biri olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətindən söz düşəndə bu şəxsin adı Əlimərdan bəy Topçubaşov, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və Fətəli xan Xoyskinin adları ilə yanaşı çəkilir.

Nəsim bəy Gəncədə "Mədrəseyi-ruhaniyyə" məktəbində çalışmış, "Müsəlmanların maariflənməsi cəmiyyəti"nin fəaliyyətində yaxından iştirak etmişdi. 1912-ci ildə o, Mirzə Fətəli Axundovun anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə Gəncədə Azərbaycan dilində ilk kitabxana təsis etmişdi⁴.

Heç də təsadüfi deyil ki, Nəsim bəy Yusifbəyli 1918-ci il aprelin 26-da Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikasının Xalq Maarif naziri təyin edildi. Azərbaycan Demokratik Respublikası yaradıldıqdan sonra isə o bu hökumətdə on ay Xalq Maarif naziri, tam bir il isə baş nazir işlədi.

Nəsim bəy nazir olduğu müddətdə xalq maarifinin milli konsepsiya⁵ əsasında təşkili ön plana çəkildi, ümumi icbari təhsil layihəsi hazırlandı, yeni məktəblər açıldı, milli müəllim kadrlarının hazırlanması probleminə diqqət artırıldı. Nəsim bəyin təklifi ilə Bakı Dövlət Universiteti açıldı, 100 nəfər azərbaycanlı gənc xaricdə oxumağa göndərildi.

Bu dövrdə Azərbaycan türkcəsi dövlət dili statusu qazandı, ana dilimiz əsas təlim-tərbiyə, təhsil dilinə çevrildi.

N.Yusifbəyli hər zaman söz, mətbuat azadlığını, sosial və demokratik prinsipləri müdafiə edir, lak azərbaycançılığı, milli dövlətçilik dəyərlərini hər şeydən üstün tutur və deyirdi: "Azərbaycanda görülməyən hüriyyət dünyanın heç bir tərəfində mövcud deyildir. Hökumət, təbii, müqəddəs olan bu hüriyyətləri mühafizə edəcəkdir. Hər kəs nə yazırsa, yazsın, hər kəs nə istəyirsə, söyləsin. Yalnız bir məsələ vardır ki, on əl uzatmağa təhəmmül ediləməz. O da Azərbaycanın istiqlaliyyət məsələsidir".

21. Hansı cümləni mətnə nöqtələrin yerinə əlavə etmək olar?

- A) 1906-cı ildə Bağçasaray şəhərinə köçən Nəsim bəy o dövrün görkəmli ictimai-siyasi xadimi İsmail bəy Qaspiralının redaktoru olduğu "Tərcüman" qəzeti ilə əməkdaşlıq etməyə başlamışdır.
- B) 1917-ci ilin iyulunda bu partiya M.Ə. Rəsulzadənin başçılığı ilə Müsəlman Demokratik Müsavat Partiyası ilə birləşərək Müsavat adlandırılmağa başlamış və onun proqramlarında millətçi federalistlik əsas tələbi – Rusiyanın milli ərazi muxtariyyətləri əsasında qurulması saxlanılmışdır.
- C) O, universitetdə azərbaycanlı tələbələr tərəfindən yaradılan Azərbaycan Həmyerlilər Təşkilatının başçılarından biri idi.
- D) Onun 1909-cu il sentyabrın 4-də "Tərcüman" qəzetində dərc edilmiş "Mətbuat" adlı məqaləsində Rusiyada çıxan müsəlman satirik jurnallarından bəhs olunur və "Molla Nəsrəddin"ə xüsusi qiymət verilir.
- E) Məhz Nəsim bəyin birbaşa rəhbərliyi ilə Azərbaycanda tədrisin ana dilində aparılmasına dair milli maarifçilərin yüz illərlə arzuladıqları ideya gerçəkləşdi.

22. Verilənlərdən biri N.Yusifbəylinin nazir olduğu illərdə həyata keçirilməyib:

- A) Bakı Dövlət Universitetinin açılması
- B) Azərbaycan türkcəsinin dövlət dili statusu qazanması
- C) Ümumi icbari təhsil layihəsinin hazırlanması
- D) Azərbaycanlı gənclərin xaricdə oxumağa göndərilməsi
- E) Gəncədə Azərbaycan dilində ilk kitabxananın təsis edilməsi

23. Tünd-qara hərflərlə verilən cümlədəki fikri mətnə əsasən hansı faktlarla təsdiq etmək olar?

1. Gəncədə "Mədrəseyi-ruhaniyyə" məktəbində çalışmışdır.
 2. Bir il baş nazir işləmişdir.
 3. "Müsəlmanların maariflənməsi cəmiyyəti"nin fəaliyyətində yaxından iştirak etmişdi.
 4. 1912-ci ildə Gəncədə Azərbaycan dilində ilk kitabxana təsis etmişdi.
 5. Onun dövründə Azərbaycan türkcəsi dövlət dili statusu qazanmışdır.
- A) 1, 2, 4 B) 1, 3, 4 C) 2, 4, 5 D) 3, 5 E) 1, 5

24. Mətnə əsasən hadisələrin baş vermə ardıcılığını müəyyən edin.

1. N.Yusifbəylinin müəllimlik fəaliyyəti
 2. Milli müəllim kadrlarının hazırlanması probleminə diqqətin artırılması
 3. N.Yusifbəylinin Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikasının Xalq Maarif naziri təyin edilməsi
 4. Nəsim bəy "Müsəlmanların maariflənməsi cəmiyyəti"nin fəaliyyətində yaxından iştirak etməsi
- A) 1, 4, 3, 2 B) 4, 1, 3, 2 C) 1, 3, 4, 2 D) 4, 3, 1, 2 E) 2, 1, 4, 3

25. Verilən nümunə mətnin neçənci abzası ilə səsləşir?

Şəfiqə xanıma məktublarından birində o yazırdı: "Bu arada başım qarışıqdır, səhərdən axşama qədər uşaqları məktəbə hazırlayıram. Cəmi 13 uşaqdır. Bir çoxları mənə şübhə ilə yanaşırlar: necə olur, bu qədər vaxtımı qarşılıqsız olaraq sərf edirəm, anlamırlar? Sözdə hamımız qəhrəmanıq, ancaq işə gəlinəcə..."

- A) I B) II C) III D) IV E) VII

26. Mətnin neçənci abzaslarının yeri dəyişdirilsə, mətnin tərkib hissələri arasındakı əlaqə bərpa olunar?

27. Tünd-qara hərflərlə verilən sözü kontekstə uyğun hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

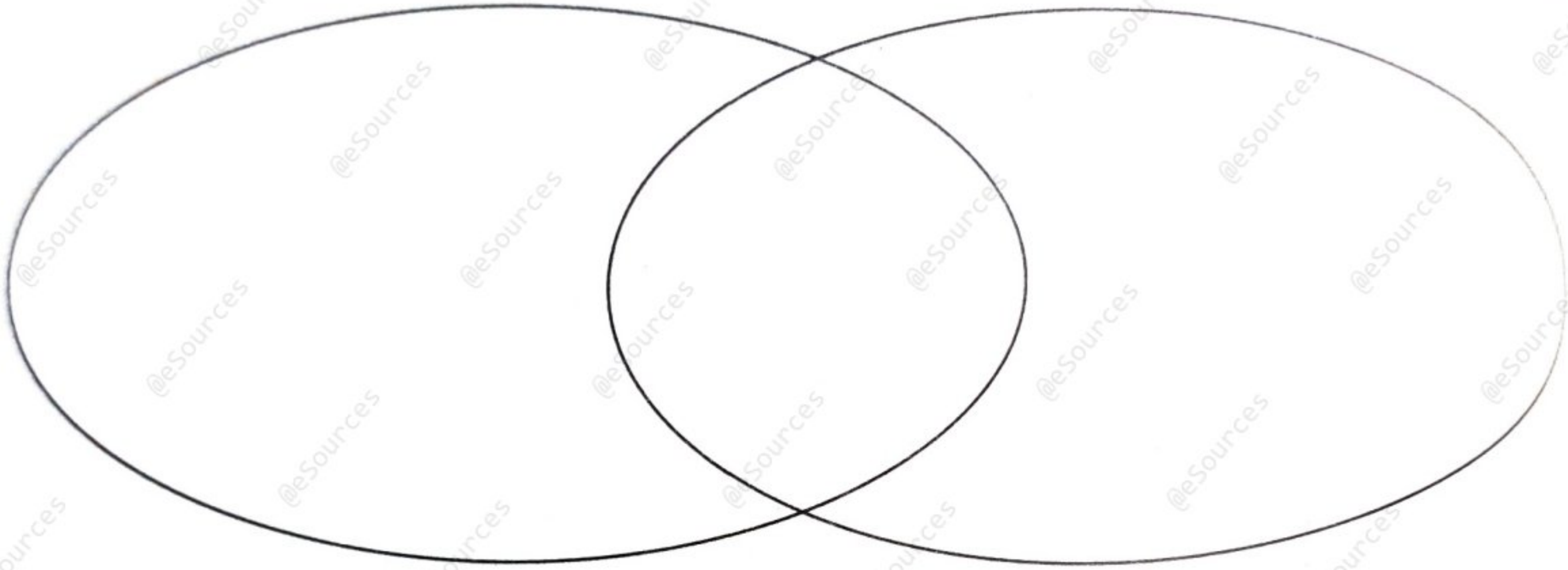
28. Nömrələnmiş sözlərdən hansının mənası **verilməmişdir**?

- vətəndaşlara geniş hüquq və azadlıqların verilməsinə əsaslanan idarəetmə formasının tərəfdarı
- müstəqillik, azadlıq
- sənəti müəllimlik və tərbiyəçilik olan adam
- dağınıq hissələri bir yerə toplayıb sistemə salma
- hər hansı bir hadisə haqqında əsas fikir, görüşlər sistemi

29. Əsas mətnin və çərçivədəki nümunənin aid olduqları üslubların səciyyəvi xüsusiyyətləri əsasında Eyler-Venn diaqramına aid fikirlər yazın.

Artıq yetişib hürriyyətin anları, qalxın!
Qalxın yeni əsrin yeni insanları, qalxın!
Türk torpağı öz övladının cəngini bəklər,
İşğalçıların üstünə qalxsın dəyənəklər!
(M.Hadi)

Əsas mətn

30. Mətn əsasında “Nəsim bəy Yusifbəyli azərbaycançılığı, milli dövlətçilik dəyərlərini hər şeydən üstün tuturdu” faktını təsdiq edən fikirlər yazın.

ÜSİ-3.1, 3.2, 4.1 və 4.2-nin mövzuları

➤ ÜSİ-3.1

➤ ÜSİ-3.2

➤ ÜSİ-4.1

➤ ÜSİ-4.2

Ümumiləşdirici təkrar

ÜSİ-3.1

- Mürəkkəb cümləni seçin.
 A) Külək əsmiş, biçilmiş otu həyəətə gətirmişdi.
 B) Qədim yunanların inancına görə, bütün dünyanı uca Olimp dağında yaşayan ilahlar və ilahələr idarə edirdilər.
 C) Baba danışdıqca gözləri səyriyir, əlləri əsirdi.
 D) Yeni yerlər görmək, yeni biliklər öyrənmək istəyirdi.
 E) Demosfen uşaqlıqda çox arıq, cılız və fiziki cəhətdən zəif idi.
- Aşağıdakı vasitəsiz nitqli cümlənin sxemini müəyyənləşdirin.
Yoldaş qarovulçu mayor dilləndi sizin rütbəniz nədir
 A) –V, –m, –v? B) “V”, –m, –“v”? C) M:– V, –m, –v?
 D) M: “V”? E) V: –M. –V?
- Hansı cümlədə ədəbi dilin heç bir norması **pozulmamışdır**?
 A) Bu işi Kamil və sən yerinə yetirməlisən. B) Bir sıra sənəd yoxlanıldı.
 C) Onun gözləri tündqəhvəyi rəngdə idi. D) Tədbirdə şagirdlər də iştirak edirdi.
 E) Bina 1918-ci il mart ayının 31-də yandırıldı.
- “*Kalsium və fosfor sümük toxumasının hüceyrəarası maddəsinin yaranmasında iştirak edərək sümüklərə möhkəmlik verir*” cümləsi hansı üslubdadır?
 A) bədii B) publisistik C) elmi D) məişət E) rəsmi-işgüzar
- “Çantasını açanda görərdi ki mürəkkəb dağlara kitablarını dəftərlərini albomunu çantanın içindəkilə korlayıb” cümləsində buraxılmış durğu işarələrini müəyyən edin.
 A) qoşa nöqtə, 2 vergül, tire B) 4 vergül C) 3 vergül, tire
 D) 3 vergül, qoşa nöqtə E) 2 vergül, tire, qoşa nöqtə
- “*Əlindəki sıx kitabı Kamal masanın üzərinə qoydu*” cümləsində ədəbi dilin hansı normaları **pozulmuşdur**?
 A) leksik, qrammatik B) 2 qrammatik C) leksik, fonetik
 D) fonetik, qrammatik E) 2 leksik
- “El bir olsa, dağ oynadar yerindən” cümləsində yazılışı tələffüzündən fərqlənən sözlə bağlı doğru fikri müəyyən edin.
 A) Birhecalı sözdür. B) Qalın, dodalanan sait işlənmişdir.
 C) 2 samitin qarşılığı yoxdur. D) Eynicinsli sait qoşalığı işlənmişdir.
 E) Tələffüzü ilə yazılışı arasında bir fərqli məqam var.
- Rəsmi-işgüzar üslubda işlədilən feillər, adətən, feilin hansı şəklində olmur?
 A) əmr B) xəbər C) vacib D) şərt E) arzu
- Hansı cərgədəki sözlər iki müxtəlif nitq hissəsi kimi işlənə bilər?
 A) yəni, artıq, di B) ilə, məgər, lap C) bəs, di, ən
 D) ancaq, ki, da E) sanki, məhz, elə bil
- Şəxssiz cümlədir, ismi xəbərlidir.
 Şərtlər hansı cümləyə aiddir?
 A) Ölkədə müxtəlif oyunlar keçirilir. B) Yəsəmənin ad günündə idik.
 C) Qarlı qış axşamlarından biri idi. D) Bu məsələ ilə bağlı izahat verildi.
 E) Yayın ilk ayı keçib getmişdi.

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Ağıllı sövdəgər

Əlişir atasını çox erkən **itirmişdi**¹. Həddi-büluğa çatanda o, Səmərqəndə oxumağa getdi. Aylar, illər keçdi. Əlişir təhsilini başa vurub² yenidən doğma şəhərinə qayıtdı. O, atsız-ulaqsız, pay-piyada uzun yolu gələrkən çöldə bir çobana rast gəldi. Gördü ki, bu, onun atasının çobanıdır. Çoban da onu tanıdı, bir qab südə çörək doğrayıb Əlişirə verdi³.

-Atacan, bu qoyunlar kimindir? – deyə Əlişir soruşdu.

- Oğul, bu qoyunların hamısı sənindir, rəhmətlik atandan qalıb, artıb-törəyib. Atan sağlığında mənə saxlamağa iki yüz qoyun vermişdi. İndi qoyunların sayı yeddi yüzü keçib⁴. Artıq qayıdıb gəlmisən, qoyunlarını da apar.

Əlişir bir neçə gün çobanın evində qonaq qaldı, gedəndə qoyunlardan iki yüzünü ayıraraq çobana verdi, dedi:

I - Atacan, bu qoyunlar sizə zəhmət haqqı.

Əlişir qalan beş yüz qoyunu qabağına qatıb bazara gətirdi. Kök yaylaq qoyunlarını görən alıcılar dərhal Əlişirin başının üstünü kəsdilər.

- Qoyunları neçəyə satırsan? – deyə soruşdular.

- Mən qoyunları nisyə verirəm. Bir şərtlə ki, padşah ölən günü pulunu sizdən alacağam⁵. Kim şərtə razıdırsa, bir qoyun götürüb getsin. II

O saat hərə bir qoyun götürüb getdi. III Bu qəribə sövdəgərin xəbərini həmin gün padşaha çatdırdılar.

Sultan Hüseyn bu xəbəri eşidəndə bərk qəzəbləndi, əmr etdi ki, həmin qələndəri tutub onun yanına gətirsinlər. Padşah baxdı ki, qələndər onun uşaqlıq dostu Əlişirdir. IV Təəccüblənərək nəyə görə belə iş tutduğunu⁶ soruşdu.

- Sultanım, mən heç bir pis iş görməmişəm, əksinə, sənin padşah olduğunu bilib, qoyunları camaata paylamışam⁷, - dedi Əlişir. Mən qoyunları şərtsiz də verə bilərdim. Ancaq bəzi adamlar müftə malın qənimidirlər. Ona görə də qoyunların pulunu padşah ölən günü verərsiniz, dedim. İndi qoyunları müftə alanlar gecə-gündüz dua edəcəklər ki, sizin ömrünüz uzun olsun. V

Sultan Hüseyn Əlişirin ağına, sədaqətinə heyran oldu. Elə həmin gün də Əlişiri

11. Kontekstdən çıxış edərək “qələndər” sözünün mənasını müəyyənləşdirin.

- A) Sərsəri həyat keçirən, dünyanın zövq və nemətlərinə inanmayan, həqiqət axtaran
- B) Sirkə, abqora və s. tökmək üçün dördkünc şüşə qab
- C) Orta əsrlər türk ədəbiyyatında saz şairlərinin əruz vəznində yaratdıqları qəzəl
- D) Parça ticarəti ilə məşğul olan tacir
- E) Hakimiyyət əleyhinə çıxış edən xüsusi dəstə

12. Mətnin məzmununa əsasən sonuncu cümləni verilənlərdən hansı ilə davam etdirmək məqsədəuyğun olar?

- A)..... düşmən elan etdi.
- B)..... ölkədən qovdu.
- C)..... xüsusi cəza ilə cəzalandırdı.
- D)..... padşah elan edib taxtdan əl çəkdi.
- E)..... özünə baş vəzir təyin etdi.

13. Hansı cümlədə tünd-qara hərflərlə verilmiş söz mətndəki mənada işlənmişdir?

- A) Yasəmən çantasına əl atanda açarı itirdiyini başa düşdü.
- B) Hər şey elə üst-üstə gəlmişdi ki, Yusif kişi lap başını itirmişdi.
- C) Yazıq Nurəli bu qəzada bütün ailəsini itirmişdi.
- D) Hirsli qadın üstümə necə qışqırırsa, özümü itirdim.
- E) Dəfələrlə yalanını tutmuşdular deyə kollektivdə artıq hörmətini itirmişdi.

14. Mətnə əsasən hansı sualın cavabını müəyyən etmək **olmaz**?

- A) Çobanın baxdığı qoyunların sahibi kim idi?
- B) Təhsil almaq üçün Əlişir hara getmişdi?
- C) Əlişirin bazarda qoyunları niyə verməkdə məqsədi nə idi?
- D) Əlişir atasını neçə yaşında itirmişdi?
- E) Əlişirin atası saxlamaq üçün vaxtında çobana nə qədər qoyun vermişdi?

15. Mətnə əsasən müəyyən edin.

- Əsas faktdır:
1. Əlişir təhsilini başa vurub gələndə atsız-ulaqsız gəlmişdi.
 2. Əlişirin atası sağlığında çobana saxlamaq üçün xeyli qoyun vermişdi.
- Əsas fakt deyil:
3. Əlişir çobanın evində bir neçə gün qaldı.
 4. Əlişir padşahın uşaqlıq dostu idi.
 5. Əlişirin satdığı qoyunlar kök idi.

- A) 2, 3, 5 B) 1, 4 C) 1, 3, 5 D) 2, 4 E) 1, 2, 3

16. Altından xətt çəkilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək mümkündür?

17. “*Bununla da, sizə öz sədaqətimi göstərmək istədim*” cümləsini mətndə Roma rəqəmi ilə göstərilmiş hansı boşluğa artırısaq, mətni genişləndirmiş olarıq?

18. Mətnə əsasən ardıcılığı bərpa edin.

1. Əlişir beş yüz qoyunu bazara satmağa gətirdi.
2. Sultan Əlişirin ağlına heyran qaldı.
3. Qoyunları niyə verdim ki, sənin ömrünə dua etsinlər.
4. Əlişiri saraya gətirdilər.
5. O saat hərə bir qoyun götürüb getdi.
6. Sultan bu xəbəri eşidəndə çox qəzəbləndi.

19. Hekayənin qəhrəmanı Əlişir obrazını səciyyələndirərək klasteri tamamlayın.

Sövdəgərdir

Əlişir

20. Nömrələnmiş sözlər əsasında cədvəli doldurun.

Həqiqi mənədadır.	Məcəzi mənədadır.

Salvador Dali

I Məşhur rəssam Salvador Dalinin (1904-1989) uşaqlığı mənəvi travmalarla keçmişdi. 6 yaşında sətəlcəmdən ölən qardaşından 3 il sonra dünyaya göz açmışdı. 1973-cü ildə qardaşını, uşaqlığını bu sözlərlə yada salırdı: "Anadan olan kimi, büt kimi sitayiş edilən bir ölünün ayaq izlərindən iməkləməyə başladım. Məni sevdiklərində belə, əslində onu sevirdilər, bəlkə də məndən daha çox sevirdilər... Bu mənimçün həyatımın böyük bir yarası idi".

II Valideynlərinin ona qoyduqları ad da qardaşının adı idi - Salvador. Rəssam mərhum qardaşına çox oxşayırdı, sanki onun əkiz tayıydı.

III Uşaqlığını demək olar ki, ailəsinin diqqətini cəlb etmək üçün sərf eləmişdi. Valideynlərinin yatağının başında İsa peyğəmbərlə yanaşı mərhum qardaşının şəkli varıydı. Və o, qardaşına həmişə qısqanclıqla yanaşırdı. Yeni doğulan bacısı Ana Mariya da onu fəth eləmişdi. Valideynləri heç vaxt Salvadora diqqət göstərmirdi. Onların diqqətini cəlb etməyə çalışmaq, fərqliliyini ifadə etməyə çalışmaq artıq Dalidə xəstəlik kimi idi.

IV 10 yaşında olarkən çəkdiyi rəsm "Xəstə uşaq" da belə ortaya çıxmışdı. Salvadorun istedadı kəşf ediləndən sonra, rəssamlıq kursuna göndərildi. Yaxşı müəllimlərdən dərs aldı, rəssamlığın müxtəlif cərəyanlarını dərinlən öyrəndi. Cərəyan - ədəbi-bədii və ya ictimai, siyasi hadisə deməkdir. Sonra böyüdü, tanınmış rəssamlarla, elm adamlarıyla tanış oldu. Amma çılğınlığı, uşaqlığından qalma "xəstəliyi", diqqətləri cəlb etmək istəyi ona həm böyük problemlər yaratdı, həm də məşhurlaşdırdı. Elə rəssamlıq akademiyasından qovulmağına da səbəb bu idi. Heç kim onun kaprizlərinə dözə bilmirdi, ərköyün, **eqoist** hərəkətləri, qarşısına çıxan hər kəsi əsəbləşdirməsi, artıq hamını bezdirmişdi. 1926-cı ildə çətinliklə də olsa, yenidən akademiya qəbul edildi, amma çox keçməmiş onu bir dəfəlik qovdular.

V Ən maraqlı hadisələr Dalinin Fransaya, İngiltərəyə getməsiylə baş verdi. O, burda Ziqmund Freydlə, Stefan Sveyqlə, Pikassoyla tanış oldu. Luis Bunyuel, Qarsia Lorkayla dostlaşdı və beləliklə, o, dəyişdi. Həm zəhəri görünüşü, həm də daxili bütünlüklə dəyişdi.

21. Mətnə hansı sualın cavabı **yoxdur**?

- A) Salvador Dalinin uşaqlığının kədərli keçməsinin səbəbi nə idi?
- B) Məşhur rəssamın adı kimə ithafən qoyulmuşdu?
- C) Daim hər kəsin diqqətini cəlb etmə xəstəliyi rəssamda necə formalaşmışdı?
- D) Rəssamlıq akademiyasından qovulmaqda səbəb nə idi?
- E) Məşhur rəssam hansı müəllimlərdən rəssamlıq sənətinin sirlərini öyrənmişdi?

22. Mətnin sonuncu cümləsini məzmun ardıcılığına uyğun olaraq verilmiş fikirlərdən hansı ilə tamamlamaq məqsədəuyğun olardı?

- A) Ancaq bir şey də dəqiq idi ki, Salvadorun dəlilikləri heç vaxt tükənməyəcəkdi.
- B) Salvador Dali demək olar ki, incəsənətin bütün sahələrinə göz dikmişdi.
- C) Salvador Dalinin geyimləri, qəribə fikirləri, ağlasığmaz hərəkətləri daim diqqəti cəlb edirdi.
- D) Dali Figeres qəsəbəsində dəfn edilmişdi.
- E) Salvador Dali sevimli həyat yoldaşı Qalanın ölümündən sonra həyata olan sevgisini itirdi.

23. Mətnə görə müəyyən edin.

Əsas faktdır:

1. Salvador mərhum qardaşına əkiz tayı kimi bənzəyirmiş.

2. Məşhur rəssam rəssamlığın müxtəlif cərəyanlarını dərinlən öyrənmişdi.

Əsas fakt deyil:

3. Salvadorun valideynlərinin yatağının başında İsa peyğəmbərin şəkli var imiş.

4. 1926-cı ildə akademiya yenidən qəbul edilir.

5. Salvador ölən qardaşından 3 il sonra dünyaya gəlmişdi.

- A) 1, 3
- B) 1, 2, 3
- C) 3, 4
- D) 2, 4, 5
- E) 2, 3, 5

24. Salvador Dalinin həyatında dönüş nöqtəsi yaratmışdır:

- A) ölən qardaşı
B) Fransa, İngiltərə mühitində tanış olduğu şəxslər
C) Bacısı Ana Mariya
D) Akademiyadan qovulması
E) uşaqlıqdan qalma "xəstəliyi"

25. Mətnə tünd-qara hərflərlə verilmiş sözün qarşılığı işlənmiş cümləni müəyyən edin:

- A) Siz mənim bir az sərt, bir az ərköyün, bir az da dəlisov övladlarımsınız.
B) Pulunun sayı-hesabı yoxdur, ancaq simiclikdən əl çəkmirsən.
C) Müəllim Molla Nəsinin xudbin bir adam olduğunu bildiyi üçün mübahisəyə girişmədi.
D) Mahmud uşaqlıq dövründə olduğu kimi daha nadinc və dalaşqan deyildi.
E) Həyətdə Cəfər əminin fiti və tənbel addımlarının səsi eşidilirdi.

26. Mətnə altından xətt çəkilmiş ifadənin qarşılığını müəyyən edin.

27. Roma rəqəmləri ilə nömrələnmiş abzalardan hansında məntiq baxımından mətnin məzmun ardıcılığını pozan cümlə işlənmişdir?

28. Dalinin rəssamlıq akademiyasından qovulma səbəblərini qeyd edin:

29. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
	Uşaqlığını demək olar ki, ailəsinin diqqətini cəlb etmək üçün sərf eləmişdi.
Rəssamlıq akademiyasında cılığlığı, diqqətləri cəlb etmək istəyi, eqoist hərəkətləri, qarşısına çıxan hər kəsi əsəbiləşdirirdi.	

30. Mətnə əsasən "Xəstə uşaq" rəsmini neçənci ildə çəkdiyini müəyyənləşdirin.

ÜSİ-3.2

1. Məntiqi ardıcılığı tamamlayın:

Qıpırmızı, sarımtıl, xırda, ağappaq,...

- A) kəmhövsələ B) gödərək C) zorbaca D) balaca E) dümağ

2. “O nəhəng qara buludu görürsənmi, özü ilə mütləq çovğun gətirəcək” cümləsində əvəzliyin mənacə hansı növü işlənmişdir?

- A) Şəxs, qeyri-müəyyən B) İşarə, təyini C) Sual, təyini
D) Şəxs, sual, təyini E) Qeyri-müəyyən, işarə

3. Hansı cümlə təsirlik halda olan isimlə başlayır?

- A) Tarixi abidələri həmişə qorumaq lazımdır.
B) Əsər oxumaq Vüqarın sevimli məşğuliyyətidir.
C) Qardaşı əsgərlikdən qayıdan Səbinənin sevincinin həddi-hüdudu yox idi.
D) İstüqlaliyyət küçəsi şəhərin mərkəz küçələrindən biridir.
E) Çoxu bu məsələdən bixəbər idi.

4. Klasteri tamamlayın.

kim? nə? hara? sualına cavab verir.

Adlıq halda olan isim

?

- A) İsmi xəbərlə işləyə bilməz. B) Atributivləşə bilmir.
C) Cümlədə təyin kimi çıxış edə bilər. D) Cümlə üzvü kimi ancaq mübtəda vəzifəsində çıxış edir.
E) Ancaq III şəxsin təkinin şəxs sonluğunu qəbul edir.

5. Sayla bağlı **düzgün** fikri müəyyənləşdirin:

- A) Müəyyən miqdar sayları quruluşca düzəltmə və mürəkkəb olur.
B) Sıra saylarından sonra gələn isimlər ancaq təkdə olmalıdır.
C) Saylar cümlədə ancaq təyin olur.
D) Qeyri-müəyyən miqdar sayları numerativ sözlərlə işləyə bilər.
E) Qeyri-müəyyən miqdar sayları quruluşca ancaq düzəltmə olur.

6. Təyini əvəzlik işlənmiş cümləni müəyyənləşdirin:

- A) Artıq bütün işlər görülmüş, proseslər yekunlaşdırılmışdır.
B) Hamı elə bilir ki, mənim ən yaxın dostum odur.
C) Mən deyəndən sonra o, uzağa getmədi.
D) O, yaxşılıqdan başqa heç nə etməz.
E) Gənc mütəxəssis bu işdə kimin günahkar olduğunu bilirdi.

7. Biri “hövsələdən çıxmaq” birləşməsinin sinonimidir:

- A) acığı gəlmək B) ağzını qıfılamaq C) üz qaraltmaq
D) ipini yığmaq E) hirsli təpəsinə vurmaq

8. Hansı sözdə bir hecanın tərkibində 2 şəkilçi var?

1. oxuyurduq 2. vətənpərvərlik 3. körpəlikdə 4. yazdırmaz 5. dördbucaqlı
A) 1, 5 B) 2, 4 C) 3, 5 D) 1, 4 E) 1, 3

9. Qrammatik omonimi müəyyənləşdirin:

- A) əsər B) qədər C) ləpə D) tut E) ban

10. Tərkib hissələri verilənlərə uyğun **gəlməyən** söz birləşməsini müəyyən edin.

əvəzlik + feili bağlama

feili bağlama + məsdər

yer zərfi + feili bağlama

düzəltmə zərf + feili sifət

A) ucadan oxuyan

B) qorxub ağlamaq

C) oradan keçəndə

D) onu danlayanda

E) Moskvadan gələrkən

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-cü tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Müəllimin vəzifəsi

Bir dəfə tələbələr müəllimdən onun əsas vəzifəsinin nə olduğunu soruşdular. Müəllim dedi:

– Sabah siz bunu biləcəksiniz.

3. Lakin tələbələr bu yerləri yaxşı tanımadıqlarına görə bulaq tapa bilmədilər. 1. Səhər tezdən yola **çıxan** tələbələr yorulmuş və acmış halda dağın ətəyinə çatdılar. 4. Özləri ilə gətirdikləri su qurtardığına görə ichməli su axtarmağa başladılar. 2. Tələbələr ertəsi gün vaxtlarını yaxınlıqdakı dağın ətəyində keçirməyi planlaşdırdılar. 5. Müəllimin gətirdiyi duzlu tərəvəzdən doyunca yeyən tələbələr bir qədər sonra bərk susadılar.

Müəllim əliboş geri qayıdan tələbələrini yanaşıb bulağın yerini dedi. Bulaqdan müəllim üçün də su gətirən tələbələr onun yanında ağzınacan su ilə dolu böyük kuzəni görəndə təəccübləndilər:

– Müəllim, bəs niyə sizdə dolu kuzə olduğu halda bizə su vermədiniz?

– Mən öz vəzifəmi yerinə yetirdim, -deyə müəllim cavab verdi:

– Əvvəlcə mən sizdə susuzluq yaratdım, o isə sizi bulaq axtarmağa məcbur etdi. Bax beləcə, mən sizdə bilik qazanmaq yangısı yaradırəm. Sonra su tapmaqdan əlinizi üzəndə mən sizə su ilə dolu kuzədən içmək üçün su verdim. Sizi **ruhdan düşməyə** qoymadım. Özümlə daha çox su götürməklə isə mən sizə sübut etdim ki, işinizi ehtiyatlı tutmalısınız. Təsadüfün, ya da unutqanlıqın sizin planlarınıza təsir göstərməsinə imkan verməməlisiniz...

– Deməli, müəllimin əsas vəzifəsi yangı yaratmaq, ruhdan düşməyə qoymamaq və düzgün nümunə göstərməkdən ibarətdir?

– Yox, - deyə müəllim cavab verdi, -müəllimin əsas vəzifəsi tələbələrdə insanlıq və mərhəmət tərbiyə etməkdir, - o gülümsündü. Elə mənim üçün gətirdiyiniz su sübut edir ki, mən öz vəzifəmi düzgün yerinə yetirirəm.

11. Qarşısında • işarəsi qoyulan fərqləndirilmiş söz hansı cümlədə məndəki məzmununda işlənmişdir?

A) Yavaş-yavaş çıxmaqda olan Ay öz sarımtıl işığını ətrafa yayırdı.

B) Zeynal könülsüz addımlarla sakin olduğu evin pilləkənlərini yuxarı çıxırdı.

C) Hacı Kərim hər zaman alış-verişini nağd edər, faizini də verəcəyi puldan çıxardı.

D) Ondan üçü çıxmaq üçün barmaqlarını saymağa başladı.

E) Əgər Şahmar bu gün çıxmasa, həm Nərminədən əli üzüləcək, həm də imtahanlara gecikəcəkdi.

12. Mətnə əsasən hansı fikir doğru **deyil**?

A) Tələbələr susadığı üçün içməli su axtardılar.

B) Müəllim kuzədəki sudan tələbələrə də verdi.

C) Müəllim tələbələrə çox yaxşı dərs verdi.

D) Müəllim uşaqlara hər zaman ehtiyatın insan üçün vacib olduğunu başa saldı.

E) Tələbələr bu yerləri tanımadıqları üçün bulağı tapa bilmədilər.

13. Biri mətnin giriş hissəsinə aiddir:

A) Tələbələrin bulağın axtarışına çıxmaları

B) Tələbələrin müəllimin vəzifəsi ilə bağlı sualı

C) Tələbələrin təəccübü

D) Tələbələrin müəllimə su gətirmələri

E) Tələbələrin susaması

14. Mətnin sonuncu abzasındakı fikirlər hansı deyimdə öz təsdiqini tapır?

- A) Mənə bir hərf öyrədənin köləsi olaram. (Hz.Əli)
 B) Dünyada hər şeyə dəyər vermək mümkündür, lakin müəllimin əməyinə əsla dəyər verilməz. (Sokrat)
 C) Yer üzündə müəllimlikdən şərəfli peşə tanımıram. (D.Roman)
 D) Müəllim bir memar, ya mühəndisdir ki, insanların düşüncələrini, aqlını düzəldir. (Atalar sözü)
 E) Müəllim şam kimidir, özü yanıb tükənərkən ətrafını işıqlandırır. (Mustafa Kamal Atatürk)

15. Mətnə əsasən müəyyən etmək olar:

- A) Müəllimin hansı fənni tədris etməsini
 B) Şagirdlərin neçənci sinifdə oxuduğunu
 C) Hadisələrin baş verdiyi ili
 D) Müəllimin yaşını
 E) Müəllimin əsas vəzifəsinin nə olduğunu

16. Tünd-qara hərflərlə verilmiş sözü məzmuna uyğun əvəz edə biləcək sözləri müəyyən edin.

17. Mətnə əsasən nömrələnmiş cümlələrin düzgün ardıcılığını müəyyən edin.

18. Altından xətt çəkilmiş sözlərdən hansılar cədvəldə **yanlış** yerdə verilmişdir?

Həqiqi	Məcəzi
1. içməli	4. dolu
2. böyük	5. qazanmaq
3. ətəyinə	6. üzəndə

19. Çərçivəyə alınmış abzasda mətndəki fikirlərlə ziddiyyət təşkil edən cümlə işlənmişdir. Həmin cümləni müəyyən edib yazın.

20. Mətnin tərkib hissələrinə uyğun plan tərtib edin.

1. _____

 2. _____

 3. _____

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Memar Sinan

Memar Sinan gənclik illərində Osmanlı ordusuna qatılaraq fəthlərdə iştirak etmişdir. Sinan bir əsgər kimi getdiyi ölkələrdə gördüyü bütün abidələri diqqətlə öyrənmiş, memarlığın¹ incəliklərinə yiyələnmişdir. Ordudan ayrıldıqdan sonra *könlünü memarlığa vermişdir*. Bir-birinin ardınca yaraşığı binalar, məscidlər, mədrəsələr², körpülər inşa etmişdir. Bir *mənbədə* onun 375 böyük tikiliyə layihə verdiyi söylənilir. Bu gün Türkiyənin, demək olar ki, əksər bölgələrində memar Sinan sənətinin nümunələrinə rast gəlmək olar. Ədirmədəki Səlimiyyə camisi, İstanbuldakı Şahzadə və Süleymaniyyə camiləri memar Sinan sənətinin inciləri hesab olunur. Ədirmədəki Səlimiyyə camisi memar Sinanın şah əsəri sayılır. Ədirmə şəhəri tarixi abidələri ilə məşhurdur. Tikili qeyri-adiliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu binanın hər bir minarəsi³ ilə eyni vaxtda üç adam üzüyuxarı çıxır və qəribədir ki, heç kəs də o biriləri görə bilmir. Onun tikdiyi binalar simmetriya, möhkəmliyi, ornamenti⁴ və rahatlığı ilə böyük rəğbət qazanıb. Memar Sinan hətta tikdiyi binada yanan şamdan çıxan hisin belə hansı nöqtədə toplanıb istifadə ediləcəyini hesablayıb. Çıraqların hisi, tüstüsü bəzi yerə toplanır, bundan da Quran ayələrini yazmaq üçün mürəkkəb *hazırlanırdı*.

Bundan başqa Sinan özündən sonra xeyli memarlar da yetişdirib. İstanbulda tikdirdiyi Süleymaniyyə camisinin qübbəsi Bizans imperiyasından qalmış Ayasofya məscidinin qübbəsindən⁵ təxminən 5 metr yüksəkdir. O hətta 1573-cü ildə Ayasofya qübbəsini yeniləyib, divarlarını möhkəmləndirib. Memar Sinan Süleymaniyyəni Ayasofyadan daha hündür və möhtəşəm şəkildə inşa etmişdir ki, kimsə "Türklər inşa etməyi bacarmır"-deyə bilməsin.

Doğrudan da, memar Sinanın inşa etdiyi hər bir tarixi abidə mənsub olduğu xalqın mədəniyyətinin böyüklüyündən xəbər verir. Türk dünyası bu gün haqlı olaraq memar Sinanın sənəti ilə fəxr edir.

21. Hansı sözlə başlayan cümlə mətnin tərkib hissələri arasında əlaqəni pozur?

- A) Bu gün B) Ədirmə C) Bundan D) Tikili E) Çıraqların

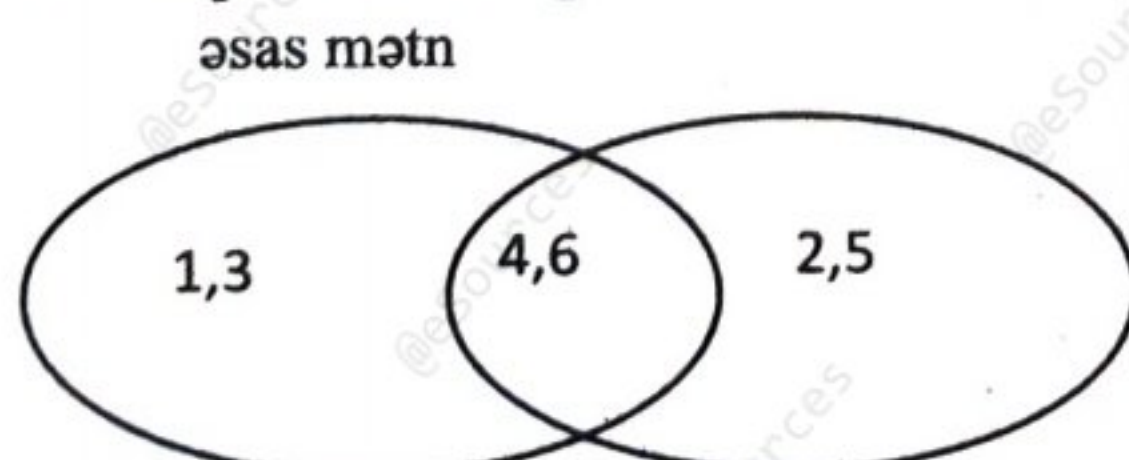
22. Hansı cümlədə kursivlə verilmiş hissədəki ifadə ilə eyni mənaya gələn ifadə işlənmişdir?

- A) Atasının sözlərindən təsirləndiyi üçün uşaqlıqdan bu işə ürək vermişdi.
B) Öz sevimli hərəkətləri ilə məclisdəkilərin qəlbini fəth etmişdi.
C) Anasının ürəyinə dəyməmək üçün üç ay sonra yenidən qayıdacağını bildirmədi.
D) Nurəli kişi ölüm ayağında evin satılmasına razılıq vermişdi.
E) İpək kimi saçları ilə görənlərin könlünü oxşayırdı.

23. Mətnə əsasən **yanlış** fikri müəyyənəldir.

- A) Sinan özündən sonra xeyli memar yetişdirmişdir.
B) Osmanlı ordusunda xidmət etdikdən sonra memarlıqla məşğul olmuşdur.
C) Memarın sənət əsəri qeyri-adiliyi ilə diqqəti cəlb edir.
D) Ədirmə şəhərindəki Şahzadə camisi memar Sinanın ən möhtəşəm sənət nümunələrindəndir.
E) Süleymaniyyə camisinin qübbəsi Bizans imperiyasından qalmış məscidin qübbəsindən yüksəkdir.

24. Əsas mətnin və çərçivədəki mətnin aid olduqları üslubların səciyyəvi xüsusiyyətləri əsasında Eyler-Venn diaqramında doğru fikirləri müəyyən edin.

Maddə 1. Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması
Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 77-ci maddəsinə görə tarix və mədəniyyət abidələrini qorumaq hər kəsin borcudur.

1. Fərdi nitq ünsürlərindən qaçılır. 2. Fikir standart formalarla, yığcam verilir.
3. Lüğət tərkibi olduqca anlaşıqlı olmalıdır. 4. Funksional üslublara daxildir.
5. Təsvirlə yanaşı, həm də analitik şərhlərə təsadüf olunur. 6. Əsas cəhəti nitqin sərbəstliyi və təbiiliyidir.
A) 1, 4, 5 B) 2, 3, 4 C) 4, 6 D) 2, 3, 5 E) 1, 3

25. Verilən atalar sözlərindən biri ilə mətndəki fikri ümumiləşdirmək olar?

A) Görünən kəndə nə bələdçi.

B) Əldən qalan əlli il qalar.

C) Tikmədim özüm qalam, tikdim ki, izim qala.

D) Keçmiş unudanın gələcəyi olmaz.

E) Keçmişini unutma, o, gələcəyin müəllimidir.

26. Altından xətt çəkilmiş sözün qarşılığını müəyyən edin.

27. Tünd-qara hərflərlə verilmiş sözü əvəz edə biləcək sözü müəyyən edin.

28. Nömrələnmiş sözlərdən hansının mənası **verilməmişdir**?

- azan vermək üçün məscidlərin yanında və ya üstündə uçan qüllə;
- evlərin divarlarına, tavanına yağlı və ya sulu boya ilə naxış vuran sənətkar;
- binaları layihələndirmə, tikmə və bədii cəhətdən tərtib etmə sənəti;
- yarımkürə şəklində dam, günbəz;
- dini məktəb, ruhani məktəbi;

29. Cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Nəticə
	Süleymaniyyə camisi Ayasofyadan daha hündür tikilmişdir.
Səlimiyyə camisi qeyri – adiliyi ilə diqqəti cəlb edir.	

30. Mətnə əsasən klasteri tamamlayın.

375 tikiliyə layihə verdiyi söylənilir.

Memar Sinan

1. Hansı cümlədə modal söz işlənmişdir?

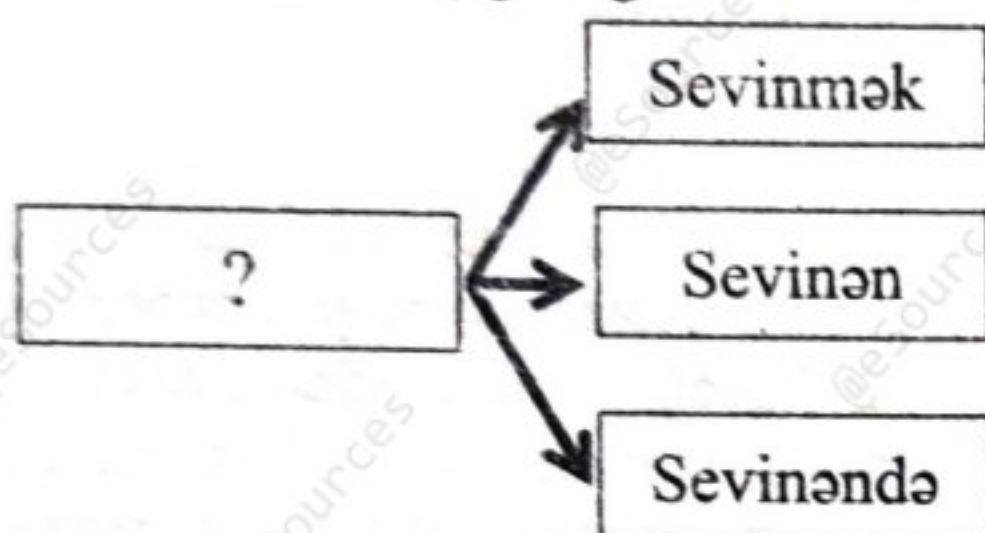
- A) Deyirəm ki, varını, yoxunu qaytar geri! (Ə. Kərim)
 C) Yaxşı at özünə qamçı vurdurmaz.
 E) Səmada bir dəstə qu quşu görünür.

- B) Sözün düzünü zarafatla deyirlər.
 D) Sanki göydən od yağdı.

2. Biri həm nida, həm də feil kimi işləyə bilər:

- A) hey B) aha C) ah D) ax E) pah

3. Sual işarəsinin yerinə uyğun gələn fikri müəyyən edin.

- A) Zamana görə dəyişir. B) İsmi yerində işləyə bilər. C) Təsdiq və inkarda olur.
 D) Cümlənin ismi xəbəri olur. E) Hərəkətin tərzini və zamanını bildirir.

4. Altından xətt çəkilmiş hansı sözlər bir-biri ilə omonimlik təşkil edir?

- A) Babam stolun sınan ayağını təmir etdi.

Qazan xan düşməndən anasını istədi ki, at ayağı altında qalmasın.

- B) Bu oyun havasından xoşum gəlir.

Hava çox isti idi.

- C) Meyvə çox şirin idi.

Bu hadisə şirin bir xatirətək hamının yaddaşında qalmışdı.

- D) Sel yolu yuyub aparmışdı.

Həyat yolun işıqlı olsun.

- E) Taleh ən böyük almanı götürdü.

Mahmudun böyük ürəyi var.

5. Hansı nümunənin tərkibində yalnız grammatik mənası olan sözlər çoxluq təşkil edir?

- A) Füzuli şeiri elə bir mahnıdır ki, biz onu hər eşidəndə doymuruq.

- B) Yığıncığa çox adam gəlmişdi, zalda isə yer az idi.

- C) Eramızdan əvvəl VII əsrə qədər qədim Romada il on aydan ibarət idi.

- D) Yadına düşdü ki, Kamal ondan altı-yeddi yaş böyükdür.

- E) Mən isə nə ayrılıb gedə bilirəm, nə də onunla dil tapa bilirəm.

6. Hansı nümunədə düzəltmə qeyri-müəyyən miqdar sayı işlənmişdir?

- A) Otuzluq lampa otağı az da olsa işıqlandırmışdı.

- B) Bu yerlərdə xeyli insan yaşayır.

- C) Milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyev mesenat idi.

- D) Onlarla idmançımız bu yarışda iştirak edir.

- E) Məktəblilər birinci sırada dayanmışdılar.

7. Miqdar sayının hər üç növünü nəzərə alaraq uyğun bəndi müəyyən edin.

- A) yüzlərlə, səkkiz, beş-altı

- B) on iki, bir sıra, onda bir

- C) ikinci, xeyli, doqquz, ikidə üç

- D) yüz əlli beş, doxsan doqquz, yeddi

- E) altı, dəfələrlə, ikidə bir

8. Təsirlik halda olan ismin işləndiyi cümləni seçin.

- A) Niyyətin hara, mənzilin ora. B) Onları gül-çiçəklə qarşıladılar.
C) Tamaşaya baxmağa xeyli adam gəlmişdi. D) Birinciləri ilk sırada əyləşdirdilər.
E) Divar qəzeti üçün məqalə yazdım.

9. Nümunədə işlənən əvəzliliklərlə bağlı **yanlış** fikri seçin.

Əzizim, onu tutsun,
Doqquzu, onu tutsun.
Kim elə xain baxar,
Çörəyi onu tutsun.

- A) Hər misrada əvəzlilik işlənmişdir.
B) Əvəzliyin iki mənə növündən istifadə edilmişdir.
C) Əvəzliliklər quruluşca sadədir.
D) Əvəzliliklər adlıq və təsirlik haldadır.
E) Əvəzliliklərin hamısı ismi əvəz etmişdir.

10. Numerativ söz işlənmiş cümlələri seçin.

- İkinci dəstə yarışa qoşulanda biz oyunu tərk etdik.
- Malik iki göz otaqda ailəsi ilə birgə yaşayırdı.
- Ev sahibi iki stəkan çay süzərək qonaqları süfrəyə dəvət etdi
- Ana çaya iki qaşq mürəbbə töküüb qarışdırırdı.
- Yağış damcısı havaya xoş qoxu gətirmişdi.

- A) 1, 3, 5 B) 3, 4, 5 C) 1, 2, 4 D) 1, 2, 5 E) 2, 3, 4

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-ci tapşırıqları mətn əsasında cavabləndirin.

Biznesmen

Bir biznesmenin işləri yaxşı getmirdi¹. Borcların içində boğulan adam günlərin bir günü parkda oturub, başını əllərinin arasına alıb, necə müflis olmaqdan xilas olmağın yollarını düşünürdü².

Birdən yaşlı bir kişi ona yaxınlaşıb: "Oğlum, səni nə işə narahat edir, danış mənə ürəyindəkiləri", - dedi.

Biznesmenin sözlərini dinlədikdən sonra qoca³ ona kömək edə biləcəyini bildirib adını öyrəndi. Yaşlı kişi çek kitabçası çıxardıb üzərinə biznesmenin adını və ona verəcəyi məbləği yazdı, çeki ona uzadıb: "Bu pulu götür, işlərini həll et, düz 1 il sonra mənimlə burada görüşüb pulu qaytararsan", - dedi və çıxıb getdi. Biznesmen çekə baxdıqda 500,000 dollar yazıldığını gördü. Yaşlının adı isə, John D. Rockefeller imiş.

Biznesmenin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Bütün problemlərini həll edə bilərdi. Amma biznesmen bu pulu seyfə qoyur. Və fikirləşməyə başlayır ki, istənilən zaman 500,000 dollar onun köməyinə çatacaq. Bu düşüncə biznesmenə özünəinam hissi verir⁴. Yeni **optimizmlə** biznesmen yeni işlərə başlayır, yeni *sazişlər imzalayır və yenidən, çoxlu pul qazanmağa başlayır.

1. Bir xeyli zamandan sonra, həmin yaşlı biznesmenə yaxınlaşdı. 2. Elə bu vaxt bir tibb bacısı qaça-qaça onlara yaxınlaşaraq yaşlı kişinin qolundan yapışdı. 3. Biznesmen istifadə olunmamış çeki uzadıb bütün 1 illik əhvalatını danışmaq⁵ istəyirdi. 4. –Nə yaxşı ki, mən səni tapdım, -qocaya deyir. 5. Düz 1 ildən sonra, adam istifadə etmədiyi çek ilə parkda gözləyirdi.

Sonra üzünü biznesmenə tutub: "Üzr istəyirəm, güman edirəm, sizi narahat etmədi. Bilirsinizmi, bu yaşlı kişi tez-tez qocalar evindən qaçır və hamıya deyir ki, o John Rockefellerdir...", -deyir və yaşlı kişini özü ilə aparır.

Biznesmenin gözləri kəlləsinə çıxmışdı. Yerində donub qalmışdı. Bütün il boyu gördüyü hər işdə, yeni işlərə imza atanda arxayın idi ki, 500.000 dollar pulu var. Biznesmen hər şeyi anlamışdı, deməli, onun həyatını yaxşıya çevirən həqiqi və ya yalançı pul deyildi. Onun özündə güc tapmasına⁶ kömək edən içində yenidən oyanmış inam idi.

11. Mətnə əsasən hansı suala cavab tapmaq mümkün **deyil**?

- A) Biznesmenin müflis olmasında səbəb nə idi?
- B) Biznesmenə yaxınlaşan yaşlı kişi özünü necə təqdim edir?
- C) Yenidən görüşüb pulu qaytarmaq üçün yaşlı adam nə qədər möhlət verir?
- D) Biznesmen əslində hər şeyin yalan olduğunu kimdən öyrənir?
- E) Biznesmenə yenidən işlərini qaydasına qoymaq üçün kömək edən əsl səbəb nə idi?

12. Hansı cümlədə çərçivə daxilində olan ifadənin qarşılığı verilmişdir?

- A) Bu yaşında başına gələnləri dinlədikcə heyratə gəlirdim.
- B) Tapşırılan tapşırığı düzgün yerinə yetirə bilmək üçün bütün gecə gözlərini dörd açmışdı.
- C) Məktubu açıb xəbəri oxuyanda sanki beyni dumanlandı, dünya başına fırlandı.
- D) Salahlıını görəndə yerində otura bilmədi, əlini tüfəngə atıb od çıxan gözlərini hədəfə zillədi.
- E) Ağası bəy əllərini döşünə qoyub bıqlarını çeynəyən xanın buyruğuna müntəzir idi.

13. Hansı cümlədə “getmək” sözü mətndə altından xətt çəkilmiş sözlə eyni mənada işlənmişdir?

- A) Nazimi yaralı görəndə qorxudan Qənirənin ürəyi getdi.
- B) Hər gün səhər tezdən oyanmaqdan zəhləsi gedirdi.
- C) Hər gün gəlib eyni yerdə saatlarla gözləyər, bir söz demədən gedərdi.
- D) İnsanlara yardım etməyi sevdiyi üçün Gülnaz həkimliyə getdi.
- E) Hadisələr baş verəndə sinifdə dərs gedirdi.

14. Mətnin sonluğunu verilmiş fikirlərdən hansı ilə bitirsək, məqsədəuyğun **olmaz**?

- A) Yalnız özünü inanın və yalnız özünüzü sevin, o zaman sizi heç kəs aldada bilməz.
- B) İnamını itirmək fəlakətdir və bir çox faciə də ondan doğur.
- C) Budağından şübhə etdiyiniz ağacın kölgəsində istirahət edə bilməzsən.
- D) Əgər həyatda özünə inamını hər zaman qoruyub saxlasan, o zaman müvəffəqiyyət şübhəsizdir.
- E) Özünü inamınız nə qədər çox olsa, bir o qədər güclü olub, istədiyinizə nail olmuş olarsınız.

15. Mətnin tərkib hissələrinə əsasən uyğunluğu müəyyən edin.

1. Giriş

2. Əsas hissə

3. Nəticə

a. Biznesmenin dərini yaşlı adama danışması

b. Tibb bacısının sirrin üstünü açması

c. Biznesmenin parkda oturub müflis olmaqdan xilas yolları düşünməsi

d. Biznesmenin işlərinin yoluna düşməsində kömək olan şeyin özünə inam olduğunu anlaması

A) 1-a; 2-b,c; 3-d B) 1-c; 2-a,b; 3-d C) 1-d; 2-a,c; 3-b D) 1-b; 2-a; 3-c,d E) 1-d; 2-c; 3-a

16. Nömrələnmiş sözlərdən hansılar cədvəldə **yanlış** yerdə verilmişdir?

Həqiqi mənədadır.	Məcəzi mənədadır.
düşünürdü	getmirdi
verir	qoca
danışmaq	tapmasına

17. Mətnə tünd-qara hərflərlə verilmiş sözün qarşılığını müəyyən edin.

18. Mətnə nömrələnmiş cümlələrin düzgün ardıcılığını müəyyənləşdirin.

19. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Səbəb	Problem	Problemin həlli
	Biznesmen müflis olmaqdan xilas olmağın yollarını axtarırdı.	

20. Kontekstdən çıxış edərək qarşısında * işarəsi qoyulmuş sözün qarşılığını müəyyən edib cümlədə işlədin.

Mətni diqqətlə oxuyun və 21-30-ci tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

“İrəvanda xal qalmadı”

Azərbaycanın xalq mahnısı sayılan “İrəvanda xal qalmadı” mahnısının həm sözlərinin, həm də musiqisinin müəllifi muğam ifaçısı Cabbar Qaryağdıoğludur. Bu mahnının yaranma tarixi belədir: 5. Şuşalı Cabbar Qaryağdıoğlu İrəvan şəhərində varlı bir şəxsin oğlunun toy məclisini aparırmış. 1. Bəy tərifi zamanı gəlinin atası yarızarafat-yarıciddi deyib ki, bayaqdan bəyi tərifləyirsən, bəs gəlini niyə vəsf etmirsən? 2. Xanəndə gəlinin atasının sözünü yerə salmamaq üçün qızın nişanələrini soruşub. 4. Öyrənib ki, gəlinin üzündə qoşa xal var. 3. O zamanlar gəlin toy əhlinin *üzünə çıxmazdı. 6. Cabbar Qaryağdıoğlu bədhətən ürəyindən gələn sözləri musiqiyə bələyərək həmin mahnını qoşub. Təsadüfən yaranan bu mahnının taleyi də uğurlu olub. Cabbar Qaryağdıoğludan sonra ustad xanəndələr “İrəvanda xal qalmadı”-nı çox şövqlə oxuyublar. Dildən-dilə keçərək ellərə yayılan mahnı, beləliklə, öz yaradıcısının adı ilə deyil, el nəğməsi kimi məşhurlaşıb.

Deyirlər ki, “İrəvanda xal qalmadı” yox, “xan qalmadı” oxunmalıdır. Onu da deyirlər ki, guya İrəvanda bir **qənirsiz** gözələ vurulmuş xanlar öz arzularına çatmadıqlarından məhəbbət aşiqinə çevrilərək həyatlarını həmin gözəlin yolunda qurban veriblər. Bu fikir əsassızdır. , “İrəvanda xan qalmadı” mahnısı İrəvan xanlığının süqutunu və oradakı dəhşətli köçü özündə əks etdirir.

Mahnının səs yazısı Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında bu günümüzdə kimi gəlib çatmayıb.

Cabbar Qaryağdıoğludan sonra 60-cı illərdə Xan Şuşinski «İrəvanda xal qalmadı» mahnısını oxuyub, lentə yazdırıb. Xan Şuşinski Cabbar Qaryağdıoğlunun davamçısı hesab edirlər, ona görə də mahnının ilkin variantına dəyişikliklər etməyib. Bülbül, Seyid Şuşinski, Əbülfət Əliyev və digər müğənnilər bu mahnıya müraciət ediblər. Amma bu səs yazıları saxlanılmayıb. Bu günümüzdə kimi qorunub saxlanmış və qızıl fonda daxil olmuş yeganə səs yazısı Yaqub Məmmədova məxsusdur.

Nəticə etibarilə «İrəvanda xal qalmadı» mahnısını Arif Babayev, Cənəli Əkbərov, Baba Mahmudoglu, Qədir Rüstəmov, Eynulla Cəbrayilov və digər müğənnilər də ifa ediblər. Qeyd etmək lazımdır ki, bu mahnı iki nəfərin oxumasını tələb edir. Ancaq əsasən solo ifalar müşahidə edilir. Bu mahnını qadın ifaçıları arasında Elmira Rəhimova, Elmira Məmmədova, Qəndab Quliyeva, Səmayə İsmayılovanın adlarını sadalamaq olar. «İrəvanda xal qalmadı» mahnısının ifa olunması əsasən 80-ci illərə təsadüf edir. Məhz bu dövrdə bu mahnı öz şöhrətinin zirvəsində idi. Baba Mahmudoglu və Elmira Məmmədova «İrəvanda xal qalmadı» mahnısını duet kimi oxuyanlardan birinciləridir. Bu mahnı, həmçinin 80-ci illərin ortasında da lentə yazılıb.

21. Mətnə hansı suala cavab tapmaq mümkün deyil?

- A) «İrəvanda xal qalmadı» mahnısını duet kimi oxuyanlar kimlər olmuşdur?
- B) Mahnının məşhur qadın ifaçıları kimlərdir?
- C) Kimi Cəbbar Qaryagdıoğlunun davamçısı hesab edirlər?
- D) Mahnının Bülbül, Seyid Şuşinski, Əbülfət Əliyev kimi müğənnilərin ifasında səs yazısı harada qorunub saxlanılır?
- E) Mahnı, əsasən, hansı dövrdə öz şöhrətinin zirvəsində idi?

22. Mətnin üslubu ilə bağlı doğru fikirləri müəyyən edin.

- 1. Poetik funksiya daşıyan ifadələr çoxdur.
- 2. Dili anlaşıqlıdır.
- 3. Dialoji nitqdır.
- 4. Hər kəs tərəfindən anlaşılmayan ifadələr çoxluq təşkil edir.
- 5. Standart formaya uyğundur.
- 6. Publisistik üslubdadır.

- A) 3, 4, 5 B) 1, 5 C) 2, 6 D) 1, 2, 4 E) 3, 6

23. «İrəvanda xan qalmadı» versiyası ilə bağlı çərçivə daxilindəki boşluğa yazıla biləcək variantı müəyyən edin.

- A) Əmindilər ki B) Təsdiq edilmişdir ki C) Fərz edirlər ki D) Mənim fikrimcə E) Əfsanəyə görə

24. Altından xətt çəkilmiş sözün mətnə daşdığı mənə hansı cümlədə verilmişdir?

- A) Taxtaya iki mix vurulmuşdu.
- B) Vurulan təyyarə fırlana-fırlana yerə çırpıldı.
- C) Səhər çay içəndə qapı bərk vuruldu.
- D) Divarlara yeni boya vurulmalıdır.
- E) Ürəkdən ahugözlü Həcərə vurulmuşam.

25. Mətnədən seçilmiş sözlərlə onların izahları arasındakı uyğunluğu müəyyənləşdirin.

- 1. solo 2. duet 3. muğam
 - a) Hər biri müstəqil olmaq üzrə ikilikdə oxunan və ya çalınan musiqi əsəri.
 - b) Bir neçə hissədən ibarət instrumental Şərq musiqisi
 - c) bir çalğıçı, bir müğənni tərəfindən ifa olunan musiqi əsəri
- A) 1-a; 2-b; 3-c B) 1-b; 2-a; 3-c C) 1-c; 2-a; 3-b D) 1-c; 2-b; 3-a E) 1-a; 2-c; 3-b;

26. Nömrələnmiş cümlələrin düzgün ardıcılığını müəyyən edin.

27. Tünd-qara hərflərlə verilmiş sözün qarşılığı ola biləcək sözü müəyyən edin.

28. Qarşısında * işarəsi qoyulmuş ifadənin mənasını müəyyən edin.

29. Mətnə əsasən cədvəli doldurun.

Səbəb	Nəticə
	“İrəvanda xal qalmadı” mahnısı öz yaradıcısının adı ilə deyil, el nəğməsi kimi məşhurlaşdı.
Cabbar Qaryağdıoğlundan sonra Xan Şuşinski «İrəvanda xal qalmadı» mahnısını ilkin variantına dəyişiklik etmədən ifa edib.	

30. Mətnə əsasən fikirlərin fakt (F), yoxsa ehtimal (E) olduğunu müəyyən edin.

1. “İrəvanda xal qalmadı” mahnısının indiyə kimi saxlanmış və qızıl fonda daxil edilmiş yeganə səs yazısı Yaqub Məmmədova məxsusdur. ☐
2. Mahnını bir çox ustad xanəndələr oxusa da heç kim Cabbar Qaryağdıoğlu kimi möhtəşəm ifa edə bilməyib. ☐
3. İlk dəfə mahnını duet kimi oxuyanlar Baba Mahmud oğlu və Elmira Məmmədova olmuşdur. ☐
4. İfaçı mahnını “İrəvanda xal qalmadı” yox, “xan qalmadı” kimi oxumuşdur. ☐

ÜSİ-4.2

1. Feillərin biri qrammatik məna növünə görə digərlərindən fərqlənir:

- A) sildirmək B) aldırmaq C) düzdürmək D) satdırmaq E) yandırmaq

2. Cədvələ əsasən **uyğunsuzluğu** müəyyən edin.

	Sifət	Dərəcəsi
A)	dəlisov	azaltma
B)	dümağ	çoxaltma
C)	kiçik	adi
D)	açıq-sarı	azaltma
E)	bapbalaca	azaltma

3. Verilən cümlələrdəki təsriflənən feillərlə bağlı oxşar fikri müəyyən edin.

Dünən müzakirə edilən məsələyə baxıldı.

Yeni tikilən binalar təmir edildi.

- A) Məchul növdədir.
B) Obyekt mübtəda rolundadır.
C) Hərəkəti icra edən qrammatik cəhətdən məlum deyil.
D) Şəxssiz növdədir.
E) Obyekt tamamlıq rolunda çıxış etmişdir.

4. “Zirəklik” sözünün fonetik xüsusiyyəti ilə bağlı **yanlış** fikri müəyyən edin.

- A) Cingiltili samitlər kar samitlərdən çoxdur.
B) “Y” samitinin kar qarşılığı işlənmişdir.
C) Yazılışı ilə tələffüzü arasında üç fərqli məqam var.
D) İki samitin kar qarşılığı yoxdur.
E) Bir incə, açıq, dodaqlanmayan, iki incə, qapalı, dodaqlanmayan sait işlənmişdir.

5. Zərf işlənən cümləni müəyyən edin.

- A) Müdir həmin məsələyə haqqında bir söz demədi.
B) Mənəvi gözəllik və təmizlik tərbiyə məsələsidir.
C) Birdən quyudan qorxunc bir səs eşidildi.
D) Uşaq ağlamağa başladı.
E) Hər şeydən əvvəl bu məsələyə baxılmalıdır.

6. Hansı nümunədə hərəkətin həm subyekt, həm də obyekt işlənmişdir?

- A) Qapı qəflətən döyüldü. B) Əsgərlər hücumla keçdilər.
C) Aytac mehriban qızıdır. D) Məktub vaxtında yazıldı.
E) Uşaqlar alma yeyirlər.

7. İsmi xəbərlə müəyyən şəxslə cümləni müəyyən edin.

- A) Nüsrətin qonşusu həkimdir. B) Biz dağ evində yaşayırıq.
C) Həyat yaxşı süpürülmüşdü. D) Bu gün hamı iclasda iştirak edirdi.
E) Zərifə nümunəvi şagird kimi tanınırdı.

8. Bir çox kanallarda çempionumuz Rafael Ağayev haqqında yayımlanan reportajlar hansı üsluba aiddir?

- A) rəsmi-işgüzar B) bədii C) publisistik
D) fərdi E) elmi

9. "Bahar gəldi, ağaclar çiçəy açdılar"

Cümlədə ədəbi dilin hansı norması **pozulmuşdur**?

- A) yalnız fonetik B) ləksik, qrammatik C) yalnız ləksik
D) fonetik, qrammatik E) yalnız qrammatik

10. Nümunədə hansı durğu işarələri buraxılmışdır?

Aqıl dostuna kömək etmək üçün

Könüllü gəlib usta deyə ucadan səsləndi

buralarda işləməyə çoxdan həvəsi varmı.

- A) qoşa nöqtə, 3 tire, 3 vergül B) qoşa nöqtə, 2 tire, 2 vergül C) 3 tire, 2 vergül
D) qoşa nöqtə, 3 tire, 2 vergül E) qoşa nöqtə, 2 tire, 1 vergül

Mətni diqqətlə oxuyun və 11-20-cu tapşırıqları mətn əsasında cavablandırın.

Ağabəyim ağa

Üzü pəncərəyə dayanmış Ağabəyim ağa əlindəki zərif tikməli (.....) dəsmalla gözlərinin yaşını sildi. Günəş buludların arxasından gah görünür, gah da yox olurdu. Ağabəyim ağa diqqətlə günəşlə buludun rəqsini seyr edir, özlüyündə bu mübarizəni xeyirlə şərin oyununa oxşadırdı.

Pəncərənin önündəki ağaca qonmuş sərçələr də qaranlıq kölgə yaxınlaşanda narahat-narahat ətrafa boylanır, boz quyruqlarını ağacın (.....) çırpıb darayırdılar. Ağabəyim ağa tikməli dəsmalını gümüş belbağısının kənarına keçirib, pəncərəni açdı. Ovcunda tutduğu çörək qırıntılarını irəli uzatdı. Sərçələr bir-birinə baxdılar. Açılan pəncərənin səmindən qorxub, bir budaq arxaya hoppandılar. Amma açıq pəncərə tayından uzanmış əlin cazibəsi onları rahat buraxmadı. Uçub Ağabəyim ağanın ovcuna qondular. Xanımın ●kədərli üzünə ani bir sevinc gəldi. Dodaqları təbəssümdən işıqlandı. Pıçıldadı:

- Nə yaxşı, qorxmadınız, gəldiniz? Qəribəm. Çox qəribəm. Məni tək qoymaq istəmədiniz?

Bunları deyib ağladı. Sərçələr əlindəki çörək qırıntılarını həvəslə dənəyirdilər. Ovcu qıdıqlandı:

- Dərdimi sizinlə (.....) istədim. Axı siz də (.....) Sadiqsınız. Bapbalaca canınızla onun istisinə, soyuğuna, qızmar günəşinə, sərt şaxtasına dözüb dayanırsınız. Uçmursunuz. Vətəni tərk edib getmirsiniz heç yerə.

Sərçələr onun söhbətindən heç nə **anlamasalar** da, öz qayğıkeşlikləri ilə dərd ortağı olmuşdular Xan qızına, qütbətdə Vətən həsrəti ilə yaşayan Ağabəyim ağaya. Çox dinləmişdilər onlar xanımın Vətən həsrətli bayatılarını.

11. Qarşısında ● işarəsi qoyulmuş söz haqqında verilən fikirlərdən doğru olanı seçin.

1. Həqiqi mənədadır. 2. Məcəzi mənədadır.
3. "qəmgin" sözünün qarşılığıdır. 4. "nikbin, hüznü" anlamındadır.

- A) 1, 3 B) 2, 4 C) 1, 4 D) 2, 3 E) 3, 4

12. Mətndəki boşluqlara məntiqə əsasən ardıcılıqla uyğun gələn sözləri seçin.

- A) yun; budaqlarına; müzakirə etmək; kəndə; B) çit; başına; paylaşmaq; torpağa;
C) ipək; bədənində; saflaşmaq; şəhərə; D) ipək; gövdəsinə; bölüşmək; Vətənə;
E) yun; gövdəsinə; müzakirə etmək; şəhərə;

13. Mətnə əsasən **yanlıştır**:

- A) Hadisənin olduğu vaxt hava dəyişkən idi. B) Ağabəyim ağa Xan qızıdır.
C) Ağabəyim ağa qütbətdə qəriblik çəkir. D) Sərçələri özünə bənzədir.
E) Sərçələr ağacdən asılmış qəfəsdə saxlanırdı

14. Mətnə əsasən müəyyən edin.

Əsas faktdır:

1. Ağabəyim ağa Vətən həsrəti çəkirdi.

2. Ağabəyim ağa dəsmalını gümüş kəmərinə keçirdir.

Əsas fakt deyil:

3. Ağabəyim ağanın dəsmalında zərif tikmələr var idi.

4. Sərçələr hava şəraitinin necə olmasından asılı olmayaraq öz yurdlarını tərk etmirlər.

5. Sərçələr çörək qırıntılarını həvəslə yeyirdilər.

A) 1, 3, 5

B) 2, 4

C) 1, 2, 3

D) 2, 3, 5

E) 1, 4

15. Altından xətt çəkilmiş söz hansı cümlədə mətndəki məzmununda işlənmişdir?

A) Aslanın belə kövrəldiyini görən Gilə nənə nəvəsini qucağına alıb oxşamağa başladı.

B) Xoş bir yel ruhumu oxşayır bu həzin gecədə.

C) Məzarı başında ağlaya-ağlaya şəhid balasını oxşayan Nərgiz ananın səsi uzun müddət qulağımdan getmədi.

D) Baxıram ki, siz çox yaxşı insana oxşayırsınız.

E) Zövqlə bəzədilmiş otağın gözəlliyi gözlərimizi oxşayırdı.

16. . Tünd-qara hərflərlə verilmiş sözün qarşılığını müəyyən edin.

17. Hansı atalar sözünü Ağabəyim ağanın hərəkətləri ilə əlaqələndirmək olar?

18. Mətnin aid olduğu üsluba xas olan ən azı iki xüsusiyyət yazın.

19. “Gözü qarşıda oynayan sərçələrə sataşdı” cümləsini mətnə əlavə etsək, hansı tərkib hissələri bir-birilə əlaqələndirmiş olarıq?

20. Mətnin əsas hissəsinə aid ən az iki cümlədən ibarət plan qurun.

Tennis

Tennis idman növünün ixtiraçısı 1874-cü ildə oyun qaydalarını¹ hazırlayan və nəşr edən Britaniya ordusunun zabiti Ualter Uinqfild sayılır. Tennis İtaliya, İngiltərə, Fransa kimi ölkələrdə XIII-XIV əsrlərdə bir əl ilə topun torun digər tərəfinə atılması oyunu olub. Raketkalar iki əsr sonra, yəni XVI əsrdə istifadə edilməyə başlanıb. Müasir tennis Böyük Britaniyada 1873-cü ildən inkişaf etməyə başlamışdır. Tennis top oyunları sinfinə aiddir və 700 il ərzində Avropada tanınır. İlk tennis **çempionatı** isə 1877-ci ildə Uimbldonda keçirilmişdir. Bu **turnirin** qalibi isə Spenser Qor olmuşdur.

İlk öncə tennis **kübarların** oyunu idi. Yalnız ötən əsrin 20-ci illərində tennis kütləviləşməyə başlamışdır. Bu dövrdə Suzan Lenqlen peşəkar tennisin **məməlini** qoyub.

Tennis tarixində ikinci dönüş nöqtəsi² **peşəkarlar** tərəfindən İngiltərənin Bornmut şəhərində keçirilən tennis çempionatı olub. Bu turnir 1968-ci ildə baş tutmuşdur³. O vaxtdan bəri tennis hər kəsin oynaya biləcəyi bir oyuna çevrilmişdir. Kübar "ağ idman" sadə xalqın idmanına çevrilmişdir.

1896-1924-cü illərdə tennis olimpiya idman növü idi. Sonralar tennisin peşəkar idman növünə çevrilməsi ilə olimpiya idman növlüyündən çıxardılmışdır. Uzun fasilədən sonra Seul Olimpiya Oyunlarından etibarən bu idman növü olimpiya oyunlarının **proqramına** təkrar daxil edilmişdir.

İllər ötdükcə ölkəmizdə tennislə məşğul olanların sayı artmağa başladı və nəticədə çempionat oyunlarına **start** verildi⁴. Tennis üzrə ilk Azərbaycan çempionatı 1927-ci ildə keçirilib. Bir il sonra isə yığma komandamız **ilk dəfə** beynəlxalq yarışlara qatılmışdır.

Tennis Azərbaycan üçün yad idman növü olmayıb. Tennisi ölkəmizə neft mədənlərində⁵ işləyən almanlar və ingilislər gətirib. Belə ki, Bakıda ilk dəfə tennis kortu 1907-ci ildə Suraxanıda neft milyonçusu Nobelin bağında qurulub. Bu fakta əsasən də Azərbaycanda tennisin tarixi 1907-ci ildən hesablanır.

21. Üzərində rəqəm yazılmış hansı ifadələr həqiqi mənada işlənmişdir?

- A) 1, 5 B) 2, 4, 5 C) 1, 2, 4 D) 3, 5 E) 1, 3

22. "Tennis hal-hazırda əsas olimpiya idman növlərindən biridir" fikrini hansı abzasdakı ifadə ilə əsaslandırmaq olar?

- A) III B) I C) IV D) V E) II

23. Mətnə əsasən hadisələrin düzgün ardıcılığını müəyyən edin:

1. Peşəkar tennisin əsasının qoyulması	2. Raketkalardan istifadə olunması
3. Tennisin sadə xalq idmanına çevrilməsi	4. Tennisin olimpiya idman növü olması
- A) 2, 4, 1, 3 B) 3, 1, 2, 4 C) 4, 2, 1, 3 D) 1, 3, 2, 4 E) 1, 4, 2, 3

24. Mətnə əsasən hansı suala cavab tapmaq mümkün deyil?

- A) Tennis idman növünün ixtiraçısı kim sayılır?
 B) Tennis tarixinin ikinci dönüş nöqtəsi hansı hadisə olmuşdur?
 C) Tennis hansı səbəbdən bir müddət olimpiya idman növlüyündən çıxarılır?
 D) Tennis üzrə yığma komandamız ilk dəfə neçənci ildə çempion olmuşdur?
 E) Bakıda ilk tennis kortu harada qurulub?

25. Altından xətt çəkilmiş söz hansı cümlənin tərkibində məndəki mənasında işlənmişdir?

- A) Sinifdəki uşaqların hamısı sual-cavabda fəal iştirak edirdi.
 B) Lobbya, noxud paxlahlılar sinfinə aid bitkilərdir.
 C) Direktor sinfə daxil olanda hər kəs ayağa qalxdı.
 D) Yarışda qızıl medal qazanan Cəmilə bizimlə eyni sinifdə oxuyur.
 E) Yeni il şənliyinə görə sinif büsbütün bəzədilmişdi.

26. Mətnə əsasən qarşısında ■ işarəsi olan sözün qarşılığını müəyyən edin.

27. Neçənci abzasların yeri dəyişdirilsə, mətnin tərkib hissələri arasında əlaqə bərpa olunar?

28. Tünd-qara hərflərlə verilmiş sözlərdən hansının mənası **verilməmişdir**?

- bütün iştirakçıların bir-biri ilə ancaq bir dəfə görüşməindən ibarət idman yarışı
- idman oyunları üzrə birincilik uğrunda yarış, yarışma
- əsilzadə, aristokrat
- topladığı bilik və təcrübə sayəsində öz vəzifəsini mütəmadi bacarıqla yerinə yetirən şəxs
- bir şeyin tənasübləri saxlanılmaqla müəyyən məstəabda kağız və s. üzərində göstərilən cizgisi

29. “Tennis idman növü Azərbaycan üçün yad idman növü olmamışdır” fikrini təsdiq edəcək faktlar seçib yazın.

30. Mətnə əsasən klasteri tamamlaya biləcək fikirləri müəyyən edin.

oyun qaydaları 1874-cü ildə hazırlanmışdır.

Tennis	

MSİ-1.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
A	B	E	E	C	A	C	C	C	A	B	E	C	B	C						A	E	D	D	A					

MSİ-1.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
C	A	C	E	E	C	C	D	E	B	B	D	B	D	A						C	A	D	A	E					

MSİ-2.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
B	C	C	B	E	D	C	B	E	E	C	E	D	D	E						A	A	C	D	E					

MSİ-2.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
B	D	B	E	C	C	E	D	A	D	A	A	B	B	D						C	E	B	E	C					

ÜSİ-1.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
A	A	B	A	C	A	C	C	A	A	D	A	E	D	E						A	B	C	B	A					

ÜSİ-1.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
C	E	A	D	B	C	A	E	E	B	E	D	C	B	D						C	B	C	D	A					

MSİ-3.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
A	A	B	D	D	B	B	E	B	B	E	B	C	D	D						E	D	E	A	C					

MSİ-3.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
E	B	C	A	A	A	C	B	C	E	D	A	E	E	B						B	B	E	B	D					

MSİ-4.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
C	E	C	E	A	D	B	A	C	C	E	B	D	D	E						E	A	D	A	A					

MSİ-4.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
A	C	D	E	A	E	E	B	B	D	C	E	D	D	A						D	D	A	B	B					

ÜSİ-2.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
D	D	D	C	A	C	D	B	B	A	D	A	C	C	A						B	C	C	D	C					

Azərbaycan dili

Buraxılış imtahanı

Sınaq toplusu

ÜSİ-2.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
C	A	B	A	D	B	A	A	B	C	E	E	D	C	B						D	A	B	B	B					

MSİ-5.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
B	C	C	E	A	D	B	C	C	D	D	E	B	C	C						E	D	B	D	B					

MSİ-5.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
D	E	B	B	B	B	A	A	A	E	A	C	C	E	C						B	E	B	E	B					

MSİ-6.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
C	A	A	B	E	A	A	B	A	B	D	E	D	E	A						E	B	A	C	E					

MSİ-6.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
B	C	E	C	E	E	D	A	A	A	D	E	A	B	D						E	E	B	A	A					

ÜSİ-3.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
C	A	E	C	C	A	E	E	D	C	A	E	C	D	A						E	A	E	B	C					

ÜSİ-3.2. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
B	B	B	C	D	A	E	D	B	E	E	B	D	B	E						B	A	D	B	C					

ÜSİ-4.1. Cavablar

Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
D	D	C	B	E	D	B	E	A	E	A	A	C	A	B						D	C	C	E	C					

ÜSİ-4.2. Cavablar

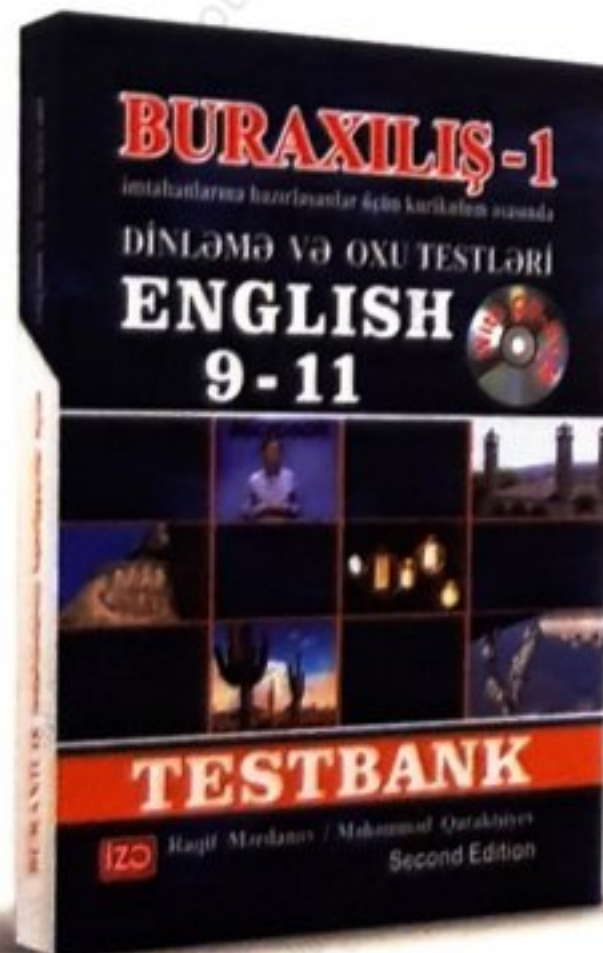
Həlli tələb olunan tapşırıqların qiymətləndirmə meyarlarına kitab.ize.az saytının meyarlar bölməsindən baxa bilərsiniz.

Qrammatika										Mətn-1										Mətn-2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
E	E	C	C	C	E	A	C	D	A	A	D	E	D	D						A	C	A	D	B					

6 AZN

Buraxılış imtahanına hazırlıq kitabı

NƏŞRLƏRİMİZ

📷 ize_nesriyyati f İZƏ nəşriyyatı ▶ İZƏ nəşriyyatı

ISBN-978-952-533-99-6

(+994 77) 225 29 03

kitab.ize.az